

TARTALOM

KÖLCSEY, VÖRÖSMARTY, ERKEL

POMOGÁTS Béla: A Himnusz és a Szózat	3
ALBERT Gábor: „Sok itt a baj, Uram, mindenben, nagyon is sok!”	8
KÓSA Csaba: Himnusz, kétszer	17

Irodalmi mozaik

A Himnusz és a Szózat visszhangja	
Pomogáts Béla összeállítása	21

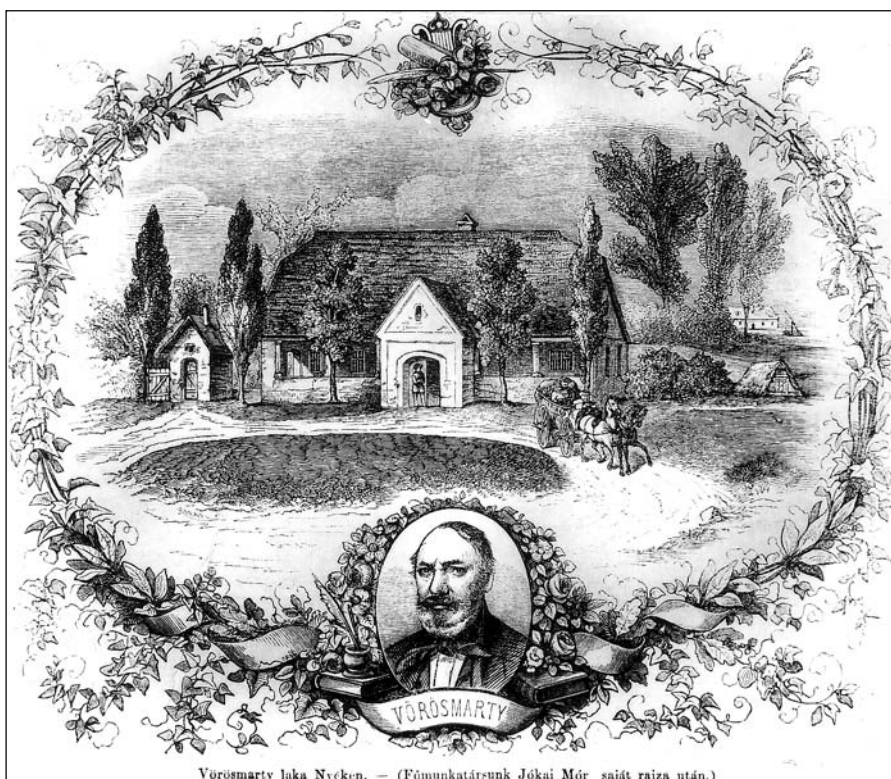
SZÉPIRODALOM

TORNAI József: Pannónia istennő költői	41
CSÖRGITS József: A Dunántúl déli kapujában	48
VERESS Miklós: Viharzónák, Légszomjazás tavasszal (versek)	51
MOLNÁR Miklós: Díszgombok Isten pufajkáján	53
BENKE László: Élni infarktus-országban (vers)	61
KIBÉDI Varga Áron: Hazád, Néhai, Tavaly (versek)	64
SZIRMAY Endre: Élni és meghalni, A végzet elé (versek)	65
MERÉNYI Krisztián: A potyázó (elbeszélés)	66
BOÉR Tamás: Szellem a faluban (elbeszélés)	68

EMLÉKEZÉS

POMOGÁTS Béla: Főhajtás Berzsenyi Dániel niklai emlékoszlopánál	72
LŐRINCZ Sándor: A Teremtő ministránsai	74
SZIJÁRTÓ István: Értelem és hit	77
KÓSA Csaba: Utassy József halálára	80

*E lapszámunkat Sasvári Tiborné nagyatádi gyűjtő képeslapjaival
illusztráltuk.*

Vörösmarty laka Nyéken. — (Főmunkatársunk Jókai Mór saját rajza után.)

*Vörösmarty Mibály nyéki szülőháza
(Jókai Mór rajza a Vasárnapi Újság 1856. július 6-i számában)*

A Himnusz és a Szózat

Minden nemzetnek, minden nemzeti kultúrának vannak „szakrális” eseményei és szövegei – ez utóbbiak közé tartoznak a nemzeti himnuszok. Igaz, nem csak a himnuszok tartoznak közéjük, vannak egyházi énekek, ünnepi költemények, forradalmi riadók, amelyek maguk is szerepet kaptak a közösségi kultúra, a közösségi lélek kifejezői között és ilyen módon a nemzet történetében. Hogy példákat mondjak, a magyar történelem „szakrális” magaslatra emelte a katolikus egyházban oly népszerű *Boldogasszony Anyánk* kezdetű egyházi éneket, a protestáns egyházakban a „Tebenned bízunk eleitől fogva” kezdetű XC. Zsoltárt, a nemzeti érzés ugyancsak magasba emelte Petőfi Sándor *Nemzeti dalát* vagy éppen Berzsenyi Dániel *A magyarokhoz* („Forr a világ bús tengere, óh Magyar!”) című költeményét, ennek Kodály Zoltán kórusműve is jóformán „szakrális” jelleget adott: nem egyszer énekelték közösségi (így iskolai) ünnepségeken. Hasonlóképpen közösségi: a nemzeti identitás kifejezésével és védelmével összefüggő méltóságot kapott a *Rákóczi-induló* és a *Kossuth-nóta* is.

A legszentebb közösségi hitvallás mindazonáltal Kölcsey Ferenc *Himnusza* és Vörösmarty Mihály *Szózata*: mindkettő a nemzet „szakrális” hitvallása, egyedül állnak azon a magaslaton, amelyen általában a nemzeti himnuszok helyezkednek el. (Ezért bármennyire is becsüljük a mindinkább népszerű, legutóbb az országgyűlés alakuló ülésén is felhangzó *Székelymű himnuszt*, ez utóbbi nem állítható Kölcsey és Vörösmarty klasszikus költeményei mellé!) *A Himnusz* és a *Szózat* mindig időszzerű költemény volt és maradt, nem kíván különösebb indoklást az, hogy kiemelt módon foglalkozunk velük. Folyóiratunk mostani vállalkozását mindazonáltal az is indokolja, hogy Kölcsey Ferenc kettőszázhusz esztendeje, Vörösmarty Mihály kettőszázötven esztendeje, a nemzet imájának zeneszerzője: Erkel Ferenc pedig kettőszáz esztendővel ezelőtt született. Ezek a jubileumok mintegy különösen kötelességünkké teszik, hogy rámutassunk a két „szakrális” szöveg irodalomtörténeti értékére és nemzeti identitásunk védelmében, erősítésében betöltött szerepére.

A magyar himnuszunk valóságos élettörténete van: voltak a nemzet életében feledhetetlen pillanatok, így 1848-ban, 1956-ban vagy 1989-ben, midőn a *Himnusz* a történelmi újrakezdés és a nemzeti összetartozás bizonyosságaként fogta egybe a szíveket. És voltak idők, midőn a *Himnusz* nyilvános és közös megszólaltatása tiltva volt, vagy legalábbis nem volt ajánlatos: a szabadságharc vérbe fojtása után, az 1919-es vörös diktatúra idején vagy az elszakított magyarság körében egészen az 1989–1990-es történelmi változásokig. Igaz, ezután is csak óvatosan és nemegyszer szorongó szívvel merték énekelni Erdély, Felvidék, Kárpátalja magyarjait és még a legutóbbi időben is egy székelyműföldi kisvárosban rendőrök háborgatták azokat, akik nyilvánosan megszólaltatták a *Himnuszt*. Az erdélyi református egyház elővigyázatos bölcsességgel vette fel hivatalos énekeskönyvébe a zsoltárok és dicsérek közé, hogy ne emelhesen vétőt a mindig gyanakvó hatalom. A *Himnusz* sorsa ennyiben a magyarság történelmi sorsának tükrö, kivált az elszakított magyarság esetében.

A költemény, a dallam és a nemzeti sors mintegy összefonódott egymással, és ez a történelmi összefonódás szakralizálta Kölcsey és Erkel művét. A magyar nemzet mindig történelmi sorsának mélypontján vagy éppen magaslatain ragaszkodott leginkább himnuszához. Mondják, az ötvenes években, midőn a *Himnusz* szövege nyilvánosan alig hangzott fel, gondolom, a Teremtő megszólítása zavarta a zsarnokságot, szóval az ötvenes években Rákosi Mátyás arra készült, hogy új nemzeti himnuszt ajándékozzon az országnak. Illyés Gyulát és Kodály Zoltánt szemelte ki szerzőinek. Mindenesetre megszegyenülten kellett elsompolyognia, midőn egy operaházi díszünnepségen mindezt szóvá tette Kodály előtt. „Nincs rá szükség, a régi bevált” – mondotta volt a tanúk szerint az ősz mester, és ezzel a kopasz diktátor perverz ötlete lekerült a napirendről. A magyar *Himnusz* ezután is mindig felzengett, ha szövegszerűen nem is az állami ünnepeken, de például a katolikus szentmisék és protestáns istentiszteletek végétével. Kölcsey *Himnuszát* Erdély-szerte többnyire ma is templomokban éneklik, viszonylag ritka az a politikai vagy társadalmi esemény, amelyen felhangzik az „Isten, áldd meg a magyart”. Magyarországon is gyakran tapasztalható bizonyos visszafogottság vagy szemérmesség a *Himnusz* megszólaltatásában.

Többször megfigyeltem, hogy valamilyen nemzeti ünnepen, állami ünnepségen, midőn többnyire hangszórók közvetítésével, felhangzik a magyar *Himnusz*, a köröttem állók némán hallgatják az éneket, nem mozdulnak a szájuk; azért remélem, megmozdulnak a szívek. Pedig ha a kolozsvári költőnek, Kányádi Sándornak igaza van abban, hogy „a vers az, amit mondani kell”, akkor a *Himnusz* az, amit énekelni kell. Kölcsey költeménye és Erkel dallama együtt alkotja nemzeti létünk és identitásunk egyik leginkább hatékony: öntudatot alapozó és közösséget teremtő szimbólumát. Igazából ezek a nemzeti szimbólumok, mint amilyen a piros-fehér-zöld lobogó, a magyar Szent Korona, a történelmi magyar címer, nemzeti ünnepeink: Szent István napja, március 15-e és október 23-a, a magyar történelem nagy hőseinek és eseményeinek emléke, alapozzák meg és teszik teherbíróvá a magyarság nemzeti tudatát és szolidaritását.

Ezek között a szimbolikus szerepet kapott emlékek és fogalmak között, éppen kudarcokban bővelkedő történelmünk következtében, többnek is gyászos és tragikus színezete van. Miként a *Himnusz* történelmi visszatekintésének és nemzeti számvetésének rendjében is, hiszen Kölcsey a honfoglalás, az országalapítás és a katonai győzelmek biztató emlékeinek felidézését követve maga is a „rabló mongol nyílára”, a „török rabigájára”, „vert hadunk csonthalmaira”: az elnyomatás, az üldöztetés, a viszálykodás nemzetet pusztító eseményeire emlékezve vallja meg a magyarság vétkeit, és kér Istentől feloldozást. Nemzeti imádságunk a bűnbánat megvallása, ennyiben is „szakrális” szöveg, mélységes keresztény gondolkodás és érzés hatja át.

Mintha volna a Himnusznak egy virtuális történelmi erőtere, és ez mindazt összefogja, ami a nemzet történelmében siker és kudarc volt: a sikert és a gyázt, az országebítő munkát és az országos pusztulást. Ebben a virtuális történelmi erőterben mi, mai magyarok számon tarthatjuk azokat a történelmi eseményeket is, amelyek már Kölcsey kora után szakadtak reánk, tehát nem csak a tatárjárás és a törökdúlás fájdalmas eseményeit. A *Himnusz* történelmi visszatekin-

tésében ott érezzük Világost és Trianont, ott érezzük elveszített háborúinkat, leverett forradalmainkat, országunk feldarabolását, százezrek menekülését, milliók erőszakos halálát – a „holtak vérért” és a „kínzó rabság könnyeit”. A *Himnusz* panaszai, fájdalom, mindig újra érvényesekké válnak, és a történelmi számvetést, a bűnök megvallását, a lélek katarziszát csak ritkán követi nemzeti felemelkedés.

Kölcsey *Himnusza* a nemzeti szimbólumok magaslatára emelkedett, és ezen a magaslaton a magyarság élettörténetének drámai tapasztalatait foglalja össze. Természetesen mint költői alkotás is egészen kivételes: nem csak a történelmi hagyomány szentelte meg szövegét, maga a költői szöveg is megszentelte a hozzá fűződő hagyományt. A *Himnusz* szakralizált (szakralizálódott) szöveg, egyzersmind természetesen irodalmi alkotás, amely éppen annak következtében lehetett a magyarság nemzeti „imádsága”, hogy a maga történelemértelmezése, mondhatnám így is: „történelmi látomása” által lezárt egy korszakot és előkészített egy másikat. Létezik a *Himnusznak* egy (mondjuk így) „jövő idejű” jelentése is. Bízgat, erősít, felszólít, hűségre tanít és cselekvő hazafiságra nevel. Kölcsey verse, bármennyire a magyar nemzet történelmének tragikusan sötét korszakait és tapasztalatait idézte is fel, a maga végső reménykedésével már egy új és bizakodó korszak eljöveteletét ígerte. Kölcsey, mondhatjuk végül, a magyar történelem egyik emelkedő szakaszának kezdetén írta meg költeményét: a magyar irodalom és a nemzeti szellemű értelmiség mozgalmi már jelezték a reformkor beköszöntését, azt az országos felemelkedést, amely azután 1848-ban történelmi magaslatra érkezett. Ennek az először lassan, majd mind erőteljesebben kibontakozó felemelkedésnek a lelkesítő érzései között született újjá a magyar nemzeti identitás, a nemzeti szolidaritás szelleme. Ezért is zárhatta a költő bizakodó fohással a történelmi visszatekintés sötét és gyötrelmes képeit.

Ahogy a *Himnusznak*, a *Szózatnak* is megvan a maga története, megvan a maga történelmi szerepe, hiszen Vörösmarty Mihály klasszikus költeménye nem csak a magyar történelem „lenyomata”, hasonlóan Kölcseyéhez, alakítója is a történelemnek. Ebben a tekintetben eltér Kölcsey művétől, amely még a magyar történelem egy viszonylag sötét időszakában: a 19. század harmincas éveiben kibontakozó nagyszerű „reformkor” előtt született. A *Szózat*, amely 1836-ban: a megújulás első nagy eredményeinek diadala után jött világra, már egy olyan költőnek a biztosabb önértetét és jövőképét mutatja, aki büszkén tekintet a nemzeti újjászületés eredményeire, és reménykedve mérheti fel a biztató jövőt. Máskülönben Vörösmarty is, akárcsak Kölcsey, számot vetett a tragikus eseményekkel terhes múlttal, hivatkozott a honfoglaló Árpád diadalára, majd ahogy Kölcsey Mátyás király, ő Hunyadi János győzelmes csatáira. A *Himnusz* többnyire még a történelmi vereségek riasztó képeit idézte fel: „Vár állott, most kőhalom: / Kedv s öröm röpkedtek, / Halálhörgés, siralom / Zajlik már helyettek. / S ah, szabadság nem virúl / a holtnak véréből, / Kínzó rabság könnye hull / Árvánk hó szeméből!” A *Szózat* inkább a történelmi múltnak arra a tanulságára hivatkozik, miszerint a nemzet mindig is fel tudott emelkedni sorsának mélységeiből: „Az nem lehet, hogy ész, erő, / És oly szent akarat / Hiába sorvadozzanak / Egy átoksúly alatt. / Még jóni kell, még jóni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Száz ezrek ajakán.”

Kölcsey verse még szinte történelmi magányában mutatta be a nemzetet, és éppen ez a történelmi magány: a környező népek szolidaritásának szomorú hiánya okozta a *Himnusz* baljós sejtelmeit. Vörösmarty már úgy látja, hogy a reformkori Magyarország nincs egyedül, és azoknak a küzdelmeknek a tapasztalatai nyomán, amelyeket a 19. század leginkább általános és leginkább szentesített eszméjének: a szabadságnak (a Szabadságnak, így, nagy kezdőbetűvel) a győzelme érdekében magára vállalt, a magyar nép történelmi eredményeit el fogja ismerni a népek gyülekezete. Ez a reménykedés jelenik meg a *Szózat* sokat idézett soraiban: „Szabadság! Itten hordozák / Véres zászlóidat, / S elhulltanak legjobbjaink / A hosszú harc alatt. / És annyi balszerencse közt, / Oly sok viszály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán. / S népek hazája, nagy világ! / Hozzád bátran kiált: / Egy ezred évi szenvedés / Kér éltet vagy halált!”

Vörösmarty költeményének alaphangja az önérzetes történelmi bizalom a nemzet jövője iránt, ezt a bizalmat ugyanakkor a nemezt sorsán érzett aggodalom kíséri és ellenpontozza. Ez az aggodalom a magyar költészet sokévszázados érzése, forrása kétségtelenül a nemzeti történelem mindig ismétlődő vereségeiben, tragikus tapasztalataiban, a nemzeti közösség megosztottságában és nem egyszer bekövetkezett összeroppanásában keresendő. Más európai népek költészetében szinte szokatlan az a sötétenlátás, amely rendre a szétszóródás és a végső pusztulás rémképeit idézi fel. A magyar népnek, mióta megtelepedett a Kárpát-medencében, bőven kijutott a tragikus tapasztalatokból: a tatárjárás, a török hódoltság, a levert forradalmak és szabadságharcok traumái nyomán. Megannyi vereség, bukás, országcsonkítás, megannyi nemzeti tragédia. Ezeknek a tragédiáknak a mélyen ható emléke és a miattuk érzett szorongás ott van a máskülönben egy öntudatos és reménykedő nemzetet előtérbe állító *Szózat* soraiban is. Ahogy ott van a magyar költészetben, Balassinál, Kölcseynél, Vörösmartynál (nem csak a *Szózatban*), Petőfinél, Aranyánál, Adynál, Babitsnál, Illyésnél, Dsida Jenőnél, Nagy Lászlónál, Juhász Ferencnél, Kányádi Sándornál. A példák, gondolom, ismertek, egész antológiát lehetne belőlük összeállítani.

Nos, a nemzethalál régóta kísértő félelme megjelenik a *Szózat* máskülönben bizakodó soraiban is. A költemény végére gondolok, amely a reménykedés után szólaltatja meg a nemzeti sötétenlátásból eredő félelmeket: „Még jöni kell, még jöni fog / Egy jobb kor, mely után / Buzgó imádság epedez / Százezrek ajakán. / Vagy jöni fog, ha jöni kell, / A nagyszerű halál, / Hol a temetkezés fölött / Egy ország vérben áll. / S a sírt, hol nemzet süllyed el, / népek veszik körül, / S az ember millióinak / Szemében gyászkönny ül.” Ezek a versszakok olyan nevezetes magyar költeményeket idéznek elénk, mint Kölcseynek a *Szózat* születése után egy esztendővel írott nagy költeménye: a *Zrínyi második éneke*, Petőfi Sándor 1849-es dátumot viselő utolsó verse. a *Szörnyű idő* vagy Ady Endre 1918-as költői búcsúja: az *Üdvözlét a győzőnek*.

Igen, a *Szózat* soraiban (ahogyan nyolc évszázad óta az egész magyar költészetben) jelen van a felemelkedés lelkesítő élménye és az ebből fakadó remény, és jelen van a történelmi vereségek okozta csalódottság, az ebből fakadó tragikus érzés: a szorongás a nemzet pusztulásának rémképe miatt. Így teljes a költő érzelmi világa, így válik igaz és átfogó tanúsággá a költemény. Hasznos tanúsággá, amelynek a magyarság önvizsgálatában kell, hogy legyen határozott

szerepe: annak idején egy emelkedő ország és egy emelkedő nemzet kereste benne a múlt tanítását és a jövő feladatait. Ezt keresheti a jelenben is, mint-hogy a mai magyarságnak is hiteles eszmékre és eszményekre, hiteles eligazításra van szüksége.

Ebben a tekintetben Vörösmartynak és a *Szózat*nak (akárcsak Kölcsey *Himnuszának*) a jelenben is érvényes tanítása van. A nemzeti önvizsgálat mindig a magyar költészet önként vállalt közösségi stratégiái közé tartozott: írástudóink hagyományosan meg voltak győződve arról, hogy a múltban elkövetett hibák kívánatos elkerülése és egy megbízható jövő felépítése csakis a szigorú történelmi önvizsgálat révén válik lehetségessé. Ez a meggyőződés (nem csak Vörösmartyé, hanem Kölcseyé, Széchenyié, Kossuthé, Wesselényié, a legtöbb reformkori gondolkodóé) ad morális erőt és méltóságot a *Szózat* költői számvetésének. Az már rajtunk, mai magyarokon múlik, hogy mire jutunk a költő reménykedő és kétségbeejtő igéi nyomán, de az is nemzeti költészetünk tanulsága, hogy a vereségek mélyén is megtalálhatjuk a felemelkedésre biztató lelki készségeket.

Az 1938-ban rendezett Himnusz-ünnepségre kiadott képeslap

„Sok itt a baj, Uram, mindenben, nagyon is sok!”

*Erkel Ferenc Párizsban**

A magyar emigráció legjobbjai sosem feledkeztek meg a kényszerűségből elhagyott hazáról. Ha alkalom adódott, ha lehetőség kínálkozott, mindent megtettek a haza érdekében. A politika mezején éppúgy, mint a kultúra területén. Az 1848-49-es emigráció sem kivétel, s ha nem is Kossuth környezetéből, hanem épp a Kossuth-ellenességével elhíresült – egyébként 1840-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választott – Szemere Bertalan és Erkel Ferenc kapcsolatáról írok, annak az égvilágon semminemű politikai vonatkozása nincs.

A III. Napoleon Párizsában otthonra talált Szemere család közismerten nagy barátja volt a zenének, s gondolom, a hosszú ideig Bécsben élő angyali Dina (Szemere Bertalan felesége, Jurkovich Leopoldina) lehetett a hangverseny-látogatások szervezője.

Az egykori miniszterelnök lelki betegségének ijesztő jelei sem akadályozták meg őket abban (az 1860-as években vagyunk), hogy a politika és a borügyletek mellett a művészeteknek is áldozzanak. Nem anyagiakkal – erre nem volt módjuk –, hanem sokkal értékesebb valutával, az emberi odafigyeléssel.

Az ugyancsak 1848-as száműzött Richard Wagnerrel még 1860 áprilisában ismertek meg, s ezt, mint jelentős eseményt Szemere is megemlíti naplójában.

Megismerkedék Wagnerrel, a híres zeneszerzővel is, eszes, de nagyon is elmélkedő ember, tele magával. Bár vagyontalan, botelt bérelt, fényesen bútorozta, inást tart, estélyeket ad, bár tele adóssággal. Neje jó, egyszerű asszony, ki hozzánk gyakran jár.

Jobbról-balról annyi koncert-jegyet kapunk, hogy minden héten kétszer-háromszor mehattünk volna, sőt jegyekkel másoknak is kedveskedhetünk. (Napló. II. 215.)

Egy évvel később – 1861 márciusában – ők is tanúi a *Tannhäuser* párizsi bukásának, és Szemeréné felháborodásáról maga Wagner tudósít önéletrajzában: ... *a második felvonás után a magyar forradalmi miniszter, Szemere felesége is eljött hozzánk, magánkívül volt, és biztosított, hogy a színházban már nem lebetett tovább kibírni.*

Hogy milyen meghitt volt a két család közti kapcsolat, azt abból a levélből is megítélhetjük, amelyben Richard Wagner Dinát születésnapján köszönti, és ajándékként a *Tannhäuser* egyik himnuszának kottáját mellékel. A levél szerencsére fennmaradt, a kotta sajnálatos módon elkallódott.

Mélyen tisztelt Barátnőm!

Mily bálátlannak kellene lennem, ha még a mai napon is elmulasztanám, hogy tiszteletére himnuszt zengjek. Ezt a himnuszt mellékelem! Ennek dalla-

mát már ballotta a Tannhäuser-ben, s hogy ott nem tette meg a kellő batást, az minden bizonnyal a szövegen múltott. Ezt most megjavítom, s bizonyos, hogy ha jól s főleg, ha desszert után éneklik, magával ragadó batásúnak kell lennie.

Mihelyt a miniszter úr visszatér, egyszer ki fogjuk ezt próbálni; a nagy pincészeti veszteségek miatt is hadd vigasztalódjék meg némileg.

Hogy ez mielőbb bekövetkezzék, az ma, azon a napon, amelyen néhány év előtt – jól emlékszem – született, valóban a legjobb kívánság, amellyel kedveskedhetem.

A jóságos Isten vegye Önt pártfogásába, adjon férjének valamit az ő kétségkívüli mindenbatóságából, s adjon Önnek az ő ismert mindentudásából éppen annyit, hogy minden rosszból mitsem tudjon meg.

Szívélyes üdvözléssel

Wagner Richardja

Párizs, 1862. április 16^{án}.

Wagner révén a később világhíressé vált Malwida von Meysenbug emlékiratába is bekerült Szemeréné, ugyanis Dina közvetítésével vette fel a kapcsolatot, találkozott újra Wagnerrel, s ismerte meg Wagner feleségét. A nagy és híres emberekre vadászó Malwida ugyan Dina nevét nem írja le (bizonyára nem találta elég hírnevesnek!), de a két emlékiratot szembesítve teljesen egyértelmű, hogy az alábbi idézet „egy ismerős magyar bölgye” nem lehet más, mint Szemere Bertalanné.

„...legközelebbi célom az volt, hogy a fenséges zene alkotóját viszontlátbassam... A véletlen úgy intézte, hogy egy hangversenyre egy ismerős magyar bölgygel mentem, és éppen Wagner és felesége mögé kerültünk. A magyar asszony ismerte Wagnerékat, és megszólította őket. Én odafordultam hozzá és üdvözöltem. Megismert és kedvesen mondta: 'Ejnye, Önnel szemben jóvátennivalóm van, akkor nagyon rossz kedvem volt; de annak csak az angol köd volt az oka.'

Aztán bemutatott feleségének, és mindketten megbívtak, látogassam meg őket.”
(Malwida von Meysenbug: *Nagy emberekre emlékezem*. Bp. 1964. 207. l.)

Szemeréék művészetpártolása azonban azt is jelentette, hogy a magyar zene franciaországi megismertetését is hazafiúi kötelességüknek érezték. Párizsi megismerkedésük La Grange asszonnyal – Erkel még 1850-es pesti szereplése alkalmából neki írta az úgynevezett „Lagrange áriát” – adja az „eszmét”, hogy meg kellene próbálni Párizsban is előadatni Erkel Ferenc *Hunyadi Lászlóját*.

Szemere Bertalanné azonnal ír Erkelnek. Kéri a zeneszerzót, hogy vegye fel a kapcsolatot La Grange asszonnyal, aki pártfogolja ügyét, s ami a legfontosabb, amilyen gyorsan csak lehet, küldje el operája, a *Hunyadi László* vezérkönyvét. Már ebben a levélben is megemlíti, hogy óvatosnak kell lenniök, mert „három év előtt nagyon lehangolta ebbeli reményeimet /ti. Hunyadi László párizsi előadását/ Wagner Tannhäuserének bukása, amely mű iránt végtelenül érdeklődtem, s minden tölem telbetőt megtettem azért, hogy ő célját elérhesse, mert Wagnerhez és feleségéhez meleg barátság fűzött és zenéjének tömérdek szépségét csodáltam”.

Szemeréné német nyelven írt levelének tisztán maradt oldalát a takarékos Szemere töltötte ki.

Okt. 31. 1863.

Tiszelt Erkel úr,

Kedves nőm előadván mind hő érzelmünket Kegyed, mint bámulatunkat zeneművei iránt, mind nagy vágyunkat s készségünket mindent megtenni, hogy gyönyörű dallamai a külföldön is megismertessenek, kivált Párizsban, mely ilyen művészi tárgyakban egyik legfőbb bangadó, – mondom, hogy mind-ezt nőm előadván, nem tartom szükségesnek azokat ismételni.

Annyi igaz, a pillanat szerfölött kedvező, nemcsak azért, mivel most itt új nagy operákra nincs semmi kilátás, s bár Rossini itt van ugyan – de folytatja régi dolce far nientejét [édes semmittevését], Meyerbeer is itt van – de az Africaine, a sokszor ígért, most nem is ígértetik, – mint Berlioz Trójaiakja sem, – Auberről és Dávidról is hallgat a krónika, s így az olasz és a francia nagy opera a régi, bár szép darabokon kérődznek; de nemcsak ezért kedvező a pillanat, hanem mivel Mme de La Grange van itt, ki pár estélyen kivívta magának az általános diadalt. Ilyen szószóló sokat, csaknem mindent tehet; ő a prima-donna (úgy ballom 80.000 frankot kap);-; ítélete tekintéllyel bír a zenében; a Direktorial legszívesb baráti viszonyban áll: óhajtaná Erzsébetet énekelni, és Kegyedről a legmelegebben beszél, mint zeneműveiről is, s ezért a sikerre mindent megteend, – de megteend már a magyar névért is ő, ki könnyezve monda nőmnek: “nincs nép, melyet úgy szeretnék, mint a magyart, örülök, ha onnan valakit láthatok, – életem legszebb napjait ott életem.” ... Szegény özvegy! mikor könnyezett, bizonyosan szeretett férjének sírdombjára is emlékezett vala.

Mi, íme, csak az eszmét adjuk. Sokszor gondolánk rá, de az időpontot kedvezőnek most látjuk. Még az a lengyel-láz is, mellyel itt telve a levegő, hasznos a vállalatra; hiszen már a két nép öltözete hasonló és rokon, mi jól hatna a közönségre; – és bár most nem beszélnek mirőlünk, de e nemzetnél mi is, magyarok, jó emlékezetben állunk. Tehát mi adjuk bár az eszmét, Kegyed, mint művész, mint a theatralis életben s kérdésben szakférfi, ítéljen meg minden viszonyokat: mi várható, mi tehető, mi teendő, és aztán mi-képp, mi rendben, mi sorban s mi modorban kell baladni a dologban?

Mme de La Grange azt is megjegyzé, hogy ideérkezék egy tenor, Fraschini, kihez hasonlót ő, életében csak egyet hallott. Ez pedig szükséges erő a darabhoz – és ő éppen az, aki kell. Csak egyszer lépett fel még, október 27^{én} Lucia Lammermoorban, és elmondhatja: venit et vincit [jöttem és győztem]. A Journal des Débats – itt is a fő lap, – így szól róla (emlékezetből mondok pár szót): “quelle voix large, – juvénile, – sympathique, pénétrante! Voilà! un de ces grands tenors...” etc. etc. (lásd J. des Déb. de 30 Octobre) [minő gazdag, fiatalos, megnyerő, átható hang! Íme, egy nagy tenorista...]. – Ezen felül az énekesek mind olaszok, kik a magyarok hív barátai – ez is fontos előny; fognak énekelni con amore e furore! [szeretettel és tőzzel!]

Mi illeti a lapokat, melyek nem imponálnak ugyan eldöntőleg a közönségnek, de közremunkálásuk van, hatásuk nevezetes, számos szerkesztőségekkel vagyok összeköttetésben. Szintén az olasz opera ügyét s diadalmait

tűzzel pártoló s roppant számmal járó olasz közönség közül is sokkal viszonyunk van.

Van még egy, talán a jövőt tekintve is hasznos s fontos ismeretségünk, t.i. a francia nagy opera egyik Direktorával, ki maga több, és sikerrel s gyakran adott operák textusának költője. Gondolnám, vele a szöveg francia s illetőleg olasz fordítására ügyelhetnék.

Íme, közölvén Kegyeddél az eszmét, a részletek miként elitézését s a határozást belátására bízuk.

Ha akarja megtenni a kísérletet, miről nem kétljük, hogy diadallal végződne, s más módot, biztosabbat, olcsóbbat, talán alkalmit, – de sietőst, nem tudna a kiküldésre; tán legjobb lenne könyvárusi úton ideküldeni a partitiot [vezérkönyvet, partitúrát]. Én ismerem “Mr. A. Franck libraire-t, 67. rue de Richelieu.” Egyébíránt cselekedjék miként legjobbnak látja.

Mindenesetre, tisztelt Erkel úr, ez ajánlatunkat személye irányában vegye jeléül lángelméje iránti hódolatunknak, és egy más, általánosb szempontbul, vegye jeléül annak, hogy 14 éves távollét és sok nem is képzelt, otthonról eredt keserűség dacára is él bennünk a Haza szerelme, s annak valódi dicsőségét, bárminémű legyen az, a külfölddel megismertetni most sem sajnálunk sem áldozatot, sem fáradságot.

Fogadja kézszorítását távol élő, s Kegyedet igazán tisztelő bazafitársának

Szemere Bertalan

Szemere betegségére igen jellemző, hogy ennek a szabatos, külső megjelenésében és tartalmában is „normális” levélnek a tőzsomzedságában milyen zavaros, kapkodó feljegyzéseket, levélvázlatokat vet papírra. Feszült és kritikus helyzetekben a túlterhelt és beteg idegrendszer felmondja a szolgálatot. Ez a levél néhány nyugodtabb nap, a betegség lucidum intervallumának, világos időszakának terméke.

Szemeréék terve ezek után itthon sem marad titok. Arany János lapjában, a *Koszorúban* például már november 15-én a következő közlemény jelent meg:

Szemere Bertalan igen melegen írt levelet intézett Erkel Ferenchez, melyben felszólítja jeles zeneszerzőnket, hogy ‘Hunyadi László’ című operáját küldje ki hozzám, mivel – az operai újdonságok szükséges volta miatt – soha jobb alkalom nem ajánlkozott, mint most, egyik legszebb magyar dalművünket a nagy világgal megismertetni: annyiival is inkább, mivel La Grange asszony, – ki épp oly örömmel emlékezik ránk, mint mi őrá – jelenleg az olasz operánál van szerződötve (80.000 frankra), s maga is megígérte, hogy, mint Szilágyi Erzsébet, mindent el fog követni a darab érdekében. La Grange asszony dec. végéig marad Párisban, akkor két hónapra Spanyolországba megy, s márciusban az operai saison végére tér vissza Párisba, amikor a Hunyadi László színre kerülhet. Óhajtjuk, hogy ez meg is történjék, s épp oly gyönyört okozzon ott, mint itt.

Az újságcikkkel majdnem egy időben Erkel Ferenc levele is megérkezik Párizsba.

Pest, 1863. november 14.

Különösen tisztelt jóakaró Uram!

Bátor voltam igen tisztelt nejéhez intézett levelemben azon megjegyzést tenni: miszerint a részletek elintézésével, mint még tán időelőtti elhatározással nem kívánnék alkalmatlankodni mindaddig, míg dalművem elfogadására s előadhatására biztosan nem számíthatok.

Én egy pár darabot újból átdolgoztam, illetőleg szélesebb, nagyobbyszerű alapra fektettem, és ugyanez okból a partitúrát csak a jövő hét elején fogom a postának átadhatni.

Feltéve, hogy operám elfogadtatik, én leginkább a fordítási nehézségektől tartok, s e részben az idő rövidsége miatt, – de azok legyőzése után nem látok oly akadályt, mely szükségképpen kiszorítson a saisonból, mert a zene mégis nagyjából könnyen exegrálnak (exekválható) dallamos, – de még azonkívül a párizsi nagy operának ereje, tebetsége minden ágazatban hatalmas, nagyszerű.

Őszintén megvallva, én e nem álmodott vállalat sikerülésének s létesítésének igen-igen nagyon örülnék és pedig nem annyira ambícióból, mint inkább azon kapocs és összeköttetésért, melytől én a siker esetében nem jelentéktelen eredményeket várok.

Engedje meg, hogy szabadon kissé szincerizálhassak [őszintén beszélhesek], – úgyis rég az ideje, hogy rokonérzelmi egyéniséggel szemközt élveztem a bizalmas eszmecserélgetés gyönyöreit.

Nem tartozom azok közé, kikben az öntudat szerfelett fel van csigázva, – kik magukat túlbecsülik, éppen nem, de annyit tisztán érzek, s öntudatosan ki is merem mondani, hogy aránylag több bennem a készség, akarat és hivatal, mintsem az itt nyújtott létező alkalom azokat alkalmazhatni, érvényesíthetni!

Sok itt a baj Uram mindenben, nagyon is sok! Egyik nagy kalamitásunk a szövegek hiánya. Költőink tebetségesebb része nem szeret librettók készítésével foglalkozni, – a többi meg nem tud hozzá: – verset faragni a holdvilágról, és Zephirekről órákosszat ábrándozni, ebből áll az egész mesterségük! – Helyén lehet a fabrikátumok e neme is románcokban, egyes dalokban, – de nem való, hogy valahogyan egy egészre összeférlve operaszöveget képezzen; pedig ez – a hiányos, többnyire szerencsétlen scenírozást nem is említve, nincs nálunk másképpen. Én részemről már többször oly librettóval lepettem meg, melynek a ráfogott, pusztán elnevezésen kívül a szó teljes értelmében legkisebb tárgya vagy cselekménye nem volt; – ily nem létező szituációkból tessék aztán a zenének valamit produkálni!

Szegényül, vagyunk Uram e részben! de azért mégis megvan mellette a sok tarka praetensio [önhittség], kivált a praepotens irkászszereg részéről, kik szakavatott kompetens kritikusoknak, műbíráknak és a közvélemény képviselőinek szeretik magukat elneveztetni, de azért soha egy talpra esett jó ötlettel, tanáccsal vagy okos észrevétellel az ügy előmozdításához nem járulnak, hanem igen is hatnak ellenkezőleg, kapcáskodnak, hivatlanul beleavatkoznak mindenbe, még a legprivátább viszonyokba is, csinálnak izgagát, zajt, botrányt, quantum satis s mindezt nem a művészet érdekében, hanem személyeskedésből, aljas egoizmusból.

Ide járul még intézetünk szegénysége is pénzügyi tekintetben; megvan a legjobb akarat, kitűzné biz az a jutalomkérdéseket akár tucatszámra, ha volna mivel jutalmazni !! Ily mostoha körülmények közt aztán nagyon természetes, ha az ember mintegy elfásulva letesz a szebb reményekről!

Egészen más a művész állása Párizsban és hasonló más világvárosokban, mert általában más ott a fogalom és más ott az alkalom is, csak egyszer sikerüljön az igazán hívatott írónak vagy művésznek magát megismertetni, magának egy kedvező kis álláspontot kivívhatni s biztosítva van egész jövője. Nem fillérkednek ott, midőn a szükséges kiállítás vagy érdemlett díjazás költségei számíttatnak; a nemzetiség kérdése s a politika nem szülnek ott annyi akadályt, mint nálunk, hanem a do ut des ott a határozó végszó, és úgy is kell biz annak lenni.

Mindezek után tulajdonképpen csak azt akartam mondani, hogyha a szerény szerencse tévedésből egyszer már csak engem is (bár ha rövid ideig is) üldözőbe venne, s operám a francia közönség ízlésével találkozna, megragadnám az ezerben egyszer kínálkozó kedvező alkalmat, s az új összeköttetést kizsákmányolnám leginkább arra, hogy egy jobbacska francia vagy olasz librettó birtokába jutbassak. Írtam én már 5 magyar operát, s dicsekedés nélkül legyen mondván, kaptam is érte tapsot eleget; de miután esetlegesen 10 gyermekem is van, aki még annál is több gondot ad, szeretnék egyszer egy francia vagy olasz operát is írni, és pedig (kérem, ne botránkozzék meg!) merő spekulációból, hogy a siker esetére aztán magamnak oly nagy kvartélyt bérelhessek, melyben magam számára egy egészen külön szobácska, hova a gyerekek zaja el nem hat, komponáló teremül jusson; – mert a költészet magasztossága szerintem bizony nagyon is megfér a kényelem prózájával! Nem kívánok én nemzetem iránt valaha sem bálátlan, sem bűtlen lenni, – bálás elismeréssel fogadtam én mindig a sokszor érdemeim felett nyújtott kitüntetések, de nem fogja tán senki rossz néven vebetni, ha úgynevezett életrevalóságot egyszer szülőföldemen kívül megpróbálhatnám!

Bocsásson meg, igen tisztelt jóakaró Uram, ezen tán extravaganciáknak is elnevezhető incisumaimért [közbevetéseimért], de legyen meggyőződve, hogy a felhozottakban mindenestre több a valóság, mintsem a jó kedv és éppen azért ne botránkozzék meg, ha egyéniségemben a művész és ember közt tán oly sok magyarázhatlant talál!

Végre pedig engedje meg, hogy irántam már eddig is tanúsított igen sok fáradozását és jóságát, melyet kiérdemelni mindaddig még alkalmam sem vala, a legmelegebben megköszönjem. La Grange asszonyságnak kérem, kegyeskedjék addig is, míg azt tán személyesen tebetném, hódoló tiszteletemet jelenteni - azon fogok lenni, hogy vezérkönyvem haladék nélkül rendeltetése helyére eljusson. Ami végre a sikert illeti, az jóakaróim kegyes közreműködésén kívül bizony sokban a szerencsétől is függ: adja Isten, hogy dicső nemzetem dalai a külföldet is úgy áthassák, mint a boni kebelt!

Magamat nagybecsű bajlamába ajánlva, őszinte tisztelettel maradok mélyen tisztelt bonfitársam, jóakaró Uram alázatos szolgája

Erkel Ferenc

Nem egészen két hét múlva Szemere már a partitúra megérkezését jelentheti La Grange asszonynak.

Párizs, 1863. november 26^{án}

Asszonyom,

bála az Ön jóindulatának és jó emlékezetének, – itt vagyunk és örvendünk Önt csodálhatni. Kegyeskedjék e levél által fogadni köszöneteinket, nőmét, leányomét és magamét, remélve, hogy alkalmunk lesz azokat élő szóval is kifejezni.

Engedje meg, Asszonyom, hogy még egy újságot is jelentsek, sőt ünnepélyesen jelentsem azt: amikor ma este a házát elbágytuk, a vasútról éppen megérkezett egy doboz. Vajon mit tartalmazott? – A Hunyadi László partitúráját 3 kötetben. Láthatja Ön bát, hogy gyorsan haladunk. Jelenleg, Asszonyom, Önön áll, hogy kimutassa bátóerejét és szegény Magyarország iránti rokonszenvét.

Készek vagyunk mindent megtenni, – Ön rendelkezhet együttműködésünk felől,

mélyen tisztelő híve
Sz. B.

Egy ismeretlen magyar zeneszerző operájának párizsi bemutatóját azonban nem könnyű megszervezni, minden követ meg kell mozgatni. Szemeréné régi ismerőse, Liszt Ferenc segítségét kéri. Hogy milyen eredménnyel, láthatjuk majd Liszt gyors, világfiasan udvarias, mégis őszinte válaszából.

Párizs, 1863 november 29^{én}.

Kedves Honfitársam!

Olyan ügyben fordulok Önhez, mely nagyon a szívemhez nőtt, s amely szinte kétségbeesésbe visz. Kérem, jöjjön segítségemre! Előre is meg vagyok győződve, hogy nem utasít vissza, úgy az irántam való barátságából, mint szegény Erkel miatt, akit bizonyára Ön is szeret, s aki mint zeneszerző is, és mint 10 gyermek atyja, igazán minden figyelmünkre méltó.

Igyekszem, hogy az ügyet néhány szóval világosan elmondjam.

Néhány év óta azon töröm fejemet, hogy tudnám Párizsban a Hunyadi Lászlót előadatni... A nagy operában ez igen körülményes, mert az előadás az udvari intendaturától függ, – s nekem nincs elég tebetségem az intrikához, hogy itt sikert érhessek el. La Grange asszonynak a Théâtre des Italienshez való jövele felfrissítette bátorságomat; ő, aki Pesten 1850-51^{ben} Erkel e művében oly csodás szépen énekelt Hunyadi özvegyét, hogy az érte való lelkesedés minden mértéken túlment, ő lehetne segítségemre és keresztülvitetné Erkel leghőbb óhaját, azt, hogy műve itt az Italiens-ben kerüljön előadásra. Meg is látogattam, igen jól fogadott, s az a gondolat, hogy az Erzsébetet énekelje, kedves volt előtte: kijelentette, hogy e szerepében igazán dicsérték, s hogy most itt van Fraschini, ez a csodálatraméltó tenor, kinek közreműködésével ez az opera sikert érhet el; – azt is tudom, hogy ő (La Grange) az Italiens igazgatójának, Bagier úrnak, bizalmas barátja. Elbátároztam, hogy az egész ügyet az ő pártfogása alá helyezem. Arra a kérdésre, hogy a partitúra nálam van-e, azt válaszoltam, hogy nincs, de hogy elkérem Erkeltől. Úgy is tettem.

Amikor az én kedves zeneszerzőm e kérést tartalmazó levelemet Pesten megkapta, fejébe szállt a dicsőség (hisz ez magyar sajátosság), módosítóso-

kat tesz a partitúrán, az ügyet biztosra veszi, bíreket közöl az újságokban stb., szóval egy csomó badarságot követ el...

Néhány napja már itt állok a vezérkönyvvel, s mert La Grange asszony rendkívül el van foglalva – négyszer énekel betenként az Italiens-ben – nagy a veszedelem, hogy Hunyadiról, Erkelről s rólam meg fog feledkezni.

Ez nem szemrehányás, mellyel őt illetem, - hiszen neki nem lehet annyira szívügye egy magyar mű előadása Párizsban, mint nekünk, de ez csak arra való, hogy meggyőzzem Önt annak szükségességéről, hogy engem megértessen, s hogy elmondjam még egyszer, mennyire szüksége van az ő hatalmas pártolására a mi mesterünknek Bagier úrnál, aki az ő véleménye előtt feltétlenül meghajol.

Egy jó levél, amit Ön, mint magyar s mint páratlan művész, La Grange asszonynak írna, a legjobb hatással volna, különösen, mert Önt legjobb emlékezetében tartja. Csak a minap is így kiáltott fel... "hiába, nincs más nagy zongoraművész a világon, csak Liszt Ferenc!"

Csak arra kérem, hogy ha ezt az annyira óhajtott levelet a lehető leg hamarabb küldené el nekem, mert La Grange asszony szerződése december 26^{án} jár le, s ekkor Párizst Madriddal cseréli fel.

Igen boldog vagyok, hogy jó édesanyjáról, az én kedves anyai barátnőről, a legjobbakat írhatom, testben és lélekben jól van, s mindazokat a megpróbáltatásokat, melyeket a sors az ő öreg napjaira tartogatott, oly megadással tűri, amelyért állandó csodálattal viseltetem iránta; férjem, ki szíves emlékezetébe ajánlja magát, szintén jó egészségben látta őt tegnap, úgy-szintén Olivier urat is, akiről ma sokat beszélnek Párizsban.

Nem akarom bosszúra nyújtani levelem köznapi mentegetőzéssel, eléggé tudom, hogy Ön jó, s hogy bonfitársainak minden alkalommal segítségére siet még akkor is, ha azért néha hálátlansággal fizetnek, ami velem is gyakran megesik, de ami mindazonáltal nem tartja vissza a nemes szívet attól, hogy ismét jót tegyen.

Kedves uram és bonfitársam, fogadja legmélyebb tiszteletem és csodálatom kifejezését.

Szemere Leopoldina

Liszt Ferenc levele Rómából postafordultával érkezik Párizsba.

Róma, 1863. december 12.

Csodálom bátorságát Asszonyom, és szívből köszönöm, hogy engem kegyeskedik társul hívni. Nem kellene késlekednem, s feltétlenül szívesen kitenném magam a balszerencsének is, ha bármily csekély reményét is látnám a jószerencsének. De ez utóbbira nincs kilátás, s ezért kérem, engedje meg nekem, hogy ezt bonfitársi őszinteséggel megmondbassam, noha sajnálattal érzem, hogy barátságtalannak látszhatom. Ama csodálatos énekművész, akire a "Hunyadi László" sorsát bízta, minden bizomnyal alkalmas arra, hogy a mű sikerét biztosítsa. Ezt teljes mértékben bebizonyította Pesten, s ha valóban nem volna másról szó, mint hogy ezt Párizsban megkísérelje, ő abban nem kevésbé tündöklene. Mindamellet nem lehet azzal elkábitania

önmagát, hogy e mű előadását a Théâtre des Italiensben látni fogja, s úgy gondolom, meg kell elégednünk La Grange asszony barátságos szavaival... amelyeknek legnagyobb része az Ön barátságának szól. Idegen operát Párizsba behozni óriási nehezségekbe ütközik, amit csak az tud jól megítélni, aki egy kissé hozzátartozik a mesterséghez, s aki a színházi ügyekben tájékozott, óh a szabad csere tantételének nincs itt bitele. Ama Cobden, aki ezt életbe fogja léptetni, még nem jelent meg a színpadok világának látóhatárán, s időközben a magyar, lengyel, orosz, német, spanyol és más zeneszerzők nem tebetnek mást, minthogy ezt felpanaszolja, s az életben lévő kitiltó rendszerbe jól-rosszul beletörődjenek. Azt fogják mondani: "Meyerbeer és Verdi végtelenül népszerűek Franciaországban." Ki ne tudná ezt? Mégis jegyezzük meg, hogy nem tekintve műveik ragyogó érdemeit (miután ezeket mind a francia színpad vagy az olasz színház számára írták), e népszerűségük oly tényeknek és tetteknek köszönhető, amelyek a szabad cserétől ugyan csak távol állanak.

Igazságtalan volna tehát La Grange asszony jóindulatát vádolnunk, hogy nem kockáztat oly védőséget, mely igaz, hogy igen nemes, de amely kényelmetlen, s esetleg veszélyes. A divának azt kell énekelnie, amit műsora előír, s nekünk nincs más dolgunk, minthogy megtapsoljuk, s hogy minél inkább átadjuk magunkat az elragadtatásnak... s nincs tovább.

Ami a Hunyadi László vezérkönyvét illeti, erről több dolgot mondhatnék, amikre nézve őszintén örülnék, ha téveseknek bizonyulnának. Bármilyen is, nézetem szerint annak, hogy a párizsi előadást keresztülvigyék, egyedüli módja az volna, ha Erkel úr erélyesen elhatározná, hogy odautazik (amint ezt neki már mondtam volt), s hogy teljes béketűréssel elvégzi az elkerülhetetlen előmunkálatokat. Szerencsétlenségünkre a partitúrák nem oly könnyen lépik át a határokat, mint a csomagok.

Bocsássa meg, Asszonyom, hogy levelére nem válaszolhattam kellemesebb módon. – A tapasztalatok legszomorúbbja az, ha barátaink nyomorúságát nem tudjuk orvosolni! Kérem, közölje Szemere úrral őszinte tiszteletem és nagyrabecsülésem nyilvánítását, mellyel vagyok legalázatosabb híve

Liszt F.

Róma, (Madonna del Rosario) 1863. december 12-én.

Köszönöm jó anyámról szóló bírádását. Rövidesen írok neki.

Dina ugyan Liszt kétkedése ellenére sem adta fel a harcot, és a partitúrát 1864 decemberében Mimi hevenyészett prózafordításával átadta egy másik színháznak, a Théâtre Lyrique intendánsának. Szemerék mindent megtettek, végül azonban mégiscsak Lisztnek lett igaza, a Hunyadi László párizsi bemutatójára, sajnos, nem került sor.

* A közölt levelek forrása: Isoz Kálmán *Kísérletek Erkel „Hunyadi László”-jának párizsi színrehozatalára*. (Magyar Muzsika, 1929, 8-9. sz 16-22.); Szemere Bertalan leveleskönyve (1849-1865). Balassi Kiadó. Budapest, 1999.; Albert Gábor *Lidérc minden, mi homályba vezet*. Szemere Bertalan leveleskönyvét olvasom. Maecenas. Budapest, 1999.

Himnusz, kétszer

Amerikában

A nevére nem emlékezem, az arcára, az alakjára, a hangjára azonban olyan pontosan, mintha tegnap láttam, hallottam volna utoljára. Pedig annak már hovatovább két évtizede, hogy megismertem őt.

Takács Pista barátom fuvarozott el hozzám, még New Yorkba érkezésem napján. Hiába hivatkoztam a hosszú repülőút utáni fáradtságra, Pistát – aki két hétre előre beosztotta az időmet – nem tudtam meggyőzni. A kedves, testes, vérbő ember máris gyömöszölt be bárkára emlékeztető, viharvert, hat méter hosszú kocsjába.

– Kérlek, szépen! – mondta. – Annyi helyen várnak! Nem hagyhatunk cserben senkit!

A település, ahová tartottunk, természetesen „csak egy ugrásra” volt New Yorktól. Ami azt jelentette, hogy csupán százötven kilométerre. Pista, akinek 1956 után kellett elmenekülnie hazulról, hajtott veszettül, mit sem törődve a sebességkorlátozással. Este, pontosan nyolc órakor beléptünk a Magyar Klubba, ahol író-olvasó találkozóra vártak az ottani magyarok.

Tágas, magas mennyezetű terem volt a magyarok klubja, nagy, rekeszes üveglablakkal. Elfért benne legalább hetven-nyolcvan ember.

De csak ő állt ott a helyiség közepén, a hórihorgas, hajlott hátú öregúr, halszállkás öltönyben, nyakkendőben, a torkát köszörülve.

– Isten hozta Önöket! – mondta szertartásosan, és rám nézett. – Különösen Önt, kedves hazámia...

Hosszúka arca volt az öregúrnak, fehér bőre, a halántékán még kevés ezüstös haj. Orrán, de egészen az orra hegyére csúszva szemüveg. Úgy viselte, ahogy az okulárét viselik az ilyen kissé megaszalódott öregurak a Kosztolányi novellákban.

Takács Pista nyugtalanul tekintgetett körbe.

– Mi pontosak voltunk! – jegyezte meg éllel. – Ahogy megbeszéltük!

Az öregúr nem válaszolt a megjegyzésre. Mesélni kezdte, hogyan jött ki Amerikába, valamikor 1945 végén, és hogy minden követ meg kellett mozgatnia Európában rekedt családja áthozatalához.

– Tehát ők is itt élnek? – kérdeztem tőle.

– Ó, a feleségemet már régen eltemettem. A két fiam elment a nagyvilágba. Az egyik kertépítő mérnök Ausztráliában, a másik visszaköltözött a felségével Svédországba. Az unokákat csak fényképekről ismerem. Van már egy dédunoka is...

Ahogy beszélgettünk, megtudtam, hogy a kisvárosban valamikor száz-száz-húsz fős magyar közösség élt. Nagyon jó, összetartó közösség, templomba járó, ünnepeket együtt megülő. Aztán mindig kevesebben lettek, egyre kevesebben. Az utódok, a fiatalok megnősültek, elmentek a feleségekkel, a kortársak pedig kezdtek kiszállingózni a temetőbe.

– Ön hány éves, kedves bátyám?

– A nyolcvannyolcadikat taposom... – mondta kis restelkedéssel. – De hát elkezdhetnék már kedves hazámfia...

Mármint az estet. Az író-olvasó találkozót.

– Így nem lehet! – vágta rá mérgesen Takács Pista. – Nincs még itt mindenki! Várjunk még!

Vártunk, de nem jött senki.

Az öregúr leült az első sorba, maga mellé vette a könyveimet, amelyeket Magyarországról hoztam, lapozgatta őket.

– Elmegyek a többiekért! – mondta kivörösödő arccal Takács Pista, az est szervezője. – Élnek itt elegenden magyarok!

Az öregúr halkán kijavította:

– Éltek... Éltek, fiam.

Csend lett.

Kiültünk a pódiumra, ketten Takács Pistával. A lelke még háborgott, de azért szépen, ünnepélyesen beszélt:

– Igen Tisztelt Közönség! Honfitársaim! Megnyitom a mai író-olvasó estet, és mindenekelőtt bemutatam író vendégünket, aki most érkezett a mi drága hazánkából, Magyarországról...

Fölemelkedtem, meghajoltam illendően.

Az öregúr azonban integetett a kezével.

– Most mi a baj? – förmedt rá a pódiumról Takács Pista.

– A Himnusz! – mondta az öregúr. – Előbb el kell énekelnünk a Himnuszt!

– Hárman? – hördült fel Pista.

– Hát hogyan? – kérdezte az öregúr.

Felálltunk, az öregúr levette az orra hegyére csúszott okulárét, kihúzta magát, és megadta a hangot.

Mi az asztalnál, a hórihorgas öregúr az első sorban, énekeltünk ott, három magyar. A két emigráns, a negyvenötös és az ötvenhatos, meg az óhazából jött. Először még halkán, kissé zavartan, aztán csak úgy zengett a terem, és a szemünkből lassan szivárogni kezdett a könny.

Erdélyben

1972 májusában jó barátommal, Balázs Jóskával, a Magyarok és a Koportos írójával kalandoztunk a Székelyföldön. Gyergyóban felkapaszkodtunk a Gyilkos-tóhoz. Viharvert, rozsdás autóbusz zörgött, zihált velünk az emelkedő és nem fogyó serpentineken, azt hittük, hogy soha meg nem mássza a nagy hegyeket.

Utazott a buszon egy öreg székely is, több zsák pityókát vitt eladásra, a Kárpátok túlsó oldalára, Pietra Neamtra, azaz Karácsonkőre. Amikor nagyon köhögött, krákogott a jármű, hangosan meg-megbízta, mintha lovakat hajtana.

– No, te, gyűűű!

Mire beesteledett, fel is töfögtünk a hegygerincre, fel a Békás-szoroshoz.

Szállást vettünk a turistaházban, és másnap reggel ott álltunk a Gyilkos-tó partján, csodálván a gyönyörű, barbár ékkövet, a tükörsima, jeges leheletű vi-

zet és a tó-mélyből kihegyesedő fenyőtörzseket. Mint megannyi félbetört dárda és lándzsa, mint egy seregektől odahagyott csatatér.

Íróknak való látvány, de Balázs Jóska hirtelen a fejére ütött.

– Te! – mondta. – Ma este lesz a magyar-román Belgrádban!

Azt nekünk látnunk kell! Néhány napja Bukarestben játszottunk a románokkal, vezettünk, de a második félidőben kiegyenlítettek. Mivel ennek előtte Budapesten is döntetlen volt az eredmény, harmadik mérkőzést kellett vívnunk az Európa-bajnokságra való kijutásért.

Úgy döntöttünk, hogy a természeti csodáknak majd később adózunk: a Békás-szoros megvár bennünket. De a mérkőzés nem.

A turistaházban nem lehetett fogni a televíziót. És sehol a környező villákban.

– Árnyékolnak a hegyek! – hallottuk mindenütt.

A turistaház gondnoka végül megszánt bennünket.

– Talán ha felkapaszkodnak oda! – mutatott a Gyilkos-havasra. – Odafenn favágók tanyáznak. Úgy tudom, hogy náluk, a kabanában be lehet fogni a bukaresti adót.

Már szedelőzködtünk is. A gondnok utánunk szól:

– Azért ne számítsanak rá, hogy tárt karokkal fogadják magukat! Maguknak való, kemény emberek ezek.

– Hát nem magyarok?

– Hm...

– Románok?

– Ezek is, azok is... – felelte talányosan a gondnok.

Sötétedésre, a mérkőzés kezdetére felértünk hozzájuk. Hosszú fenyőfaasztal körül ültek a favágók, nyolcan-tízen. Asztaluk fölé egyetlen kókadt villanykörte lógott, az is éppen hogy pislogott. Hagyma-, szalonna-, és pálinkaszag fogadott bennünket. Meg torokkaparó füst.

Fejszével faragott fejek, bozontos szemöldökök, asztallapra ejtett nehéz kezek. Magyarul is, románul is köszöntük a „jó estét”, a bajszuk alatt, morogva adták vissza. Nem kérdeztek, nem is mondtak semmit. A lócára böktek, ülünk le.

Szemcsés volt a kép, másodpercekre el-elúszott, sercegett, sistergett a hang. De mit számít ez? Láthatjuk a mindent eldöntő, harmadik meccset.

A favágók hallgattak.

Mi is igyekeztünk csendben maradni, de egy-egy magyar helyzetnél önkéntelenül felkiáltottunk. Mintha észre sem vették volna. Csak a brigádvezető vágott ránk a szemével, és viszonzásképp ő csapott káromkodva az asztalra, amikor odalett egy román lehetőség.

Láhattuk világosan: a brigádvezető román. De az emberei? Számukra mint ha két idegen csapat játszott volna. Ültek mereven, közömbösen a padokon, körmig szívták a cigarettájukat. Legfeljebb hümmögtek néha – egyet ide, egyet oda. A brigádvezető nem volt elégedett velük, rájuk mordult időnként. Erre ők tétován megtapsoltak egy-egy román támadást vagy szerelést.

A második félidőben az utolsó percekig döntetlenre állt a mérkőzés.

Egy-egy, már megint. Harmadszor is.

A feszültség szinte szétvetette a kabanát. Már ami bennünket illetett. Ket-
tőnket meg a brigádvezetőt. A főnök csontos ökle zuhogott az asztalra, bakan-
csával csaknem szétrúgta az asztallábakat. Kivörösödött arccal fel-felugrottam,
Balázs Jóska visszanyomott a padra. Azután ő ugrott fel, a fejéhez kapdosva, én
rángattam a helyére.

A favágók meg csak ültek a padokon, és hallgattak. Egyre komorabban, egy-
re elszántabban.

Elérkezett a véghajrá. A nyolcvannyolcadik percben Szőke Pista, a jobbszél-
sőnk mesteri labdát kapott Kocsis Lajostól.

Egy bátor csel, állva hagyta a hátvédet, és villámgyors mozdulattal elnyeste
a labdát a vetődő román kapus keze mellett. Máig előttem a kép, felnagyítva,
lassított felvételen. Mintha tekegolyót gurítottak volna, úgy húzott a labda az
ellenkező sarokba.

Nem mi ugrottunk fel először, hanem a favágók. Voltak közöttük szálás
emberek, voltak kisebbek. Valami artikulátlan hang szakadt ki belőlük, feldön-
tötték a padokat, az erős markukba kaptak bennünket, táncra perdültek ve-
lünk, ropogtatták a csontjainkat, öleltek, csókoltak.

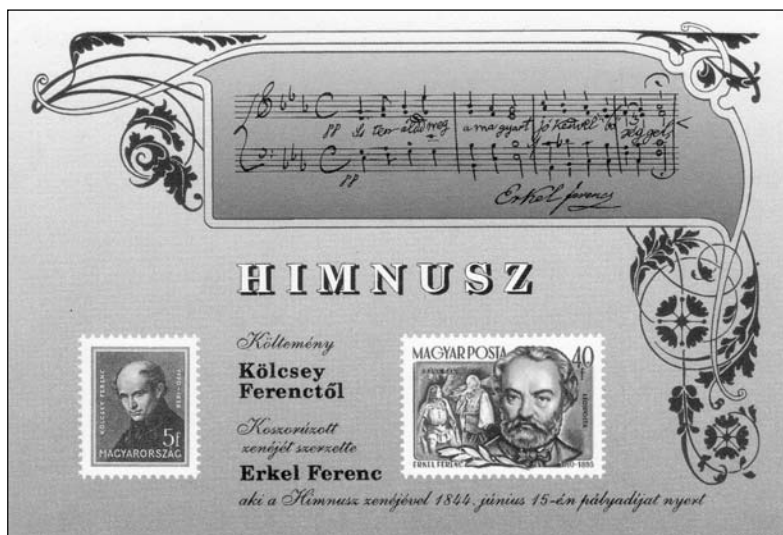
A brigádvezető kirohant a kabanából, döngve csapódott be utána az ajtó.
Kintről még beordított valamit.

Egy pillanatra csend lett.

– Most már mindegy! – legyintett aztán az egyik favágó, a legalacsonyabb.

Azzal énekelni kezdte a Himnuszt. A többiek kiegyenesedtek, a nadrágszá-
rukhoz szorították a kezüket, és rázendítettek ők is.

Rengett a ház, rengett az erdő, rengett a Gyilkos-havas.

A Zeneakadémián rendezett Emlékkoncertre kiadott képeslap, 1994

IRODALMI MOZAIK

A nemzet szakrális költeményei: Kölcsey Ferenc *Himnusza* és Vörösmarty Mihály *Szózata* mindig visszhangot keltett az irodalomtörténet-írásban, az esszé-irodalomban és a publicisztikában. Természetesnek tetszik, hogy ennek az érdeklődésnek az eredményei több kötetet töltenek meg. Minden korszak, minden irodalomértelmező áramlat kialakította a maga képét a két nagy költeményről. Kölcsey és Vörösmarty költeményeinek külön irodalomtörténete van. Ebből az igen terjedelmes és színvonalas anyagból kínálunk fel most az olvasóknak (folyóiratunk már megszokott gyakorlata értelmében) egy kisebb „irodalmi mozaikot”. A többi között Gyulai Pál, Horváth János, Babits Mihály, Illyés Gyula, Dsida Jenő régebbi vagy Lukácsy Sándor, Orosz László és Szörényi László újabb tanulmányai (illetve ezek részletei) azt igazolják, hogy a magyar irodalmi gondolkodás mindig elkötelezett érdeklődéssel fordult a két „szakrális” nemzeti költeményhez.

G Y U L A I P Á L

A Szózatról

(Részlet)

A Szózat mindenre hivatkozik, a mi újjászületési küzdelmében csak lelkesítheti a magyart, s a remény és emlék, a hit és balsejtelem húrjain játszva, mindenbe az önbizalom és nagyság érzetét vegyíti. Semmi csüggedés többé, bátran nézhetünk szembe a jövővel. Nagy válság felé közeledünk, egy jobb kornak kell jőni, vagy ha nem, ha el kell vesznünk, többé nem veszhetünk nyomorultan. Az bizonyos, hogy így többé nem élhetünk s ez már magában lélekemelő, Vörösmarty egészen kiemeli a magyar lyrát eddigi kétségbeeséséből; még nem zengi a jövő dicsőségét, de elhatározónak érzi a jelent, nem korholja az elfásult nemzetet, az életre ébredt, de tette és hazafi hűségre lelkesíti. Emlékezteti a múlt dicsőségére, előszámlálja epikai és tragikai nagy emlékeit, a kereszténységnek és szabadságnak tett szolgálatokat; felhossa az örökös isteni gondviselést, mely annyi viszontagságok közt sem engedte megtörni életerejét, említi a jelen küzdelmeit, az ész, erő, szent akarat harcát. S nemcsak nemzetéhez fordul, hanem Európához is, melynek eszméiért küzd nemzete, méltó helyet követel tőle a többi nemzetek között; a múlt szolgálatai, a jelen törekvései díjában kéri a jövőt, részvétet küzdelmei iránt, könnyet sírjára, ha vesznie kell, de nem fog gyáván veszni: a temetkezés fölött egy ország vérben áll. Mily önérzet s mennyi fájdalomba merülve, mennyi hit a balsejtelmek közepett s mennyire uralkodik mind kettőn az elszántság. Mióta lyránk többé nem olvasztotta össze a hazafisággal a katolicizmus és protestantizmus eszméit, megvált az európai solidaritás érzelmétől. Vörösmarty újra összeköti a két elemet; midőn Európá-

ra, a népek hazájára hivatkozik, a specifikus magyar hazafiság az emberiség érdekeivel egyesül.

E költemény az ifjuló Magyarország nemzeti himnusza lön, ma is az, a létele- és jogaiért küzdő Magyarországé. A nemzet 1848-ig a jövő jobb kor jóslatát hitte benne s mennél követelőbb, hevesebb lön vágyaiban, annál kevésbé háborította, a nagyszerű halál sejtelve. Midőn a forradalom árja elzúgott, Vörösmarty alig találkozott valakivel, ki azt ne mondotta volna neki: a jóslat teljesült, a nagyszerű halál bekövetkezett. A költő mindig elkomorult ilyenkor, ingerülten monda: a jóslat még nem teljesült, ez még nem a halál, nem ily halált értett. Gyermekeinek ama versszakok hijján kellett megtanulniok a Szózatot. Megtört szívvel, de mély hittel nemzete jövőjében, szállott sirjába. Nem csalatkozott. A magyart ama nagy csapás nem ölte meg, s midőn üdülni kezdett, a Szózat zendült meg ajkán s az kíséri folyvást minden ünnepélyes pillanatát. A Szózat nem egyetlen kitünő szüleménye az újabb kor hazafi lyrájának s vannak művek, melyek aesthetikai tekintetében fölülmúlják, de egyetlenegy sem tett ily nagy és tartós hatást, mert a nemzet legfőbb eszméit, legállandóbb hangulatát fejezte ki. A szabadság és diadal dithyrambjai, melyeket Petőfi harsogott, elhaltak az ágyúk utolsó dörgései közt, a nemzeti mély búskomolyság, mely Arany és Tompa néhány költeményéből sóhajt, könnyeket facsart a nemzet szeméből, de letörölte s visszatért a Szózatához, mert érezte életerejét, remélt jövőjében, hitte, hogy még előtte van a jobb kor vagy a nagyszerű halál. Valóban e költemény mind-addig nemzeti ének marad, míg a nemzeti küzdelem, melynek szüleménye célt nem ér s a magyar létele önmagához méltóan nincs biztosítva.

A Szózaton kívül Vörösmarty még számos hazafiúi költeményt írt. Nagy változatosság tárul ki előttünk műfajban, eszmében, hangban, de 1831-től fogva majd mindenikben van valami a Szózat szelleméből. Mintegy chorust képeznek körüle. Az V-ik Ferdinánd-hoz írt óda kezdi meg a chorust. A még atyja életében megkoronázott trónörökös már első fölléptekor részvéttel fordul a magyar nemzetiséghez, Vörösmarty a jobb jövő reményében üdvözli a részvétet, a monarchikus és őszinte magyar szól belőle, ki e hódolat és öröm percében sem titkolja fájdalmát. Ugyane hanggal találkozunk tizenhat évvel később István nádort üdvözlő epigrammaiban. A *Liszt Ferenchez* írt ódában a nemzeti fájdalom és önérzet, emlék és remény olvadnak össze, éppen mint a Szózatban. Honszerelemről zeng, mely a jelent ölelve tartja s a múlton csüngve jövőt terem. Dalt kér Lisztől, a bánat altatóját, a szív háborgatóját, minőket maga szokott zengeni. A *Sors és a magyar ember* humoros allegoriájában a múlt századbeli magyart rajzolja; a gúny hangja lassanként a meghatottságig emelkedik, midőn a jelenre tér át. A megifjúlt magyar nem bízta többé a sors szeszélyére hazáját, szíve vérével esküszik megváltani: éljen vagy vesszen. A jövő jobb kor vagy nagyszerű halál eszméje itt is átvillan. Az *Uri hölgyhöz* írt ódában bár erősb a költő felindulása a nemzetiségökből kivetkőzött magyar hölgyek ellen, mint az *Elhagyott anyában*, melynek szintén ez a tárgya, itt még sem mond le a reményről, mint amabban. A *Gondolatok a könyvtárban* bölcselmi óda, mely az emberiség ügyével foglalkozik. A költő sehol sem talál a világon teljes szabadságot, a nagyobb részt mindenütt boldogtalan, az ember jogai mindenütt eltapodvák, még Amerikában is, mely éppen úgy a szabadság, mint

a rabszolgaság földje. Kétségbeesett bölcsesége mégis megnyugszik, hisz az újabb szellem győzelmében, mely az emberiséget megragadta, hisz nemzete küzdelmében, hogy a süllyedésből kivívja magát.

Vörösmarty életrajza. Budapest, 1942. 195–197.

H O R V Á T H J Á N O S

A Himnusz

(Részlet)

A remélni többé nem tudó, megfáradt nagy ember, Kölcsey Ferenc, hatodik éve pihent már a csekei temetőben, mikor Himnusza az ének szárnyain szerte a hazában közajakra szállt. Nem adatott meg neki hallania, mint zendül fel éneke százezrek ajakán, ugyanazon töredelemmel, meghatott műltszemlélettel és Istenbe vetett bizodalommal, minővel egy ihletett napon megírta volt. Ő Zrínyi második énekét: egy remélni kifáradt, tulajdon bűnös fajával meghasonlott szívet, keserű fásultságot vitt magával korai sírjába; s mi, akik az övéhez hasonló, az övéit meghaladó csalódásokkal és kételyekkel vívódva virradtunk költeménye századik évfordulójára, megdöbbenve kérdezzük magunktól: vajon nem „Zrínyi második éneke” lett-e immár a mi nemzeti énekünk? Vajon, ha állandó belső civódásainkat látva, olykor már-már keserűen ismételnők a nagy meghasonlottságnak a sorshoz intézett szavát: „Taposd el a fajt, rút szennyét nememnek, – S míg hamvokon majd átok ül, – Ah tartsd meg őt, a hűv anyát, teremnek – Tán jobb fiak, s védvén állják körül”...: – nem kell-e rettegnünk a kérlelhetetlen választól: „Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja – Szülőtti bűnein leszál; – Szelíd sugárit többé nem nyugtatja – Az ősz apák sírhalminál. – És más faj áll a négy folyam partjára, – Más szózat és más keblű nép”... ? Nem minket illetnek-e a komor költemény szemrehányó szavai: „szív, lélek el van vesztegetve rátok; Szent harcra nyitva várt az út, S ti védfalat körül (– a haza körül! –) nem vonátok”. Vajon méltók vagyunk-e még reá, hogy a Himnuszt énekeljük? S annak színe előtt, kihez az ének intézve van, merjük-e hívó töredelemmel vallani, hogy mi már minden, régibb és újabb, önmagunk elleni nagy bűneinkért megbűnhödtünk?

A Himnusz segedelem-kérő imádságát csak olyan nép veheti méltán ajkára, mely maga is segíteni akar magán, s melynek lelkében eleven erkölcsi akarat él: a „rendületlenül” eltökéltsége, a Szózat nagy, nemes, férfias hűsége, önbizalma, nemzeti életakarata; az a csüggedetlenség, melyet költője tanúsított a 49-iki katasztrófa után. A Himnusznak u. i. mint története, úgy érzelmi foglalatja is elválaszthatatlan a Szózat támasztékától...

Ha a mai magyarság képes lesz ugyanarra a „rendületlen hűség”-re, melyről a Szózat költője a katasztrófa után sem mondott, le, ha mai sorsszerű pillanataiban ugyanazon törhetetlen, magára számító élet-akarat ég benne: akkor méltó lesz arra, hogy Kölcsey Himnuszt is ajkára vegye.

Napkelet, 1923. 97–103. old.

Itt élned, halnod kell

Remekművek tulajdonsága, hogy a bennük rejlő tartalom, részben vagy egészben, mindig időszerű. Élőbeszédünk és irodalmunk legkisebb értelmes eleme, a szó – mely maga is tökéletes, befejezett remekmű – idők folyamán alig észrevehetően változtatja színét, jelentése új és új árnyalatokat kap. Kaméleonként hasonul a korok igényeihez, hogy megvédje és örökkévalóvá tegye életét. Színt játszó drága selymek más-más oldalról, más-más világításban nézve, hol kékeslilának, hol halványpirosnak, hol tüzes zöldeknek látszanak. Mozgékonyosság, elevenség, mindig változó, reszkető és lüktető élet ömlik el redőikben.

Különös, de való, hogy a nagy remekműveknek – a bátraknak és szókimondóknak különösen – mind ilyen mimikri tulajdonságuk van. Csodálatos rugalmassággal, a színváltozás játékos könnyűségével védekeznek az idők szintelenítő és gyilkoló támadása ellen. Más-más korokban más-más igazságok, újabb szépségek gyúlnak ki bennük. Amit valaha nagyra tartottak belőlük, ma talán nem is értjük, de a veszteségért bőven kárpótol az újonnan felfedezett időszerűség. Döbentő, ahogyan évszázados alkotások bele tudnak szólni mai életünkbe. Már-már porosodó könyvek, haldokló írások villanyozódnak új életre, belekiabálnak napjaink történelmébe és ragyogva lépkednek tovább a halhatatlanság útján.

Mindezt abból az alkalomból mondtuk el, hogy Vörösmarty Szózata most töltötte be századik életévét.

Hasztalan volna most annak fejtegetésébe bocsátkozni, hogy miért remekmű ez az írás, mely a magyar nemzet második himnusza lett. Széptani magyarázatokkal nem is világítanánk rá úgy, mint ha egyszerűen csak azt tekintjük: mi marad élő és időszerű a nagy költemény igéiből. Cseppet sem volna csodálatos, ha a száz esztendő alatt lezajlott események, a történelem viharzó fordulása, a magyarság nemzettestét ért rázkódtatás, a magyar lelkek gyökerestül megváltozott gondolat- és érzésvilága egyszerű irodalomtörténeti emlékké fokozták volna le a százéves verset. Hiszen volt már példa arra, hogy népszerű és közszájon forgó írások múmiává száradtak és behulltak a hideg felejtésbe. Mit is mondhatna a százéves Szózat nekünk, új világban élő, a magyar politikai közösségtől elszakadt magyaroknak? Szólhat-e hozzánk eleven és érthető hangon ez a más korok más magyarjához írt költemény?

Éppen azért remekmű, mert tisztábban és érthetőbben beszél nyelvünkön, mint száz más, politikai időszerűség-szülte írásmű. A más szándékkal, más okokból, más körülmények között írott sorok egyszerre szint váltanak, amint a mi korunk és a mi földünk környezetébe illeszkednek és hangosan sugallják a hozánk egyedül méltó és számunkra külön értelemmel terhelt hitvallást: „Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell!” Kaphatnánk-e alkalmoszerűbb parancsot a múltból, mint a helyünkön való kitartás parancsát? Érhet-e költőtől megrázóbb figyelmeztetés szívünkhöz, minthogy szenvedésekre, megpróbáltatásokra való tekintet nélkül kell megállnunk a sarat ott, ahová végzetünk állított. Ha nem tudunk használni, akkor is használunk avval, hogy itt vagyunk

és eggyel többen vagyunk. Ez a mélyhangú harangként zengő intelem érkezik hozzánk Vörösmarty Szózatából, egy évszázad messzeségéből.

Páosztortűz, 1936. 11–12. szám, 228.

BABITS MIHÁLY

A Szózat ünnepére

Azok a költemények, melyeket egy-egy nép nemzeti énekévé avat, bizonyosan nem mind irodalmi remekművek. De akár azok, akár nem, aligha pusztán a bolond véletlen adta őket a milliók ajkára. Valami titkos módon, ha olykor gyermetegül vagy túl egyszerűen is, kifejezik egy nemzet önértését és sorsának ösztönösen átélt hangulatát. Nagy és boldog népek énekei a nemzeti gőg és diadal érzéseit idézik. Fölharsanásuk mint a lobogók büszke kibomlása vagy örömtüzek föllobbanása. „Itt a dicsőség reggele!” – énekli a francia. A porosz győzelmi koszorúkat emleget. A brit a tengerek uralmáról zeng...

Mennyire különböznek ezektől a mi magyar „nemzeti énekeink”! Az egyikben bűnhődésről van szó, a másikban temetkezésről. Pedig mind a kettő a nemzeti ébredés dicső éveiben, egy tervekkel s reményekkel tele kor lelkes hangulatában fogant. A *Hazádnak rendületlenül* száz évvel ezelőtt zendült föl először! Ez az évforduló arra izgat, hogy frissen figyeljünk föl szavainak értelmére. És valósággal meg kell döbbernünk: milyen sötét, tragikus ének ez! Mintha a végzet lehelete nyögne a verssorokban, bekövetkezett szörnyű események elősejtelve, egy kis nép sorsának minden gyötrelme és bizonytalansága. Vörösmarty 1849 után sohasem engedte, hogy a gyermekei az egész *Szózat*-ot szavalják előtte. Ki kellett hagyniok a „nagyszerű halálról” szóló strófákat. „Ez még nem a halál! – kiáltott, ha a szabadságharc vérbefúlására célzott valaki. – Én nem jósoltam! Én nem így értettem!” – tört ki izgatott és ekkor már beteg lelkéből. S idegesen félbeszakította a gyermeki hangokat, hogy ne hallja tovább a rettenetes költeményt.

Ez a „rettenetes költemény” volt nemzeti imája a magyarnak, immár egy kerek évszázadon át.

Micsoda baljós ének! És micsoda szomorú nemzet az – „baljóslatú, bús nép”, ahogy egy újabb költője, Ady, mondja –, melynek lelke fölé ennek az éneknek sötét szárnyai vetik árnyékukat! Melynek gyermekei az iskolában ezeket a strófákat tanulják:

*A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.*

*S a sírt, hol nemzet süllyed el.
Népek veszik körül...*

Melyik nemzet vállalná ezt a magyaron kívül, nemzeti dicsőségének himnusz gyanánt? Vagy valóban mégiscsak valami előérzet súgta ezeket a sorokat?

Ha jóshangoknak tetszhettek már Vörösmarty életében, mennyivel inkább annak tetszhetnek ma! A *Szózat* századának elején Világos áll, a végén Trianon. Kétszer torpantunk meg az óriás sír szélén, s újra és újra fogalmaztuk a patetikus vészkiáltást, a kétségbeesett fellebbezést az Emberiség fórumához:

Népek hazája, nagy világ!

Veszélyes időket élünk! Soha még a nemzetek létét fenyegető végzet nem volt oly igazi és kézzelfogható, mint napjainkban. Nemrég olvastam, Goethéből idézve: „egy város, egy tanya pusztulása valódi katasztrófa, de egy nemzet pusztulása frázis”. Goethe mondhatta ezt. Vörösmarty, Mohács népének költője, legszemélyesebb életében, önnön idegeivel élte át nemzetének katasztrófáját, amely épenséggel nem volt frázis. De még ő sem sejthette, mit fog jelenteni egy nemzet pusztulása a XX. században! A modern politikai és háborús technika minő borzalmas szöszerintiséggel és réalizmussal valósíthatja meg bármely pillanatban és szinte egyik napról a másikra az ő apokaliptikus rémálmát, a nemzethalált!

Az idők ily módon hozzáötétedtek a sötét költeményhez, s utolérték ezt az előreszaladó, izgatott fantáziát. A *Szózat* százéves korában aktuálisabb, mint újkorában volt. Mindenesetre aktuálisabb, mint a világháború előtti boldog években hittük volna, hogy valaha lesz még. Számunkra, akik még ebben a valószínűtlen békekorban éltük át életünk első felét, Vörösmarty nagy verse akkor bizony szinte már inkább csak történeti emlék volt, ünnepeinket díszítő pompahang, ereklje és kegyeleti tárgy. Közömbösen énekeltük, ahogy a boldog ember végzi az imádságát; csak azóta értjük meg igazán, mióta szegény hajónk a viharok szférájába jutott. Én, aki versek közt és versekben éltem, elsősorban a költészetet láttam benne. A nemzetek választott énekei, ahogy mondtam, nem mindig költői remekművek. Sőt többnyire elég közepes verselmények. A *Szózat* azonban, mint a *Himnusz* is, tagadhatatlanul költői remek. Nyelve csodálatosan emelkedett, versépítése tömör, egységes, fölfelé ívelő, gondolatainak látomásos ereje a költészet legtitkosabb magaslataiba emeli. Ez a költői varázs teljesen megejtette figyelmemet. Csak a világháború után döbbsentem rá, hogy ennek a költészetnek, mint minden igazi költészetnek, a valóság számára is jelentése és jelentősége van. Hogy ez a *Szózat* valóságos „szózat”, azaz szóemelés: egy nemzet szava, önnön emberi öntudatán át, az emberiséghez.

„Népek hazája, nagy világ!” ... A „népek hazája” persze nemigen ügyel a mi szózatainkra. Még kétségbeesett kiáltásainkra sem! S igazában nem is hazája ez még a népeknek, csak küzdőtere. Kicsi nép vagyunk, nagy, idegen érdekek útjában és keresztútjában. Körülöttünk öröklő káröröm és rosszakarat; s Vörösmarty, a nagy pesszimista költő, alighanem optimista abban az egy sorban, amely föltételezi, hogy sírunkat Európa népei gyászkönyvekkel fognak körülállni. Ez éppen a mi tragikumunk és dilemmánk. Olthatatlanul vagyunk a nemzetek társaságára s az igazságra, melynek uralkodnia kell éppúgy a népek, mint az egyes emberek közt. Ugyanakkor mégis érezzük, hogy egyedül vagyunk, magunkra hagyva, s amint kilépünk otthonunkból, még a nyelvünket sem érti meg senki. Hiába kiáltunk és vágyakozunk, „a nagy világon e kívül nincsen számunkra hely”. Sohasem éreztük ezt a dilemmát úgy, mint ma.

A Szózat ennek a nagy nemzeti dilemmának éneke. Vörösmartyban, mint Széchenyiben, a magyarság leggyötrelmesebb kérdései vívódnak, melyek ma megoldatlanabbak, mint valaha. Mi a helyünk a világban? rangunk és sorsunk, jogunk és kötelességünk a népek közt? S hol van, s mit ér, és mit jelent a haza, a hazánk, melynek gyermekei és áldozatai is vagyunk, melyért „keservben annyi hő kebel szakadt meg”? Egyetlen pontja a nagy koordináta-rendszernek, számunkra jelölve: hol „élünk s halnunk kell”? Nem a pusztta föld, a földrajzi terület, a fizikai határ, melyet az erőszak elvehet vagy megcsonkíthat; mely változásoknak van kitéve, s ahogy épp a Szózat költője mondja egy másik versében, mint a görcsös test olykor befelé vonogatja tagjait. Azt a hazát, melyről a Szózat zeng, el nem veheti, és meg nem csonkíthatja senki. Az visszavonhatatlanul hozzánk tartozik. Magunkban hordozzuk éppen annyira, mint ahogy ő hordoz bennünket; általa és benne vagyunk, akik vagyunk, s ha ő nem volna, mi sem lennénk többé. Ez az a föld, „amelyhez annyi szent nevet egy ezredév csatolt”; ahol számunkra a Szabadság zászlóit hordozták. Ezen a földön nem fog az erőszak! Ha egyszer hazánk volt, örökre az marad, még magunktól sem mondhatunk le róla, mert akkor magunkról mondanánk le. Ezért kell híveknek lennünk hozzá „rendületlen”: kívülre valóban „nincsen számunkra hely”. Ez a haza egységes és oszthatatlan: őseink emléke, szabadságunk megszokása, jogaink méltósága, kultúránk hagyománya, nagy költőink szava, mind benne van és vele értődik. Ennek a hazának „integráns része” a Szózat is: nélküle csonka lenne a szellemi ország, s nem lenne többé magyar a magyar.

Nyugat, 1936. II. kötet, 43–45.

ILLYÉS GYULA

A Himnusz költője

(Részlet)

A nagy művek néha, ahelyett, hogy felemelnék; eltakarják alkotójukat. A Himnusz nélkül Kölcseyt jobban ismernénk; jobban számon tartanánk egyéb érdemét. Ez a vers, azáltal, hogy szerzője nevét örök ragyogásba borította, akaratlanul is sokat elvont abból a fényből, amely a személynek járt volna ki. De a ragyogás, a hír sokat elfedett – mert szinte vakított – magának a versnek értékéből is. Magunkon tapasztalhatjuk.

E vers minden sorát hatéves korunk óta betéve tudjuk. Tudtam, mielőtt értettem, akár a gyónási imádságot, akár a kisorsoló gyermekverseket. Mielőtt erős hevéből egy szikrányt átadott volna, én bizalommal előre szívem minden hevét beleöntöttem. Valahányszor első betűjét kimondtam, villanyos ütést éreztem, tekintetemet rögtön a mennyezetre emeltem, úgy énekeltem, dagadó nyakkal. Ez nem vált hasznára, hisz akármilyen szöveget épp így énekeltem volna. Most magam elé terítem a verset.

Elhessegetem a varázslatot, melyet több, mint száz év óta milliók szívéből egyre szív magába s mely már rádiumfényként árad belőle. Arra gondolok, hogy

e bűvölő erőt véletlennek köszönheti, annak, hogy megzenésítették, egy nép hivatalos hálaénekévé tették. Méltó volt a kitüntetésre? Úgy olvasom, mintha most olvasnám először.

Első szakasza még küzd a szavakkal; mint az imádkozó, aki lélekben isten színe elé kerülve, megilletődik vállalkozása merészségétől, attól, akihez vágyódott. Egyszerre mindent kimond, aztán zavarában szinte dadog. Bal sors a' kit régen tép, – Hozz rá víg esztendőt, – nem csak bennem volt a hiba, hogy gyermekfővel a nehézkes inverzióból, az alanytól öt sornyira eltávolított tárgyi mellékmondatból sokáig csak a szavakat értettem, – az értelem keresése nélkül siklottam át rajtuk szomjasan és türelmetlenül a következő sorra, melynél nem a parancsoló felkiáltó jel, nem is a zene miatt, hanem a megcáfolhatatlan, nyilvánvaló igazság, a kirobbanó értelem miatt kellett mindannyiszor teletüdőből fennen kiáltanom: Megbűnhődte már e nép – A multat s jövődőt!

A vers itt kanyarodik hirtelen fölfelé, ennél a szinte támadó-vádoló sornál, e kálvinista ízű magyar kifakadásnál, amely miatt majdnem elesett a vers a nemzeti himnusz dicsőségétől, mert hisz a katolikus dogma szerint bűnhődni csak a múltért lehet, a jövőért nem, isten még sem olyan szigorú!

De a magyarok egy istene, aki a katolikus-protestáns új összeforradásban egy kicsit Janus-arcú lett, úgy látszik mégis az. A katolikusok engedtek. Ezt az istent nem csak kérni lehet, hanem majdnem felelősségre is vonni. A vers ennél a hirtelenül, a mély-érzelem világosságából felszökkent sornál kezd bugyogni, önti magából azt, ami az első szakaszt, ép túlsúfoltsága miatt, csak ide-oda lökdöste, elrekesztette. A vers szólama ettől fogva egyenes. Ereje még az ünnepestélyes széttekintésre is futja, a méltóságos szárnycsapású ívelésre. Őseinket felhozád – Kárpát szent bércére, – maga a költő, ha öntudatlanul is, emelkedéssel kezdi a táj és a történelem, a kétféle, »a tér és az idő« határolta haza ábrázolását. Mesterien válogatja.

Magasról kezd, szépen hullámozó siklórepüléssel szállni felénk, a jelenbe. A versnek a rím és a tiszta trocheusok mellett belsőbb, hatalmasabb üteme is van: a vonalvezetése. A lehelletnyi csönd és a zaj, a béke és a dörgő pusztulás oly eltanulhatatlan arányossággal váltakozik benne, akár egy szimfóniában. A mű tudatos nagy művész alkotása. Az ember síkságot és dombokat, a dombok közt végtelenbe nyúló völgyeket lát azokon a képeken is, melyek az időt ábrázolják.

*Értünk Kúnság mezején
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszején
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús badát
Bécsnek büszke vára...*

Rézbe lehetne metszeni. A várak-koszorúzza hegyek közt a messze völgy-nyúlvány végén a Stephans-kerche tornya ködlik. Csak egy pillanatra. – Hajh de bűneink miatt ... a láthatár úgy borul el, olyan hirtelenséggel, mint nyári zivatarkor. A sötétben csak egy szikrázó istent látok, elevenen, egy páratlanul szerencsés verssor révén: S elsujtád villámidat...

Ami azután történik, a három versszakon át, mint a szünni nem akaró, újra és újra fölgurgulázó vihar; egyre fokozódik. Ez a mi történelmünk. Köröskörül csattog az ég, vág az eső és jég, barlangból tekint szét, hasztalanul, aki széttekint. Petőfi festette csak ilyen megrázónak történelme közepén a magyart, »szét-szórt hajával, véres homlokával«. Kölcsey rádobja a képre még a vérözön és a lángtenger vörösét is. A versnek ez a forrpontja, fokozásban ezen túl nem lehet, heve minden szót gőzzé váltana át. Most kell jönnie a fordulatnak, az iszonyú zaj után csöndnek.

Az ember a vad reménytelenség után természetesen reményt vár; ezt diktálná a vers hullámzó menete, ezt a romantikus vers-szerkesztési mód is. Az égzengés valóban egy csapásra úgy áll el, mint holmi színpadon. De most következik Kölcsey, most múlja felül német kortársait, egész korát. Ami ezután jön, azt csak magyar írhatta. Valóban csend következik; ijesztőbb, mint a zivatar.

*Vár állott, most kőhalom.
Kedv s öröm röpködtek,
Halálbörgés, siralom
Zajtik már helyettek.
S ah, szabadság nem virul
A boltnak véréből.
Kínzó rabság könnye bull
Árvánk bő szeméből.*

Szárnyalásából a vers megérkezett, ez a jelen. Ez a magyar béke. Reményért, vigaszért igazán csak az éghez lehet fordulni. E szakasz után olyan a csönd, mint az orvos szavaira: itt már csak isten segíthet. Ebben a valóban halotti csöndben száll fel az utolsó szakasz sóhajtása. Halljuk szinte a tüdőből be-, majd kiáradó levegőt is. Oly nagy a feszültség, gondolja az olvasó; oly mesteri volt a helyzet-teremtés, az előkészítés, mondja a bíráló. Ez a szakasz nagyjából az elsőt ismétli, milyen mély érzelmi tartalmat adva mindannak, ami ott dadozás volt! A vers a legkétségbeesettebb reménytelenség bólintó magyaros beismerése után behúnyt szemű fohászban oldódik fel. Különös egy himnusz. A himnusz műfajilag ugyanis vallásos hálaének, a görögöknél még örvendőző.

Nyugat 1938. III. kötet, 77.

S Z Ö R É N Y I L Á S Z L Ó

A Hymnus helye a magyar és a világirodalomban

I. A vers kezdő és záró szakasza, a variációval megismételt könyörgés Istenhez aszimmetrikus felépítésű szerkezetet fog közre. A fordulópontot jelentő IV. strófa előtt két szakasz a „bűnbeesés” előtti, paradicsomi hazát ábrázolja: a II. szakasz a kettős, a hunok és a magyarok alatt végbement honfoglalást, a III. a természeti adományok bőségét és a kettős, a török és a Bécs ellenében bizonyított katonai dicsőséget. A fordulópont után viszont három szakasz körvonalaazza az Istentől bűneink miatt ránk zúdított büntetés következményeit: csak-

hogy míg az V. és VI.-at feszes chiasmusszal köti a költemény retorikai szerkezte a fordulópont előtti kettőhöz – az áldott országot e chiasmus-ban a pártviszály miatt elpusztult „szép haza”, a törökön vett diadalmat az „Ozman vad népének” győzedelme ellensúlyozza (a Béctől vett vereséget a retorikailag igen erős elhallgatás képviseli), az ígéret földjének elfoglalását jelentő kárpáti szent bérceknél pedig a bérceken hiába futó bujdosók üldözése felel meg – addig viszont a VII. versszak ebben a szerkezetben redundáns, nincs egyértelmű „történeti” megfelelője, hanem állóképpben siratja a totálisra növekedett pusztulást és a szabadság küzdelmekben hozott véráldozat hiábavalóságát.

Ebben a szerkezeti szabálytalanságban lelhetjük meg a vers eszmei kulcsát. Ugyanis ha teljes párhuzamosságban állna egymással az áldás és az átok következménye: a nép virágzása és pusztulása, a fohász akkor mintegy követeléssé fajulhatna: levezekeltük a múltat, Isten mintegy köteles helyreállítani a bűnbeesés előtti állapotot. Csakhogy Isten kegyelme Szent Ágoston és Kálvin teológiai felfogásában – és Kölcsey ezt tette magáévá – teljesen ingyenes: ki nem érdemelhető. Hozzá csak szánalomért esdekelhetünk, nem jogos jóvátételért. Az önmegváltás lehetetlen: ezt a költő az előző versszakban tisztázta. Mégis, a redundáns szakasz átbillenti az egyensúlyban lebegő mérleget, a szenvedés túlnyújtott mértéke lehetővé teszi, hogy nemcsak a múltat, de a jövőt is történelme purgatóriumává levezekeltnek tudja a magyar, mikor az ingyen kegyelemért sóhajt – ez már nem teológia.

II. Kölcsey lírájában első pillantásra furcsa kettősséget figyelhetünk meg: egyrészt a chiaroscuro szentimentális eszközeit alkalmazó vonulatot, amely korántsem korlátozódik a Csekére húzódás előtti korai szakaszra, hanem a késői nagy politikai versek árnyékában is fel-feltűnik, másrészt a közéleti lírát, amelyben előbb az olympusi erény mezébe rejtetten, majd nyíltan szólongatja a Szabadságot, egyre erősebb és kopárabb szavakat használ, míg végül eljut a *Rebellis* vers átkáig.

Csakhogy e kétféle költészetet közös alapeszme kapcsolja egybe: „eszmenyi táj”, az Ideallandschaft keresésének romantikus vágya. Megvilágosul ez, ha kisé megvizsgáljuk az Andalgásokat, amely szerkezetileg a Hymnus előképének tekinthető. Az ellentétezés két tagja itt nem egy ország hajdani és mai képe, hanem Európa két fele: a Géniusznak szabad hont adó nyugat, a múzsai és boldog táj, Svájc, Franciaország, Itália – és a hazai „vérző hon”, ahol

*Pusztult váraknak omladékin
A Múza búsán tévedez.*

*Tekintvén századokra vissza,
Ha Somlónk ormain megáll,
Az édes cseppet könnyel issza,
Lantján víg hangot nem talál.*

Árpád hadai helyett itt a megsiratott Dayka versei a honszerzők és Isten helyett az ő sírján és Széphalmon megújuló magyar Géniusznak kellene Elysionná változtatni „Kárpát kinyúló szirtjait” és „Isten zöldellő martjait”. Mikor Kölcsey rátalál a nemzeti történelmi tematikára, mint költői lehetőségeire, akkor legmélyebb lírai törekvésének talál végre szerencsés eszköztárat. Az ideák

epedő szerelmese, az elfojtódó Endymion lírai attitűdjében sem előbb, sem később nem volt képes sok esztétikailag teljes értékű vers alkotására: széchenyies Huszt prófétáló didaxisa is tulajdonképpen idegen volt lírai – nem kritikus – vénájától, ám a nemzetével azonosuló, kényszerűségből Zrínyi maszkjába bújó költő végre elérte a fenséget.

III. A vers történeti képsorának előzményeit a hitviták, sőt a kódexirodalom koráig visszanyomozta nagy tanulmányában Mészöly Gedeon. Érveléséből feltétlenül elfogadható, hogy főleg a kuruc költészet volt az az ősi, Kölcsey által népinek gondolt forrás, amelyből mintegy összegyűjtve kaphatta a hazafias költészet kép és hangulati sablonjait. Az Anyossal, Kisfaludyval, Berzsenyivel és más költőelődökkel fennálló viszonya is megnyugtatóan nyert ábrázolást. Csupán arra kell figyelmeztetni, hogy a költészet-történeti folyamatosság a 18. század elején nem szakadt meg, csupán latin nyelven folytatódott. A jezsuiták Vergiliust és Ovidiust imitáló epikai és lírai költészetében hangot kapott mind a honfoglalás és a középkori dicsőség (Mátyás Bécs elleni diadalát is beleszámítva!) és a tespedő jelen ellentéte, mind az Istentől büntetésként kapott törökűlés és az ország pusztulása, várak ledőlése, vallásüldözés, polgárháború. A testvérharc ódiúmat persze ők a protestánsok ellen fordították, ez az ellenreformációs hangütés azonban a század folyamán egyre gyengült. A nemzeti tematikát többnyire antik mitologizálásba vegyítették. Hogy csak egyetlen témára hivatkozzunk: Beneken Antal 1726-ban írott, *Hungaria nova a Veteri in Jus vocata* című költeményében így panaszkodik Pan isten, aki a szegény kiszolgáltatott föld népének allegorikus megismerője:

*Ab quoties sylvae nostras sepere querelas,
Ut flevi, nostris creveret ister (sic) aquis.
...Funestis quoties Luxerunt ignibus arvae,
Horruit ab quoties terra repleta nece.
Vidimus ab quoties fumantia culmina villae,
Mars vetuit flammis addere durus aquas.*

Összefoglalólag tehát azt mondhatjuk, hogy a 16. században, középkori alapokra támaszkodva, főleg protestánsok által kidolgozott ideológia a nemzet bűneiért való vezekléséért, Zrínyinél katolikus kézbe jutott és megindult az általános nemzetivé válás útján; ezt a gondolatot a jezsuiták pontosították, és a 18. század végére, mire ismét belefolyt a magyar nyelvű költészet áramába, végképpen levette felekezeti színezetét és magába olvasztván a kuruc ellenzéki-ség hagyományait, a nemesi-nemzeti ideológia egyik középponti tételévé vált.

IV. Csakhogy immár a Herder jóslatára felelni akaró, a nemzethalál látomásához edződő magyar költészetben! A felvilágosodás, majd a francia forradalom és a napóleoni háborúk során föleszmélő feudális, vagy feudális és idegen elnyomás alatt vergődő népek költészete telítette új élettel a himnusz haladó műfaját. Az ősi elő-ázsiai és mediterrán (sumér, akkád, ugariti, héber, görög) eredetű műfaj kezdetektől fogva kísérője volt a kereszténységnek is. A zsoltározás kezdeti kaotikus sokféleségét Szent Ágoston szabálya szorította meg valamelyest: „A himnusz Isten dicsérete énekben”. Ennek ellenére a továbbiakban

is születtek himnuszok a Szűzanya, majd később (a görög héroikus himnuszok mintájára) a szentek tiszteletére is. Luther és a többi reformátor ismét szelektált és koncentrált, a zsoltárok normájához közelítette a műfajt. A 18. században utoljára a német pietisták és az angol Cowper (fiatalabb korában) írtak szép vallásos himnuszokat. A műfaj haldoklott. Ekkor született – mint egyik továbbélési lehetősége – a „nemzeti himnusz”.

Azok a versek, amelyeket ma „a nemzeti himnusz” gyűjtőfogalmába szorítunk, tulajdonképpen csak abban hasonlítanak, hogy a nemzeti köztudat később „himnuszként” szentesítette őket, műfajilag azonban több csoportra bomlanak. Csekély részük az, amely himnusznak nevezhető a szó szoros, műfaji értelmében is; a magyar, amely Szenczi Molnár Alberten keresztül bensőséges viszonyban áll a zsoltárokkal, bizonyos értelemben igazi himnusz, annak környörgő fajtájából, ám a Marseillaise és a Nincs még veszve Lengyelország... indulók, történeti okadatolás helyett történeti feladatra való buzdítással, az utóbbit egyenesen egy közismert táncdallamra, mazurkára szerezte 1797-ben Józef Wybicki; a Hoffman von Fallersleben Deutschland, Deutschland über alles...-e lelkesítő nemzeti dal, amely dallamát a régi osztrák vallásos népéneket feldolgozó Haydn császári himnuszából, a Gotterhaltéből kölcsönözte; a Wacht am Rhein Schneckenburgertől bizonyos halvány történeti díszletet használó csatadal; a régi lengyel himnusz, a Búsul a lengyel... a régi típusú, végeredményben antik-középkori eredetű összehasonlító nemzet-jellemtant használja fel a saját nemzeti jellem kidomborítására; a cseh Hol van a hazám? érzelmes, biedermeier népszínmű-betét dal Kajetán Tytől és így tovább. (A régi típushoz tartozó, részben a liturgiából kinőtt birodalmi himnuszokról, a Gotterhaltéről, a God save the King-ről; a cári himnuszról ebben az összefüggésben nem kell tudomást vennünk.) A romantikus himnusz későbbi fejlődésétől, így pl. Hölderlin, Hugó, Słowacki stb. költészetétől ezúttal szintén eltekinthetünk. Kölcseyhez közelebb álló sajátos irányt képvisel az olasz és az újgörög himnusz-költészet. Saját hellén és római múltjuk hatalmas örökségével küszködven nem a keresztény hagyományokhoz fordulnak, hanem a neoklasszicista módon értelmezett Pindaroshoz és Horatiushoz. A két leghatalmasabb példa Leopardi verse, az All 'Italia, amely az ősök még álló boltíveit és a törpeutódot nemzetmegszemélyesítő prosopoaival veti össze és Dionisziosz Szolomosz költeménye, a YMNOE EIE THN ELEY-EPIAN (Himnusz a Szabadsághoz), amely később szintén a nemzeti himnusz rangjára emelkedett. E zakynthoszi, olaszul és görögül egyformán író gróf alkatilag és kultúrájában is emlékeztet Kölcseyre. (A verset különben három hónappal a Hymnus után 1823 májusában írta a nemrég kitört szabadságharc üdvözlésére.) Pindari himnusza a fenséges hölgyé személyesített szabadsághoz sokban azonos poétika szerint készült, mint a Rény, vagy a Szabadsághoz (utóbbinál a közvetlen hatás lehetősége sincs kizárva). Íme:

*Rád ismertem! Kardod éle
Büszkén jobbra-balra sújt,
Rád ismertem! Szemed fénye
Minden földet lánggra gyújt!*

*Ős bellének szent porából
Újra fölszárnnyal neved,
És mint egykor, úgy világol...
Szent Szabadság, üdv neked!*

*...Ha szólsz: „Mikor emeled hát
Fejem túl e bús ködön?”
Rémek törnek szüntelen rád;
Lánc, sikoltás, könnyözőn.*

*Sírva bámulsz önmagadra,
Alig látsz, de érezed:
Hellén vérnek bő patakja
Rabrubádon szétpereg...
(Gáldi László ford.)*

Érdekes végül a pesti íróvilágban élő szerb költő, Milos Svetic verse: A szerbek 1813-i szenvedéséről.

*Ráragyog e Isten arca még egyszer a szerbre,
föllvirrad-e vajon a nap erre a nemzetre
a szeretet, hősiesség s kínok ellenébe’
fénylik-e majd egykor népünk örök dicsősége?*

*Abol szív dobog
fénye ott ragyog
Szerbiának.
(Demény Ottó ford.)*

V. A kör bezárul. Ismét Magyarországon vagyunk és talán éppen a Kazinczyékkal barátságot tartó Svetic verse az alkalmas, hogy a Hymnusszal összevetve levonjunk bizonyos lényegi tanulságot. Svetic is a herderi program nyomán a népköltészet gazdag forrásaihoz fordult, legalábbis formai ihletért. Verse ugyanolyan nemzeti netrumban íródott, ugyanúgy hagyományos elemekből építkezik – az ősi dicsőségtől kezdve a szenvedéssel kivívandó isteni kegyelemig – mint a Hymnus, amely a kanásztánc ősi, állítólag a magyar és finnugor tagoló vers maradványait őrző metrumát alkalmazta és a kalendáriumok szintjéig lehetolt közhelyeket használt.

A különbség azonban nemcsak abban van, hogy a szerb költő a történeti énekek leíró fordulatait bővebben használhatta, Kölcseynél pedig elégikus felhangot kapott minden felhasznált epikus mozzanat. Hanem főleg abban, hogy Svetic Istenen kívül az oroszban is bizakodott, amely, ha Napoleonon úrrá lesz, a testvéri nemzetet meg fogja segíteni, tehát a „nemzeti ősbűn” bibliai és horatiusi gondolata, amely a magyar költészet egyik vezérgondolata Rogerius mester és Janus Pannonius óta, a szerb költőnél fel sem kerülhetett, helyette az „erény”, illetve „erénytelenség” antikizáló ellentétén fordult meg minden, míg Kölcsey az ősbűn gondolatára építette egész költeményét, a Hymnust, amely

egyik legnagyobb lírai alkotása. A kritikailag kimunkált népies tónust itt használta fel a legsikeresebben, mind formailag, mind gondolatilag, a görögökben sóvárgott originalitáshoz itt kerülhetett a saját lehetőségein belül a legközelebb. Oly módon, hogy ugyanakkor maradéktalanul kifejezhette szentimentális „chiaroscuro”-költészetének alaphelyzetét, az elérhetetlen ideál utáni vágyat.

A Hymnus költője. Tanulmányok Kölcseyről. Nyíregyháza, 1974.

LUKÁCSY SÁNDOR

A Hymnus és a Szózat

(Részlet)

A Hymnust Kölcsey 1823. január 22-én írta Csekén. Harminckét éves volt ekkor.

1815-ben költözött Csekére. Korának egyik legműveltebb férfia, az irodalomból meg nem élhetvén, kénytelen volt itt, a kis szatmári faluban, nemesi birtokán gazdálkodni. Távol a műveltség központjától, könyvtártól, író-barátoktól, a „vad s felette magányos” helyen, melyet némely évben négyszer is körülfogtak a vadvizek és a Tisza áradásai, amikor aztán hetekig késett a posta, s a visszamaradt sártengeren még sokáig csak négy ökör vonta ladikkal lehetett keresztülvergődni, Kölcsey börtönnek érezte Csekét, s mind inkább elboruló kedéllyel élt, a kényszerű magányosságot daczból még fokozva is. „Munkács ide nincs messze, de itt mégsem valék egyszer is – írta egy esztendei csekei tartózkodás után. – Makacs vagyok, s nem lehetvén azokkal, kiket leginkább szeretek, ritkán hagyom el ezen nyomorult falut.” Ritkán hagyta el szobáját is; „volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki...”

A Hymnus, a nemzet közös éneke, a legteljesebb, önkínzó magányban keletkezett. Idősebb költőtársai még ódáiban magasztalták a magányosságot, filozofikus és poétai gondolatok sugalmazóját: „Áldott Magánosság, jövel!” (Csokonai); „Ó szent Egyedülvalóság!... Téged óhajtlak...” (Berzsenyi) – a csekei költő csak szenvedett a magánytól, melyben rossz közérzet nyomasztotta, és „sötét képek” háborgatták. Bárhová tekintett, csúnyácska hazát látott maga körül, az elmaradottság vadvizeit, országot utak, intézmények, infrastruktúra nélkül, pár százezernyi nemest kilencmillió jogfosztott nemtelen terhére élni, zsarnokságot fent, „vad nép” tanyáit alant. Az ország állapota reménytelenséggel töltötte el a költő szívét...

A Szózatot Vörösmarty 1836 elején írta, harmincöt éves korában, Pesten. Sanyarú ifjúság után most már kissé megállapodottabban él; mint az Akadémia tagja fizetést húz. A képzelet korlátlan csapongásai elkerülnek, vagy maga mond le a „Nincs kedvem sem időm mindennapi dolgokat írni” esztétikájáról. A nagy epikus és drámai művek korszaka, a Zalán futása, A Délsziget, A Rom, Csongor és Tünde immár mögötte van. Az 1830-as évek elején egyre kevesebbet ír: né-

hány balladán és népies költeményen kívül főként epigrammákat. 1834-ben egész verstermése mindössze ötven sor.

Egyre jobban érdekli a politika.

Politikai költészete korábban is volt. 1823-ban verset írt a Szent Szövetség zsarnoksága ellen (A három egyesült fejedelmekre). Ezt költő írta. Most, 1830-ban a politikus ír verset: V. Ferdinánd királyhoz; a politikus, aki taktikázik és mérlegel, „örömbegő szavakkal” és „hálabuzgón”.

Vörösmarty politikai költészetének – és később közéleti tevékenységének – mélyről jött indítéka volt: a nemzet sorsán érzett aggodalom. Voltaképpen egész életében a nemzethalál rémével viaskodott. A szorongás már 1822-ben versre ihlette: „Hazám, ha tán enyészned kéne, dicső hazám” (A zivatar); az V. Ferdinándhoz írt ódában is felrémlik a „bús, nemzetölő veszély” képe: „magyar! te ki vagy törölve”, s azért dicsóíti a királyt, mert úgy véli, a jólelkű uralkodó elejét veszi a pusztulásnak.

Ez még 1830-ban volt. 1836-ban elszállnak illúziói. Az országgyűlés, mely 1832 végén kezdődött és annyi reménységet táplált, tart még ugyan, de világosan látni, hogy nem teljesíti be azokat az álmokat és követeléseket, melyeket Kölcsey, Széchenyi és Wesselényi fogalmazott meg. Az udvari körök és a magyar arisztokrácia megakadályozzák – ha másként nem megy, erőszakkal – a polgári átalakulást, az ország modernizálását és erkölcsi megújulását. Az 1835. év eseményei – Kölcsey lemondása, Wesselényi perbe fogása – sokakat megalkuvásra készítetnek s próbára teszik az erőslélküeket is. Mi lesz, ha tömegessé válik a megingás, ha elvész a nemzet erkölcsi ereje? Akkor valóban meg lehet kondítani fölötté a lélekharangot...

Ilyen események sodrában, ilyen hangulat közepette keletkezett a Szózat. Vörösmarty mindig lassan és nehezen dolgozott. Most is. A kezdősorokat az első kéziratban még így fogalmazta meg: „Hazádhoz, mint szemedhez, Tarts híven oh magyar. Bölcsőd és sírod az neked...” Nem volt megelégedve, új papírt vett elő, de arra is az első változatot írta föl újra, hogy abból – sok töprengés után – javítással, törléssel megalkossa a végleges szöveget...

A Hymnus az Aurora 1829. évi kötetében jelent meg először, a Szózat ugyanott az 1837. évi kötetben. Szövegük 1832-től Kölcsey, 1840-től Vörösmarty munkáinak gyűjteményes kiadásában is olvasható volt. Úgyszólván egyenlő eséllyel bírtak tehát, hogy a nemzeti köztudatban elfoglalják megillető helyüket. A két vers sorsa különböző. A Hymnust inkább mint becses irodalmi művet tartották számon, a Szózat viszont igen hamar valóságos nemzeti közkinccsé vált, és szövege – majd pedig dallama – sokáig nagyobb hatást gyakorolt. A reformkor, úgy látszik, nem annyira istenhez fohászkodni, mint inkább honfíui felhívásokhoz igazodni akart.

A Szózatról, alighogy megjelent, hírt adott a sajtó. „Vörösmarty Szózata – olvassuk a Rajzolatok 1847. január 12-i számában – reményljük, nem fog elhangzani figyelem s hatás nélkül, és óhajtjuk is, hogy e szózat tettet szüljön, mely megfelelne a szózatnak.” Vörösmarty versét, mely egy népszerű naptár révén a legszélesebb rétegekhez is eljutott, hamarosan széltejében emlegették,

szavalták, cikkekben számtalanszor idézték, 1839-től már énekelték is Egressy Béni (első) dallamára, előadása a nagy hazafiak tiszteletére adott fáklyás ünnepségeken szinte elmaradhatatlan volt.

1841-ben az Akadémia nagygyűlésén Pulszky Ferenc már a „nemzeti dallá vált Szózat”-ról beszél; a következő évben Deák Ferenc méltatja ugyanott, Kosuth Lajos vezércikke pedig (mely egyébként arról szól, hogy a közönség nem vásárolja Vörösmarty műveit) szélesebb nyilvánosság előtt szögezi le: Vörösmarty „ha mást soha nem írt volna bár, mint a Szózatot, ezen egy művével is hervadatlan koszorút körített homlokára... Szózata máris nemzeti himnusszá vált...”

Vörösmarty verse tehát már nemzeti himnusként szerepelt a köztudatban, amikor 1843 januárjában Bartay Endre, a nemzeti színház igazgatója pályázatot írt ki a Szózat megzenésítésére. A „húsz arany pályadíjt a legjobb népmelodíáért” a bíráló bizottság, melyben Vörösmarty is helyet foglalt, huszonnégy pályamű közül Egressy Béni (újabb) művének ítélte oda. Bemutatására 1843. május 10-én kerül sor.

Talán azért, mert a Szózat zenéje nem aratott osztatlan tetszést, 1844 februárjában Bartay újabb pályázati felhívást tett közzé, ezúttal a Hymnus zenei feldolgozására. A nyertes Erkel Ferenc lett; művét 1844. július 2-án mutatták be.

Most már két díjazott népmelódíja volt a nemzetnek, s énekelték is őket minden lehetséges alkalommal. Gyakrabban a Szózatot, Kisfaludy Károly emlékünnepeén épp úgy, mint ellenzéki táncestélyen vagy a váci siketnéma-intézet évváróján, sőt egy olasz például 1845. május 16-án Deák Ferenc és Vörösmarty kolozsvári ünnepségekor vagy 1847. augusztus 31-én a nemzeti színházban István nádor felköszöntéséül.

Ennek ellenére a nemzeti himnusz ügye nem jutott nyugvópontra. 1844-ben a Kisfaludy Társaság azzal a kéréssel fordult a nádorhoz és Helytartónácshoz, hogy nyilvános intézménnyé minősítessék; ezt a kegyet elnyervén, Toldy javaslatára a Társaság, hálája jeléül, „maradandó nemzeti himnusz”, „bármely ünnepies alkalomkor énekelhető nemzeti dal” megírását határozta el, s a szöveg elkészítésére Vörösmartyt szólította fel. A költő, bár Kölcsey Hymnusa épp az idő tájt énekszóval is terjedni kezdett, megírta a kívánt verset, s 1844. november 25-én harminc körmői aranyat vett fel tiszteletdíjként. A Kölcseyvel azonos címet azonban valószínűleg nem Vörösmarty, inkább Toldy adta az új himnusznak. Megírása talán azzal a titkos szándékkal történt, hogy a császári himnuszt, a Gotterhaltét helyettesítse. A Kisfaludy Társaság 1845. február 6-i ünnepélyes közgyűlésén Székács József költő szavalt el. A Társalkodó című lap azt az óhaját fejezte ki: Vörösmarty Hymnusa „legyen ezentúl mindennapi imádságunk”. Ami azért furcsa méltánytalanság Kölcsey Hymnusával szemben...

A közönség pedig továbbra is a Szózatot tekintette a nemzet himnuszának, azt énekelte a szabadságharc csatáiban, majd az önkényuralom elleni tüntetéseken, s ha 1855-ben, Vörösmarty temetésekor a tilalom elhallgattatta is, 1860-ban, Széchenyi rekviemjén nyolcvanezer ember ajka szólaltatta meg.

1848-ban a forradalmi törvényhozás csak a nemzeti felségjelek, címer és zászló ügyében intézkedett, hivatalos nemzeti himnuszt nem jelölt ki. Így az-

tán hiába várta Vörösmarty életrajzában Gyulai Pál, hogy a Szózat „az ifjuló Magyarország nemzeti himnusza lón, ma is az” (1866), valójában a Góterhalte volt törvényesítve, melyet 1854-ben legfelső császári kézirat nyilvánított kötelezővé. Hivatalos alkalmakkor ennek hangjai szólaltak meg, és bár a magyar országgyűlésben időnként egy-egy képviselő tiltakozott ellene – Madarász József szavával: a „hóhér-himnusz” ellen – ezt adták elő még 1918. október 23-án is a debreceni egyetem felavatásakor. Magyarországon valószínűleg ezúttal utoljára...

Időközben annyi változás történt, hogy Kölcsey Hymnusa – talán azért is, mert Erkel zenéje értékesebb – a népszerűségben kezdte megelőzni a Szózatot. Amikor 1903-ban Rátkay László országgyűlési képviselő törvényjavaslatot nyújtott be a magyar nemzeti himnusz ügyének törvényes rendezésére, annak szövegében már ez állt: „Kölcsey himnusza az egységes magyar nemzet himnuszává avatatik.” Nem avatattak sem akkor, sem azóta.

Más nemzetek himnusza az uralkodó számára kér boldogulást, mint a God save the King, vagy vérszomjas bosszúdal, mint a Marseillaise. Ima és erkölcsi szózat, történeti önvizsgálat és senkire sem sérelmes nemzeti remény szavait – s mindezt klasszikus költőinek maradandó megfogalmazásában – csak a magyar nemzet fogadta szívébe himnuszaként.

Literatura 1981. 3-4. szám.

O R O S Z L Á S Z L Ó

A százötven éves Szózat

A Szózat nagy hatásának, szinte példátlan népszerűségének egyik fontos forrása összegező jellege. E tulajdonsága révén szólaltathatta meg a közérzetet, egy múltjának értelmét, tanulságait kutató, jövőjének lehetőségeit fölmérni kívánó, a világ népei között helyét kereső nemzet gondolatait, érzelmeit. Összegező jellegéből következik, hogy csaknem minden részletének megvannak az előzményei vagy párhuzamai a korábbi vagy egykorú magyar költészetben és politikai publicisztikában. Nem annyira hatásokról, még kevésbé átvételekről van itt szó: sokkal inkább arról, hogy a nemzeti közösség élmény-, érzelem- és gondolatvilága azonos gondokkal vívódó, azonos célokért harcoló költőkben, írókban, politikusokban gyakran hasonló módon jutott kifejezésre. Utalva itt Korompay Bertalan igen gazdag anyagú, de véleményem szerint kissé túlméretezett s az adódó párhuzamokat hatásként értelmező tanulmányára (A Szózat eszmevilágához. Irodalomtörténet 1958. 3-4. szám), csak néhány jellemző példával kívánom igazolni, hogy Vörösmarty költeményében a kor legfőbb gondolatai és érzelmei összegeződnek.

A költemény leghangsúlyosabb része, kezdete és befejezése Zrínyi *Török áfiumának* ezekkel a mondataival cseng össze: „Elfussunk? Nincs hová, sohun másutt Magyarországot meg nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem megyen, hogy minket helyheztessen belé: az mi nemes szabadságunk az ég alatt sohun nincs, hanem Pannoniában. Hic vobis vel vincendum,

vel moriendum est.” (Itt győznötök vagy halnotok kell.) Zrínyi ugyan még a XVII. században írta ezeket a mondatokat, műve azonban csak 1817 után, Kazinczy kiadása nyomán vált szélesebb körökben ismertté, nagy befolyást gyakorolva a reformkor gondolkodására. De föllelhetők e gondolat párhuzamai Széchenyinél is. „A magyarnak csak itt van egyedül hazája” – mondotta 1835-ben, a magyar nyelv ügyéről szólva. Már korábban, ifjúkori naplójában is így elmélkedett a hazához való kötődésről: „Mi mindig oda vágyunk, oda igyekezünk, és ott élni, ott meghalni a mi egyedüli kívánságunk.”

Különös figyelmet érdemel a Szózat múltba visszatekintő három versszaka. A kor költészetében fontos szerepet játszanak a honi történelem eseményei: lelkesítő vagy tanulságul szolgáló példák a nemzet jelene és jövője számára. A nemzeti múlt fényei és árnyai többé-kevésbé azonos módon jelennek meg, de évek haladtán a történelemszemlélet változásának is tanúi lehetünk. Tanulságos összehasonlítani a Szózat történelemszemléletét a *magyarokhoz* című Berzsenyi-ódá-éval, amely első megfogalmazásában mintegy négy évtizeddel korábban keletkezett. Árpád és Hunyadi, a honfoglalás és a török elleni harc dicső hagyományként való kiemelése azonos a két költeményben. A Habsburgok elnyomása elleni szabadságküzdelem azonban ellentétes megítélést kap. Berzsenyi versében elutasítót: ott ez „szent rokonvérbe feröszttö visszavonás”, sőt a költemény első megfogalmazása szerint „Rákóczi vérengző haragja”. Ez tükrözte a kor hivatalos, iskolában tanított történelemszemléletét. Vörösmarty azonban már büszkén emlékezik a szabadságért vívott harcra: „Szabadság! itten hordozák / Véres zászlóidat”. Ha Rákóczit nem is nevezheti meg, világos, hogy Árpád és Hunyadi mellett nála már ő a magyar történelem harmadik nagy alakja. Reformkori költészetünkbe egyre inkább beáramlik a korábban nem vállalt, tiltott, csak a szóbeli és kézírásos költészetben megőrzött kuruc hagyomány. E tekintetben Kölcsey *Rákóczi bajb* és *Rebellis vers* című költeménye meg a Himnusz hontalan bujdosókat említő 6. versszaka, Vörösmarty korábbi versei közül a *Rákóczy Bercsényinél Lengyelországban* és a *Mikes búja* a Szózat előzménye.

Számos párhuzam adódik a történelemből levont tanulság megfogalmazásában a Szózat és a keletkezését közvetlenül megelőző kor költészete között. Az „annyi balszerencse közt” a *Himnusz* „bal sors”-át, Kisfaludy Károly *Mobácsának* „annyi veszélyek után”-ját, Bajza *Sóhajlásának* „Oly sok küzdés után”-ját juttathatja eszünkbe, az „elhulltanak legjobbjaink a hosszú harc alatt” párhuzama a Himnuszban: „S ah, szabadság nem virúl / A holtnak véreből”. Az „Egy ezredévi szenvedés / Kér éltet vagy halált” mondattal kezdődő gondolat-sor, noha más összefüggésben, a *Himnusz* fohászat idézi fel: „Bal sors akit régen tép, / Hozz rá víg esztendőt, / Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövőndőt!” A *Himnusz* idézett könyörgésére utalhat a Szózatban említett „buzgó imádság” „százrezek ajakán”. Kölcsey Istenhez fordult, Vörösmarty a népek hazájához, a nagyvilághoz, de mindketten a múlttal érveltek, amelynek sok küzdelme, szenvedése Kölcseynél mint bűnök levezeklése, Vörösmartynál mint a nemzet erejéről, elszántságáról tanúskodó áldozat érdemli ki, illetve kényszeríti ki a jobb jövőt.

Sok az egybecsengés a Szózatban a kor legnagyobb politikai gondolkodójának, Széchenyinek a műveivel. A nagyvilág felé fordulás, a nemzet sorsának az emberiséggel összekapcsolt szemlélete Széchenyi gondolatrendszerének egyik

sarkalatos pontja. „»Az emberiségnek egy nemzetet megtartani«, ez és nem kevésb forog most kérdésben, s rajtunk áll ennek szerencsés eszközlése” – írta például a Stádiumban 1833-ban. Az ész, erő és akarat Szózatban kiemelt nemzetfenntartó erényei újra meg újra nagy hangsúllyal szerepelnek Széchenyi műveiben. „Az ész erő, s így az ész boldogság” – írta a *Hitel*ben; „csak magunkban van a csudákat művelhető erő” – olvashatjuk a *Világ*ban; „tőlünk függ minden, csak akarjunk” – fogalmazta meg gnómaszerű tömörséggel ugyancsak a *Hitel*-ben. A Szózat 6. versszaka („És annyi balszerencse közt, / Olly sok vizsály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán”) a gondolat lényegét tekintve ezzel a Stádiumban található mondattal hangzik egybe: „Hunnia annyi viszontagság közt, ... a természet és sorsnak annyi mostohasága közt mégis él, s egy szebb jövődönék s erősb életnek teli bimbóját hordja kebelében.” Ugyancsak a Stádiumban olvashatjuk – szinte a Szózat „Az nem lehet”-tel kezdődő szakaszainak előképeként –: „Nem akarom soha hinni ..., hogy annyi kint, epe-dést hiába küldött volna a népek legfőbb Ura az emberiségre.”

Széchenyi 1841-ben A *Kelet népében* ingerülten és keserű gúnnyal utasította vissza a Szózat látomását a nagyszerű halálról. Kossuth szemére vetve, mit kockáztat Ausztria elleni izgatásával, ezt írta: „még vesztünk sem lenne nagyszerű, mint Vörösmarty oly édeskeserűn zengi, de egyenesen nevetséges, hasonlólag minden olyas elbukáshoz, melyre elég ok nincs, azaz melyet egy gyűszűbe fűző gyakorlati ésszel elkerülhetni.” Nemzetünk sírját nem könnyező baráti népek állnák körül, hanem a magyar „számtalan elleneinek közhahotája közt »farkasveremben« lelné magát”. Műveinek tanúsága szerint azonban Széchenyit is megkísértette a nemzethalál fenyegető előérzete. A *Stádium* Magyarországi képviselőihez intézett ajánlásában írja: „egy bájoló hajnal mögött, mely egykori halhatatlan nemzeti nagyságot ígér, fenéktelen sötétség tátong, melyből az oda egyszer elsüllyedt nemzetiség, szabadság, becsület tán soha, soha többé fel nem merül.” Még ugyanennek az ajánlásnak egy további részében: „végre bizonyára nagy sírhalom alá dűl egy fejledező nép virága, ha a felekezetek [itt 'politikai pártok' értelemben] örökké mint ellenségek s nem mint barátok állnak szemközt egymással.” Széchenyi fogalmazásából világos, hogy a halálkép figyelmeztetésül szolgál az összefogásra, a tetterre. Naplójában azonban más színezettel is megjelenik: „Mindennap jobban látom, hogy Herdernek igaza van – a magyar nemzet nemsokára megszűnik.” (1829. jún. 20.)

A Széchenyitől említett Herder-jóslat nyomasztó élménye volt a kor minden gondolkodó magyarjának. „Itt vannak ők [ti. a magyarok] most szlávok, németek és más népek között mint az ország lakosságának kisebb része, s századok múlva nyelvüket is alig lehet talán megtalálni” – írta a német történetfilozófus még a XVIII. század végén. Bizonyára nem tett volna ez a mondat olyan nagy hatást a magyar értelmiségiekre, ha tapasztalataik nem fenyegettek volna az-za, hogy beteljesülhet. E jóslattal a háttérben a nemzet életének minden negatív jelensége, a jobb jövőért kibontakozó küzdelem minden megtorpanása a pusztulás előjelének látszott, olyan költeményeket ihletve, mint Berzsenyitől A *magyarokhoz*, Kölcseytől a *Zrínyi dala* és a *Zrínyi második éneke*. A Szózat azonban még a nagyszerű halál említése okán sem sorolható ezek közé. Az említett versekben a nemzet halála hajdani értékeinek pusztulása miatt kö-

vetkezik be: Berzsenyiné a „hajdan erős magyar” „letépte fényes nemzeti bélyegét”, „rút szibarita váz”-zá vált; Kölcseynél „korcs volt anyja vére”, illetve saját elkorcsosult gyermekei támadják a „hűv anyja”-ként megjelenített hazát. Nem kétséges, hogy ezekből a végletesen pesszimista versekből is biztatás sugárzik a költészet sajátos hatásmechanizmusa révén: az a szándék, hogy a bajt kimondva, sőt el is túlozva retentsék vissza a szakadék széléről a pusztulása felé tántorgó nemzetet. A Szózatban azonban egy önerejére ébredt, a végső erőpróbát is vállaló nemzetet fenyeget a halál, olyan nemzetet, amelyet, ha elbukna, az egész világnak kellene megsiratnia. Vörösmarty nemzethalál-vízióját nem a lassú pusztulás képzetét idéző Herder-jóslat ihleti, hanem az 1830–31-i lengyel szabadságharc bukása. A lengyelek hősi harcát mély rokonszenv, bukásukat együttérző szánalom kísérte a hazai haladó közvéleményben. Bajza *Apotheosis* és *A vezér búcsúja* című költeményeiben állított emléket a lengyel szabadságharc hőseinek, Vörösmarty pedig *A bontalanban* és *Az élő szoborban* fejezte ki döbbenetét a lengyelek bukásán, együttérzését ügyükkel. Mint Szauder József hívta fel rá a figyelmet, a Szózat nemzethalál-motívuma *A bontalan* című költeményben (1835) jelenik meg először, a hazája pusztulását sirató lengyel hazafit így szólaltatva meg:

„A nemzet, melyhez tartozám,
Kiírtva, s vérbe fúlt hazám
Többé fel nem virúl:
Engem millióknak veszte nyom,
Egy nép halálát hordozom
Keblemben ostorúl.”

Párhuzam található *Az élő szobor* (1841) és a Szózat között is: a népek hazájához, a nagyvilághoz fordulás megfelelője abban: „Ember, világ, természet, nemzetek! / Ha van jog földön, égben irgalom, / Reám és kínaimra nézzetek!”

Forrás, 1986. 12. sz. 1–10. old.

Postai levelezőlap Vörösmarty Mibály születésének 200. évfordulóján, 2000

SZÉPIRODALOM

TORNAI JÓZSEF

Pannónia istennő költői

Rég volt, amikor én csak az Alföldet ismertem, a síkságot szerettem. A vadlő-homlokú messzeségbe elnyúló mocsarakat, erdőket. A távoli Kiskunságot, ahonnan a megrakott szekerek nyikorogtak Dunaharasztn át Budapest felé. Apámmal is Tompára, Szabadszállásra, Csengődre mentünk bort venni. Kiskőrösre kadarkáért. Egyszer Szegeden is jártunk, a Móra Ferenc Múzeumban megnéztük a honfoglaláskori lovassírokat. Névrokonunk, Tornai Gyula festményeit.

Nem emlékszem, mikor ébredtem rá, hogy egészen más tájak is léteznek. Először talán a nagybátyámék tanyáján, Győr, Tét közelében, ahol sok nyarat töltöttem. Tudtam: ezt még Kisalföldnek hívják, mégis csak át kellett vonatoznunk a Dunán, hogy odaérjünk Szent Imre-pusztára. Azt hiszem, egy balatoni, vasúton megtett körút ébresztett rá, hogy valamilyen színesebb, gazdagabb része is van az országnak. Nemcsak a nagy tó lepett meg: Balatonfüreden vagy Csupakon, ahol megebédeltünk, másként ejtették a szót az emberek. Valahogy barátságosabbak, figyelmesebbek is voltak, mint amilyenhez én hozzá voltam szokva. A vízre még szinte közömbösen néztem, számomra a Duna, az elsodró hullámok voltak otthonosak.

A háború alatt azonban furcsa dolog történt. 1944 elején megvettem (Petőfi, József Attila már megvolt) Babits Összes verseit. Olvastam, és nem akartam elhinni az olyan verseket, mint az *Ősz és tavasz között*, a *Magyar szonett az őszi*, az *Esti kérdés* vagy a *Mint különös hírmondó*. De leginkább az *Új leoninusok* című lepett meg:

*Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok,
ballgat az esteli táj, ballag a kései nyáj.
Villám, távoli dörgés, a faluban kocsizörgés,
gyúl a vihar serege: még lila s már fekete.*

Harasztn is voltak kisebb-nagyobb dombok, homokból, fújta őket a szél, kis akácerdők, rozs, kínlódó szőlősorok nyíltak rajuk. Szomorúság áradt a tájból, akár síkság, akár turján húzódott messze előttem, ha ott kőboroltam. De kék dombok? És lila és fekete viharfelhők? És a leoninusok klasszikus, szinte vidám, játékos ritmusa? A forma, az újfajta érzélem, fölényesen, megmunkáltan? Én azt a rideg határt, nyomasztó hangulatot ismertem, amit Petőfi fedezett föl a világirodalom számára, s én felnőttkoromban „síksági depresszió” neveztem el. Én ehhez tartoztam, engem ez tartott fogságában. Szerettem és elégtétellel nézegettem, ha régi térképeken a Dunántúlt Pannóniának, a Duna-Tisza közét és a Nagyalföldet „tatár pusztáknak” minősítették.

De a somogyi vagy a balatonfelvidéki erdők, emberi méretű hegyek, színek: az a vonzó impresszionizmus vagy délies derű, melyet Egry József is megfestett, szinte fénné oldva a Balatont, dombok ívét, halászó alakokat, más volt, mint az a szikárság, magába meredés, ahol fölöttem. Soha nem értettem vele egyet, bár szépnek találtam Illyésnek azt a valamelyik könyvében olvasott véleményét, hogy neki csak az igazi táj, melyen meglátszik a földet megművelő emberi kéz nyoma.

Én a minél embertávolibb, érintetlen természetet azonosítottam magammal. A szántatlan, hortobányi ősziest például, ahol olyan vonalzósan egyenes a táj, hogy az utolsó pillanatig láthatom a lemenő nap vörös korongját. Semmi, se torony, se halom, se bozótos nem takarja el. Érthető, hogy a Dunántúl hegyeiben-völgyeiben, költőiben valamiféle bensőségest, befogadásra késztető melegséget fedeztem föl. Takács Gyula képeinek sokszínű burjánzását lehetetlen a szintén szeretett, debreceni Gulyás Pál szorongásával összetéveszteni.

*A vörös dombok árnya alatt
a völgy mint lusta kígyó benyél.
Sziromszín farka a berekbe lóg,
s egy dombpárnán ringatja fejét.*

*Fűszínnű, álmos szeme fölött
kilencágú gyöngyporos szilvafa
mézszagot ring pikkelyes bomlokán,
mint a rábullott méhes korona.*

És véletlenül éppen Takács Gyula (hosszú élete egész pályája!) hívta föl a figyelmemet valamire, amit én a teljes magyar lírai hagyomány ismeretében csak lassan-lassan állapíthattam meg. *A dunántúli költők minden más magyar táj költőitől megkülönböztető tulajdonsága a nyugodt, bölcs, tartózkodó magatartás az élet, de az irodalom, a politika összes dolgában.* A velem kortárs költők, Csanádi Imre, Fodor András, Simon István, Juhász Ferenc, Nagy László, Ágh István, Nagy Gáspár ugyanúgy igazolja ezt, mint a nagy elődök: Janus Pannonius, Berzsenyi, Vörösmarty, Vajda János, Illyés, Weöres Sándor. Csorba Győző, Kalász Márton, Kormos István is, mint – mondjuk – Takács Imre vagy Bella István és mások. És ezt éppen egy nagy különbség fényében jelenthetem ki. Ez a kivétel pedig Csoóri Sándor. Rajta kívül nem született olyan hevesen irodalmár és ugyanolyan hevesen forradalmi, politikában kielégíthetetlen lírikusunk a Dunántúlon, amilyen az Alföldön (de persze az egész világ-irodalomban) Petőfi volt. Petőfi az emberiség legnagyobb szabadságköltője. Még Shelley vagy Walt Whitman is csak mögötte állhat.

Ez nem jelenti azt, hogy a többiek ne lettek volna bátrak, a szolgaság elleneségei, ahogy Illyés és Nagy Gáspár is az volt. Petőfit mégsem lehet a Dunántúlon elképzelni, ahogy Berzsenyit vagy Vörösmartyt a Nagykunságban vagy a Tiszaáron.

A dunántúli lankáknak, éghajlatnak, városoknak, Pannoniának kellett a munka műgondját, a kultúrát, amely olyan közel hozza a Mediterránt és a Nyu-

gatot, magyarul megteremnie. Világszellemiséget és gondolkodást, kifinomultságot, melyet a két legnagyobb: Berzsenyi és Vörösmarty adott meg nekünk, valamikori nomádoknak. Mert azt ne felejtjük: mi csakugyan nem Athénból, Rómából, Firenzéből, Párizsból indultunk el! Mégis van egy olyan Babitsunk, aki görög-latin kultúrája, „klasszikus álmái” alapján, mint maga írja, születhetett volna ezekben a városokban. Adyt megismerve, és egyre jobban a mágiájába kerülve, kezdtem Babitsot papírizúbbnak, kevésbé az ösztöneiből, vére indulataiból író lírikusnak érezni. Van is ilyen különbség közöttük: Babitsot nem lehet „az Isten kedvenc szörnyetegének” elképzelni. Annál inkább a jól megjelölt és azonnal fölismerhető dunántúlinak.

Miért? – kérdezem rögtön magamtól. – Berzsenyi, Vörösmarty, Illyés, Weöres Sándor talán nem az? Hiszen nemcsak a Dunántúl minden gazdagságát és formáját egyesítik magukban, hanem a legköltőibb költőink közé is tartoznak. Zavarba jönnék, ha valaki arra kérne: válasszam ki közülük a legjobbat, a csúcsot magamnak. Egy ilyen döntés érvényét nehéz volna elfogadtatnom az egész magyar irodalommal. És ha a választást elkerülve a külön elfoglalt helyüket, vonásaikat jelölném meg? Ha tegyük föl, Vörösmartyról azt mondanám: a legmélyebb, sajnos, egyetlen filozófus költőnk? Weöres Sándorról meg azt, hogy a legösszetettebb, formailag a leggazdagabb, akiből a játékosabb és az avantgárdabb elemek sem hiányoznak a filozófikusság, képgazdaság mellett? És kiben váltott ki akkora robbanást a csalódás, hogy a világirodalom legsúlyosabb, egyetlen kommunizmusellenes nagy művét, az *Egy mondatot* megírja, ha nem éppen Illyésben?

Utoljára hagytam Berzsenyit.

Az elképzelhetetlent. A megmagyarázhatatlant.

A „rossz szemű” Kölcsey (aki furcsa módon a magyar irodalom három XIX. századi nagyon modern versét írta a *Himnusszal*, az *Első* és a *Második Zrínyi énekével*) hiába akarta visszalökni a semmibe ezt a hihetetlen Jelenést, hiába okozott szenvedést, öntött Berzsenyi vérebe mérget, mert az ilyen igazságtalanságoktól még csak nagyszerűbb lett, a rajta ejtett seb nem volt képes kioltani a prometheuszi lángot. Az a különös számomra, hogy a Berzsenyi-versek világlírai titkát nem lehet egészen megfejteni, hatásának okát nem lehet, végső fokon, megvilágítani. Nem csak arról van szó, hogy – mint közhelyszerűen emlegetik – Hölderlin és Horatius szelleme emelte a legmagasabbra Berzsenyit. Látomásos érzékenységeiben ő ehhez hozzárendelt valamit, couleur localnak is nevezhetjük, amely forma, nyelv és gondolat egységét teremti meg. Ez a költői imagináció tökéletes megvalósítása.

Mit jelent ez?

A válasz lehetőségéhez alapvető segítséget nyújt mindaz, amit T. S. Eliot „az érzékelésmód széttagolásáról, azaz újbóli összeegyeztetéséről” több írásában is kifejti. Véleménye szerint Shakespeare, Marlowe és Chapman munkásságában jelen van „az érzéki gondolkodás, tehát az érzékek révén történő gondolkodás, vagyis az érzékek gondolkodásának sajátossága”. Ezek a szerzők olyan nyelvi és költői korszakot képviselnek, „amikor az intellektus közvetlenül ott volt az érzékek ujjhegyén. Az érzékelés szóvá lett, és a szó érzékelés volt.” Ezek a költők olyan „érzékelési mechanizmussal rendelkeztek, amely képes volt be-

kebelezni mindenfajta élményt, s ezért jelenthetjük ki róluk, hogy az intellektus és az érzékiség egyensúlyát valósítják meg költészetükben”, azaz „az intellektus és az érzékiség egybeolvását” elérik. Eliot elemzésében ez Milton vagy Shelley, vagy Swinburne esetében már nem következett be. Shelley-nél – bár bizonyos értelemben „visszahódított valamit az Erzsébet-kori ihletettségből” – az intellektuális tartalom és a költőiség között szakadék tátong; ha van „valami határozott mondanivalója, egyszerűen közli azt; költői képeit és jelenségeit egymástól elválasztva tárolja”. W. B. Yeats a maga „széttagolódás”-elméletét Eliottól függetlenül szintén kifejtette (Takács Ferenc: *T. S. Eliot a költői nyelvhasználatról*, 1978). Egyébként Ady és Németh László a magyar irodalmi nyelvvel kapcsolatban Eliothoz némileg hasonlóképpen gondolkodott. Ady szerint még Vörösmartynál, Petőfinél és Aranyánál, valamint Vajda Jánosnál is érzékelhető nyelvi degenerálódás. Ez elég nagy túlzás, nehezen értek vele egyet.

Az a hivatkozás persze igaz, hogy a Károli Bibliához, Balassához, a két Péterhez, Bornemisszához és Pázmányhoz képest vesztett „érzéki intelligenciájából” költészetünk természete. Nemcsak a nyelve tehát, hanem eleven léte is. De ez a főként nyelvtörténeti megközelítés rögtön érvényét veszti, amikor a költő – nem írhatom le másként – megőrül. Megvilágosodás, égi fényesség éri az agyát, és megszületik Berzsenyinél a *Fobáskodás* első strófája, hogy aztán egy más ihletésű költemény gyönyörű, mégis fölfogható szakaszaiban folytatódjon a befejezés sztoikus bölcsességéig.

Az első strófa angyalok indulatával íródott, és mi nem lobogunk ezen a magas lángon. Nem egyszerűen a vallásos hit kitörését csodálom meg, hanem magát a metafizikai mindenhatóságot is.

A *vén cigány*ban ugyanez történik, csak nem egy versszakban, de egy egész zenekar morájában. Gyulai Pál a maga köznapi fogalmainak keretébe természetesen képtelen volt beilleszteni ezt a „zengő tébolyt, melynek értelme nincs”. Mintha csak az volna művészi kiáltás az úri fülekbe, amelyben az ésszerűségnek legalább a nyoma föllelhető! Vörösmartyt állítólag Kiskunlacházán látták vendégül a mulatozó parasztok, és egy idő után arra kérték a bújdosó nagy költőt, írjon valami emlékeztetőt az ünnepélyes fogadtatásra (1854-ben vagyunk, egy év múlva Vörösmarty már halott). Visszavonul egy hátsó szobába, és a nyilván régen munkálkodó vad démonok megmozdulnak benne. Fölzúdul a mélyből a földön még sose látott, sose hallott irtózat:

*Kié volt ez elfojtott sobajlás,
Mi üvölt, sír e vad robanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog, mint malom a pokolban?
Hulló angyal, tört szív, örült lélek,
Vert badak vagy vakmerő remények?*

.....
*Mintba újra hallanók a pusztán
A lázadt ember vad keserveit,
Gyilkos testvér botja zúbanását,
S az első árvák sírbeszédeit,*

*A keselynek szárnya csattogását,
Prometheusz balbatatlan kínját...*

Nietzsche azt vallja: „Művészetet, csakis művészetet, hogy elbírnak viselni az igazságot!” Vörösmarty tudja: ő se mondhatja ki ezt az igazságot, a halálét és a teljes összeomlásét azoknak az embereknek, akik mindig várnak, mint tőle is, valami vigasztaló ígét. És hátha mégis az a sors, az igazság, hogy:

*Lesz még egyszer ünnep a világon;
Majd ha elfárad a vész haragja,
s a vizsály elvérzik a csatákon
.....
Akkor vedd fel újra a vonót,
És derüljön zordon homlokod.*

Az ünnep bizony nem adatott meg a XX. század első, sőt a második felében sem. A hidrogénbomba őshüllő-árnyékában bontakozott ki azoknak a költőknek az új életlátomása, akik Juhász Ferenc kivételével, azt hiszem, nem is tudták, hogy a homo sapiens történetének a vége felé jár. Nálunk a Vörös Evangélium himnikus dallamai dagasztották a kebleket, és az új dunántúli költők is ennek bővületében éltek. Nagy volt a kísértés, hiszen legtöbbször első nemzedékbeli értelmiségiek voltak, kevés kivétellel nemigen tudtak ellenállni ezeknek a „nyúzott ember” hangoknak. Engem a megszállást követően a Harasztin nálunk lakó fiatal orosz katonák – miután elég hamar megtanultam beszélni velük – kioktattak, hogy minden, amit az új isten hirdet, hazugság és „odahaza az élet mindennapi vér és szenvedés”. Beoltottak az áfium ellen.

Kívülről figyeltem az irodalmi életet.

Szabó Lőrincet, Nemes Nagy Ágnes, Sinka Istvánt, Lakatos Istvánt és másokat kiebrudaltak a lapoktól, a rádióból. Helyükre a „forradalmat” élvezők tódultak: Kuczka Péter, Somlyó György, Kónya Lajos, Zelk Zoltán, Devecseri Gábor, Aczél Tamás, Benjámin László, Vészi Endre, Eörsi István és a náluk jelentéktelenebb ujjongók.

Csanádi Imre, Simon István hadifogságban tanulta a marxizmus Oroszországban tovább torzult leckéjét; itthon Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, Takács Imre méltán hitte egy ideig, hogy a Nagy Hitető igazat mond. Paraszti szívükből sorra kirajzottak a traktoroslányokat, téeszcséket, Rákosit hejehujázó indulók és harci dalok. Nagy László még Titót is pellengérre állította *A tűzér és a rozs* című halszállkás poémájában.

És bekövetkezett a világirodalmi naprobbanás, a csoda: föllázdak, és a totális diktatúra rácsai közül kiénekelve megteremtették a XX. század írásbeliségének legmodernebb költészetét. Az első Juhász Ferenc volt, a fiatal eretnek és merénylő, *A virágok hatalmában* (1955) megjelenő kozmikus életimádó, hosszú költeményeivel. Még akkor is ő volt az első, ha Nagy László hangot és gondolkozást váltó könyve, *A nap jegyese* (1954) egy évvel korábban lepett meg minden olvasót, mint barátjáté. Csoóri ezekre a földrengéses hangokra figyelve írja meg szürrealizmussal megbabonázott, új metaforákkal gazdag kö-

teteit és a népköltészetéről meg a magyar történelemről (*Magyar apokalipszis*, 1980) készült vallomásait. Csanádi Imre a reformáció-korabeli nyelv súlyosságával megrajzolt, hagyomány és újítás titkát föltáró nagy verseit. Simon a fogásból hazatérve hagyományos, idillikus verseket ír, sajnos, ezekben az 50-es évek totális diktatúra-gyötörte ország közös emberi sorsából semmi sem látszik.

Pedig ekkoriban a higgadt Illyés is leszámol a Vörös Szajhával, aki az egész „mindenséget is szűk kis utcájába vonná”:

*Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,*

*nemcsak a vallatósobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó ór szavában,
ott zsarnokság van*

*nemcsak a füst-sötéten
lobogó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok fal morse-jében...*

A végtelen lávaként ömlő vádbeszédet csak 1956-ban olvashattam, de 1978-ban Washingtonban, ott élő barátom jóvoltából, meghallgathattam lemezzről Illyés saját előadásában. Beloptam a repülőtéri ellenőrzésen át, és évekig játszottam le ismerőseim, barátaim döbrent hallgatása közben. Mert az a hang, jellegzetes illyési kiejtés is a Dunántúl szava volt, elhallgathatatlan.

Mint azoké az öregebb vagy fiatalabb költőké is, akik, mint Takáts Gyula, Csorba Győző, Weöres Sándor, Csanádi Imre, Takács Imre, Fodor András, Bella és Ágh István. Ők ugyan nem vettek részt a 70-es évektől kezdve egyre határozottabb ellenzéki mozgásban, világos volt, hogy melyik oldalon, hogy szemben állnak a szabadság cinikus és bugyuta orgazdáival. Ők a „nagy” irodalmat, azt a kultúrát, tartást és nyugodt elutasítást testesítették meg, amely a Dunántúlt a kettős megszállás esztendeiben is Pannoniává tette. Közülük is a *Tűzkút* lángjaiból fölszálló Weöres Sándor volt a legfélelmetesebb férfi-szibilla, aki az embertelenség éveit Vörösmarty reménytelenség-versének visszhangozásával leplezte le az egész ország színe előtt. Ez volt a Dunántúl szellemének, éppen nyílt önellentmondásával, a mégiscsak vágyott remény legkegyetlenebb átokmondása:

*Reménytelen! Reménytelen!
Jegyezd meg e szót, dobd el a többit.*

*Ne kívánj szabad lenni: reménytelen.
Ne kívánj rab lenni: reménytelen.
Ne kívánj gazdag lenni: reménytelen.
Ne kívánj szegény lenni: reménytelen.
Ne kívánj élni: reménytelen.
Ne kívánj meghalni: reménytelen.
Reménytelen, reménytelen.*

*Mert a förtelem beözönlött a lét szívéig,
mert az iszonyat betört a nemlét szívéig:
a halálban sincs béke többé.*

Weöres Sándor tudta, hogy a XX. században is fog az átok.

Nagykárolyban kiadott képeslap, 1904

A Dunántúl déli kapujában

RAGYOGÁS

*Hozzád pásztorod,
bozzám a kicsattanó érettségében
őszbepiruló lasponyafa beszél.
Abogy neked glória,
nekem dértől ősz szalmakazlak
melengetik nyugalmamat a még deresebb dombokon.
Te a jelképedet minél magasabbra,
bogy mindenki lássa,
én minél közelebb, bogy mindenki érezze.
Számodra falvaink helységek csupán adózókkal,
számomra nemzetség, nép,
bónnét agyagért megyek a szurdokba,
bogy valamit ránk formáljak
és velünk legyen.
Te hiszel egy istenben,
én hiszek bennünk is.
Te azt hiszed, bogy szintén, csak úgy magyarok,
és nem látod, bogy ragyogunk.
Te csak a templomnak,
mi arccal keleti szélnek,
mellel százelemeletnyi nyugati hegynek
gyepűt állón, haza figyelve befogadón dacolunk.
Ti körmenet,
mi körbe állunk, egy ég egy császár,
tenyérrel földre csapunk, felkél a szél,
bangja többezer táltosmormolás.
Ti tömjén, és írott útmutatás,
mi markokból tenyérbe mentett ragyogás.*

Számomra és úgy tapasztaltam, hogy a Dráva-szögi, de részben a szlavóniai és szerémségi magyarok számára is a dunántúliság egyfajta olyan érzést jelent, mint a ragyogás. Azt hisszük magunkról, hogy mások vagyunk, mint a többség: Mert mi ragyogunk.

Pannonia inferior déli kapujának dunántúlisága olyan menedék, olyan „Haza a magasban” amelyben kapaszkodót talál az országtól, nemzettől, hitétől, várt rendszerváltástól távoltartott népesség. Egyfajta ópium, a megmaradás és megtartás mítoszkeresésének Muszáj Herkules-i útján.

A Dráva-szögi, szőlővel körbekoszorúzott limes, vörösmarti hun csatok, a Dályokon feltárt avarkori lovas sírok, a táltosokat menekítő mocsarak, a refor-

máció és különböző rendek örökösen útkereső világa ezen értékek mentén valotta és vallja magát – ma már mind gyengébb nyomatékkal – dunántúlinak.

A déli gyepűn megtartott őrtüzek, elsősorban az egyedi kultúra és másodsorban a nyelv jelentőségétől indulva jutott el a Jannus Pannonius-i külön értékrendhez, amelyben a hepe-hupás, völgyekkel, dombokkal, folyókkal és erdőkkel gazdag tájjal és hagyományaival való azonosulás szép útját így jellemezte:

„Olyan az emberi állat lelke, mint a völgykatlan: ha elmerülsz benne, börtön, ha fölébe kerülsz, paradicsom.”

A Dunántúl déli kapuján őrködők igen gyakran merültek el ebben a tájban. A tatár, török, partizán és a legutóbbi csetnikjárás idején, igen sokan merültek Kórógy, Tökös, Kőrisedő lápjainak mélyére, ahol a XVII. századi megmaradást idéző, Harasztiból származó Illyés (Dora János) szavaival élve a magyar csak úgy maradhatott meg, hogy a mélyben lapulva „Nádcsövön szíta a lelköt”.

A lélekkel az együttélés, vallásszabadság hagyományát, amelyek mind, mind a dunántúliság jellemzői is. Mert megfért itt egymás mellett – igaz, a XVI. században igen erős vallási villongások közepette – a katolikus, a Kálvin-féle, Szegedi Kis István képviselte helvét, a Sztárai Mihály jellemezte lutheri reformgondolat.

De fenn maradt, Kórógy-vára és Besenyő-tava környékén, megmaradtak királyi katonákkal őrzött, vagy fogságban tartott táltosok is; annak ellenére, hogy az általuk terjesztett tánc kiátkoztatott. Az 1576. VIII. 16-án megtartott hercegszöllősi zsinaton Veresmartyi Illés a pogányoktól eredeztető, minden fajta táncról emígyen vallott: „A tánc nincs hitből, tehát bűn. Józan ember nem is igen táncol. Aki pedig józanában táncol, bolondnak mondjuk.”

A kánonoki határozat ellenére a táj szellemisége minden értéket tovább vitt. Ezen jelentőségek fényezték ragyogóvá, dunántúlisággá a múltat, jelent és jövőt.

Mindig is a táj és lakóinak szellemisége volt az a kovász, amely egy különleges, szinte vegyi kapcsolatot jelentett az itt élők között. Alsó Pannóniát mindig is könnyebb volt akár keletről, akár északról meghódítani, mint megtartani. Megtartani csak olyan értékviselők tudták, mint például Berzsényi Dániel, aki köré úgy gyűltek a vidék fényességei, értékei, mint „niklai méhraj a kalapja köré.” (Ágh István 1975.)

Megtartani csak olyan értékviselők voltak képesek, mint például a függőlegesen formálódó, csak magyarokat tömörítő, 1952-ben alakult Horvátországi Magyarok Szövetsége, amely szervezet évtizedeken át, a belső, jugoszláviai nemzetiségi politika mellett, a horvátországi nyitott hozzáállásnak köszönve ápolta a Baranya- és Somogy megyei kapcsolatait. A dunántúliság szelleme az 1960-as évek második felétől mindenféle politikai ellenszél ellenére is pécsi, kaposvári színházakat, írókat, tudományos ismeretterjesztőket csalogatott a Dráva-szögbe, Szlavónia és Szerémség magyarok által lakott falvaiba.

Ez a kapcsolat és együttélés néha-néha, elhalványult, de sohasem veszítette el színét.

Az általam dunántúliságot jelentő látgy, de művelt ősiségtől kemény egyéniségek – most eltekintek a fölsorolástól – olyanok, mint Berzsényi Dániel. Mint ha mind a bika jegyében születtek volna. Nagy erő, földszeretet, lekötözött indulatok, a láncból szakadásig kifeszülő izomzat. Ilyenek az illyési, dunántúli gondolatok a Dráva-szögi tölgyfa gyökerek, martba vajt pincék borai és Balaton-környéki, táltos dobként mélyről dübörgő hegyek:

BENNEM DÜBÖRGŐK

*Balatoni bort iszom.
A rönkasztalon megmozdul poharam.
A mélyben lávacsordák dübörögnek.
Beleremeg csontrendszerem.*

*Drávaszögi homlokomon átvonul
gyerekkorom minden hazatérő csordája.
Száll mögöttük a por,
elnyeli a szabályt erőltető kutyákat.*

*Az epörfákról meglesett hazatérés emberrendjéből kitörő
fujtató bika, utcákra terelt tehenek,
hujjogás-höjjögés,
puffanó csordásbotok zubognak fülemben.*

*A tág legelőt istállóra fölcserélni nem akaró,
csordából kitörő bika forradalma minden,
szüggely bezúzott léckerítés,
minden vérvörös alkony.*

*Ujjaimban érzem a poros út fölé hajló
epörfa kergét: jaj, le ne essek,
mert összetör
az ösztönétől megvadult bika : a Jávör.*

*Még most is neki szurkolok,
míg szemem zöldjét eluralja a búspiros emlék
Kapaszkodom lelkem epörfáiba, félek lezubanok!
Mégis kitörni készülök: én és a bennem dübörgők.*

Laus Pannonie 99. Balatonboglár, Badacsony

Mi tart össze bennünket, ott a Duna és Dráva-környékieket, az alig elviselhető időközön át egymástól erőszakkal elválasztott többségi dunántúliakkal?

A mediterrán szellőt lengető kultúrán, nyelvi, vallási, egyszóval történelmi egységen túl, minden bizonnyal, én legalább is hiszek benne, a Pannon tenger legtávolabbi megmaradt – Duna-Dráva-Balaton – vidék üzenete, szellemisége is, amelyről Tüskés Tibor egy helyütt azt írta, hogy: „A vizet nézni kell.”

Mert itt, ezen a tájon vannak ugyan berzsenyis, lovas-szán fölkaparta telek, alig látott, mediterrán-kárpátmedencei tavaszok, de a Dunántúlon mintha mindig őszi túl nyár volna, ahol Baranyai Júlia feljegyzése szerint: „Üzen a messzi.” E messzi üzenete a dunántúliság.

Légszomjazás tavasszal

*Késő tavasz. Csak fűre gondol.
Lomb helyett felbókat emel.
Jövök a tüdőgondozóból,
bová az imént mentem el.*

*Fogy a levegő. Belesajgok
időmbe én is birtelen.
Mint visszametszett rózsabokrok –
olyanná vált az életem.*

*Nem céltalan. Hiszen még járok.
Előre vagy föl és alá.
Kikerülöm, ha ott az árok,
látom árnyam házak falán.*

*Érzem, hogy lélegezni jó,
ha visszanéz rám a vidék.
Használ majd az injekció,
mert annak lehet célja még.*

*Jövök a tüdőgondozóból,
hol előbb vártam – önmagam.
Vagy mást? Az ég is fűre gondol.
Vagy rám – aki fölötte van.*

Viharzónák

Múlt-századiaknak

1. Lecsóemlék

*Patika. Balatonszemesi dombban.
Fölötte vállalati üdülő.
Az álmaimba máig visszacsobban
a vitorlásos első nyáridő.*

*Parton homokvárakat építettem.
Rájuk csipkéket csorgatott anyám,
kinek profilja már feledhetetlen
ott csügg örök albérletek falán.*

*Fotóként. Hogy szememben visszalássa:
milyen kacagós volt nyaralása –
valódi konyhában főzött lecsót...*

*De – tán hogy orkán is dúlt már fölöttünk –
kifelejtette belőle a sót.*

Mi mindig homokvárat építettünk.

2. Kecseköröm

*A várromokba nem illik a lábnyom.
Hogy kik taposnak? Várt az újvilág!
De ó: Tibany riadó leányáról
Mit tudhatott asszony és kisdíák.*

*Vettek egy giccset kecskekörömből,
s már visszafelé indult a Kelen.
Csak bordáin már egy vad vihar dörömbölt.
(Mint később másik balálfélelem*

*az enyéimen.) Elértük a partot.
(Abogy majd én is teszem.) És anyám
telecsikkezte az új hamutartót,*

*mely soká megvolt,
mint több ilyes bolmi.
Aztán csak eltűnt. Azután talán
hajóval nem is jártunk kirándulni.*

3. Fogalmak

*A Nagy Vihart később mégis megírtam.
Mert fogalmazás volt a feladat
a nyár utáni héten, hatodikban.*

*Híres Tibanyból nem sok szép maradt
a dolgozatban. Nagy hév magyarázza,
s kevés tudás. Előbbi működött,
mint toronymagas bullám társastánca,
s villámoké a kis sajka mögött.*

*Pontosan úgy, abogyan bennem tombolt
valami már. (Tanultam Stevensonból.)
Fogalmazásból ott volt az ötös.*

*Külalak bármás. Nodebát a nyelvtan!
Épp elégséges.*

*Az volt különös,
hogy a halyót seholse jé-vel írtam.*

Díszgombok Isten pufajkáján

Először tisztázzuk, ki volt Maja, aztán jöhetnek az oroszok. Görög nimfa, Atlasz lánya, vele nemzette Zeus az egyik olimposzi istent, Hermészt. Maja az árkádi-ai Külléné-hegy barlangjában szülte meg isteni fiát. Hermész villámgyorsan fölcseperedett; mihelyt Maja hátat fordított neki, rögtön kereket oldott, és elindult világot látni, kalandot keresni. Mikor Kunvásárhelyre érkezett, ahol Apollónnak egy csordára való gyönyörű marhája legelt, elhatározta, hogy ellopja őket. Élt azonban a gyanúperrel, hogy a nyomok elárulhatják, ezért nyírfakéregből bocskort eszkábált, egybefont fűszálakkal a marhák lábára kötözte, aztán éjnek idején elhajtotta a csordát a Bakonyba...

Ivan Vasziljevics Goligin őrnaggyal egy bennszülött étteremben ismerkedünk meg: április negyedike van, rendelt módon, gyakorlotta ünnepeink; *teljünk be ma, testvéreim, mámorral és malaszttal!* Goligin őrnagy egy szál magában iszik a szomszéd asztalnál, vitézül ünnepli önmagát és a mi megszállottságunkat. Ránk kacsingat, babszalyog, felénk emeli kupáját, és szélesen, jóságosan mosolyogva, mintha a lelkében megrezsentett volna egy húrt az én Bolondoska Ivanuskaságom, integet, hogy telepedjünk át az ő asztalához. Gunyoros készséggel engedelmeskedünk a váratlan meghívásnak. Maja beszél valamelyest oroszul: elszántan udvarias bemutatkozó szavakat váltanak. Amikor kiderül, hogy Ivan Vasziljevics a szovjet középiskolákban tanított *pidgin*-angolul is tudogat, én is beszállok a tereferébe (engem, bár jól beszélek oroszul, fogadalom köt: megszállókkal nem povedálok az ő nyelvükön).

Ízekre szakadt ünnepléseinket egységfrontba tömörítjük: vodkát iszunk sörrel, majd konyakot, később szovjet pezsgőt. Ivan Vasziljevics félóránként kávét rendel magának, egy deci kubai rummal. A pincér hamarosan rendelés nélkül is hozza a rumos kávékat. Kedvében járunk ennen megszálló vitézségét ünneplő embertársunknak: kivédhetetlen ajánlatára mi is rákapunk a kubai rumos feketére. Egyenletesen rúgunk befelé; szovjet *Tzar Size* cigarettát szívunk, meghittet hamis hírünket költjük, megkapjuk érte a magunkét: megtudjuk, hogy Ivan Vasziljevics a birodalom fővárosából való, a felesége felcser, és kétszáz rubelt keres havonta, a fiuk hóhérképző akadémiára jár Omszkban, Tomszkban, Minszkben, Pinszkben, Bratszkban, Akmolinszkban, Alekszandrovszkban, Cseljabinszkban, Petropavlovszkban, Komszomolszkban vagy Dnyepropetrovszkban.

Viseltes fényképeket nézegetünk, *aba; ob yes; really?*, az italok kerítésén áthajolva statisztikai adatokat cserélünk: lakásméretek, komfortfokozatok, bér-munkabérek, szakszervezeti üdülés a Kaukázusban. Lovagiasan megütközünk az életszínvonal műanyag padlós pástján, s igyekszünk győztesen kikeveredni a viadalból. Felszínesek vagyunk, üdék, illedelmesek, kényszeredetten Goligin őrnagyra próbáljuk kenni a felelősséget létviszonyainkért, keshedt valagunkat riszáljuk, nyájas megvetéssel, rekontrázásra kész ciccegéssel hallgatjuk Ivan

Vasziljevics gépiesen dübörgő dicsekvéseit, bizonyára ő meg jámbor ázsiai fitymálással vesz tudomást toplák öltözkemről, riherongy brém alól kileffegő hosszú, mosdatlan, korpás hajamról, sissegő foghíjaimról.

Hej, de a képébe vághatnánk pedig (de nem vágjuk): „Ivan Vasziljevics, a dögvészragasztó kollégáid mellükön átütött karóval szögeztek a földhöz magyar asszonyokat, s ilyen állapotban gyalázták meg őket. Fölvágták a hasukat, szétroncsolták a méhüket. A lemeztelenített alsótestű áldozatok közül sokat kikezdték a kutyák. A kutyánál is kutyábbak voltak, bátyuska. Volt nő, akit két hét alatt több mint négyszáz bajtársad erőszakolt meg. Több százezer magyart hurcoltak el és ítéltek halálra, vagy sok éves kényszermunkára a lágereitekben. Hadd balalajkázzam szép halkan a füledbe a Guláguniótok (»ahol még a levegőnek is tejíze van«) betűrendes névjegyzékét, no nem a teljeset, mert ahhoz több mint negyvenezer tételt kéne megzenésítenem. Belőled bűzlik, árad, magad is Gulágunió vagy, bátyuska... *Abagur, Abakan, Abesz, Akmolinszk, Aktasz, Alabasz, Alcsan, Aldan, Aleszkino, Aliszketo, Alma-Ata, Angar-lag, Angarszk, Angarsztroj, Antibesz, Antracit, Aresz, Arhangala, Arhangelszk, Arkagala, Arlik, Ashabad, Azanka, Azbeszt, Bajamba, Bajkonur, Baku, Balaklava, Balalinovka, Balhas, Barnaul, Batik, Beketovka, Belozenszk, Bentiber, Berdicsev, Berezovaja, Berikul, Berlag-Kanyon, Bidejk, Bilbov, Birikur, Bodajszk, Bojim, Bongyuk, Borogyinovka, Bratszk, Bratszkaja Trassza, Breszt-Litovszk, Brjanszk, Buhta-Nagaj, Buhta-Nabodka, Buhta-Vanyino, Burbala-vetyernij, Burma, Burusztak, Csebokszari, Csekenovka, Cselbanja, Cseljabinszk, Csernogorszk, Csez, Csita, Csoncsor, Csorna, Csujev, Csujszkij, Csukotka, Csuma, Csurhaj-Nuri, Dalnij-Szever, Dalnij-Vosztok, Davidovo, Debin, Dnyeprodzerzsinszk, Dnyepropetrovsk, Dnyeprovskaja, Dolgaja, Dolinka, Donbasz, Dubovka, Dugyinka, Dusanbe, Dzerzsinszk, Dzszezd, Dzszezkazgan, Dzsou, Ekibasztuz, Elgen, Finolnia, Frunze, Golubovka, Gorkij, Gorlovka, Gyelenker, Gyiropszal, Habarovszk, Halmerju, Hanavej, Harkov, Hatanga, Herszon, Holodnij Priiszk, Hrompik, Hozotgyelenyija, Indigirka, Indusztrialnij, Inta, Intyinszk, Irkutszk, Irtyino, Isimbaj, Iszeny, Iszkityim, Ivanovo, Ivgyel, Ivtyinszk, Izma, Jagodnaja, Jakutyija, Jalta, Jaroszlav, Jaszenovaja, Javasz, Jekatyerinburg, Jelsanka, Jenyiszej, Jercevo, Jerevan, Jevpatorija, Josszer, Jubilevnyij, Juna, Jurga, Kabjaki, Kadakcsan, Kajmovo, Kaberkany, Kalina, Kalinyingrád, Kamcsatka, Kanszk, Kanyon, Karabasz, Karaganda, Kargopol, Karlag, Kar-Otgyelennija, Karrier, Katuszk, Kazal-Tau, Kazany, Kazejka, Kemerovo, Kemerovszk, Kercsel, Kijev, Kingir, Kirov, Kisinyev, Kistim, Kiszeljov, Kitoj, Kizel, Kizil-Kul, Kizil-Tau, Kljucs, Knyazspogoszty, Kocsakov, Kocsmesz, Kokten-Kul, Kolima, Kolomi, Komszomolszk, Kosztyu, Kotlasz, Kozsbinszk, Kozsua, Krasznipolan, Krasznodar, Krasznnojarszk, Krasznokamszk, Kremencsuk, Krivoj Rog, Krizsovka, Krjukov, Kromotovszk, Kujbisev, Kumszk, Kungur, Kurszk, Kuzbasz, Lazo, Lebegyan, Lemberg, Leningrád, Lenyinszk-Kuznyec, Levij bereg, Magadan, Magnyitogorszk, Makajevka, Makszim Gorkij, Maldjak, Malga, Marinszk, Mariupol, Maszlistye, Medvezsugorszk, Mezsok, Minszk, Minuszinszk-Birikul, Molotov, Monasztirki, Mordovia, Mosova, Moszkva,*

Murmanszk, Nabodka, Na-levij-bereg, Narva, Nekszikán, Norilszk, Noszkalino, Novaja Zemlja, Novocserkaszk, Novoszibirszk, Nratszk, Nyekszikán, Nyereszkaja, Nyevelszkaja, Nyikolajev, Nyizsnij Dacsi, Nyizsnij Mosova, Nyizsnij Tagil, Nyizsnij Udacs, Odessza, Omszk, Omszukecsan, Orank, Oranki-Monsztirki, Orkutan, Orsa, Oszinov, Ozer-Lag, Pabat, Pecsora, Pecsorsztoj, Peribon, Perim, Pernasor, Pervomajszk, Petropavlovszk, Petrozavodszk, Piket, Podprozsje, Polom, Polovinka, Poltava, Potyma, Priiszk Komszomol, Prizka, Prokovjevsk, Protok, Prudi, Resoti, Revda, Ribinszk, Riga, Rilc, Rizskovi, Rosztov, Rudnyiki, Rusztavi, Sabta-Ordzsonikidze, Sabti, Sakan, Sangaj, Sangalla, Sasagaj, Sesora, Sodrova, Stokero, Szalebard, Szamarkand, Szamarki, Szamarszk, Szambor, Szaragulka, Szaranszk, Szarany, Szaransztroj, Szarepki, Szartana, Szejda, Szejmcsani, Szerepki, Szesztrovoj, Szevan, Szib-Lag, Sziktiivkar, Szivaja Maszka, Szlikinda, Szocgorodok, Szocsi, Szolikamszk, Szoljanka, Szosznova, Szpasszk, Szpokojnij, Szrednij-Kolimszk, Sztálingrád, Sztalino, Sztalinszk, Sztancija Izvesztikaja, Sztrizsovka, Sztroj Dvor, Sztjepnij, Szubumi, Szuszlovo, Szuszuman, Szuzdal, Szvedzvozs, Szverdlovszk, Szvijszk, Szvobodnij, Tajmir, Tajset, Talicin, Tallinn, Tarcinka, Tartaul, Taskent, Tavda, Tbiliszi, Temirtau, Terehta, Tiraszpol, Tomszk, Tretya Fabrika, Tretyj Zavod, Turgenyovka, Turinszk, Tyemnyikovszk, Tyigeny, Tyimeny, Tyumen, Uglics, Uhta, Ulan-Bator, Urgal, Uscsora, Uszmany, Uszty-kut, Uszty-pecsora, Uszty-utyinnij, Uszty-vim, Velszk, Verhnyij Potok, Verhojanszk, Verkszartak, Viborevka, Vilnius, Vinyica, Vlagyivosztok, Vojkova, Volkovszkij Palina, Vologodszk, Volszk, Vorkuta, Voronyezs, Vorosilovgrád, Vorosilovka, Zajarszk, Zaporozsec, Zelenidolja, Zsana-Arka, Zsipau.”

Záróráig azzal áztatjuk egymást, hogy ugyanarról beszélünk, ha más nyelven is; fizetéskor a pincér, ahogy ruszki tisztékkel szokta, tüzetesen becsapja Ivan Vasziljevicsét. Az utcán dalra fakadunk, egymásba kapaszkodva fújuk a *Kalinkát* meg a *Moszkva-parti estéket*. Diadalünnepi gajdolásunk trojkáján röpülünk előre; rendőrök állnak utunkba, de látván, micsodás társaságban vagyunk, lazán, foghegyről, sandán tisztelegnek (nem nekünk), „jó lesz vigyázni”, morogják, és odébbállnak. Ivan Vasziljevics megbocsátó fensőbbiséggel utánuk integet. Nyilván megjegyzi rólunk, hogy szovjet felségelekkel törvényesítettük csendháborításunkat, s ha legközelebb meggumibotoznak bennünket, majd ezt is beszámítják nekünk.

A város pereméig kísérik Ivan Vasziljevicsét, oltalmazó drága barátunkat. Ömlengünk: *Ivanuska, drága Ivanuska, mein sweet barátom; Majácska galambocska, ich t'aime; Majakovszkij? Il est mein favourite Dichter*. Üvölünk, mint a sakál, és istenesen meglappogatjuk egymást. Maja később elpanaszolja, hogy Ivan Vasziljevics orvul belemarkolászott a mellébe – markos keze nyugodjék balzsamosan szavaink szarkofágjában! Ivan Vasziljevics nem meri továbbkísértetni magát, az utolsó fél kilométert egyedül óhajtja megtenni a szovjet kaszárnákig, nehogy meglássák följebb- és alábbvalói, hogy bennszülöttekkel cimborál.

Többször is találkozunk, hasonló körülmények között: presszóban, lebu-jokban, bögrecsárdákban, talponállókban, gyorsbüfékben, sörözőkben. A gyar-

matosítók bőbukszajúságával mindig Golicin őrnagy fizeti a számlát, s mindig ugyanaz a menetük ivászatainknak: vodka sörrel, konyak, szovjet pezsgő, félóránként kubai rumos feketekávé. Mindig jócskán leszopjuk magunkat, de sohasem ittasodunk eszméletlenné. Ivan Vasziljevics holtrészegre is ihatná magát: a szovjet katonai támaszpontról éjfél tájban mindennap teherautó indul, körbejárja a kunvásárhelyi szórakozóhelyeket, és platóra gyűjti a részeg tiszteket. Közlegények sose kapnak kimenőt a városba, ők legföljebb a kaszárnnyában ihatják le magukat: a betonkerítéshez oldalognak, pontos járatrend szerint érkeznek a csencselők, akik pálinkát cserélnek karórára, kávéporra, tranzisztoros rádióra, pufajkára, szörmekucsmára, rohamsisakra, géppisztolyra, harckocsira, hidrogénbombára, földrészek közti hadilövedékre, Jegorkák meg hipp-hopp lehajtják az italt, és eltűnnek a kerítéstől, alighanem kifekszenek, ki tudja, milyen magas tetőkre.

Ivan Vasziljevicsnek sűrűn van kimenője, kiváltságos férfiú: bennszülött szórakozóhelyeken ihatja le magát, bennszülött pénzen. Kiváltságait becsben és természetesnek tartja, terebélyesen él is velük. Buzgón helyesli a közlegények állandó laktanyába zárását, híve a testi fenytetésnek: korbácsolásnak, megrugdosásnak, fogkiverésnek, szemkinyomásnak. Néhanapján a fenytetések ellenére is kiszökődös a támaszpontból két-három katona: rátörnek a közeli tanyákra, és fegyverrel követelnek italt meg nőt. Előfordul, hogy a felbőszült parasztok elteszik őket láb alól, tetemüket elássák a határban, a senki vagy a kolhoz földjén, síremléket nem emelnek föléjük, balladát sem költenek róluk. Ha kitudódik az ilyen ügy, a támaszponton nem fűjják föl *casus bellivé*, a helyi hatóságok is – kissé bandzsítva, de készségesen – szemet hunynak fölötte, aki nyilvánosan hánytorgatja a részleteket, azt visszakézből szájon takarítják. Jegorkáéknál gyakran végeznek ki zendülőket, szökevényeket, függelemsértőket, szolgálat- és parancsmegtagadókat, a közeli tanyák lakói hallani szokták a kivégző fegyverek ropogását.

Ivan Vasziljevics mindezekről nem beszél, talán tapintatból, mi sem firtatunk efféléket, talán finom és éber érzékenységet kíméljük. Ő csak arról beszél, amiről pártállami engedéllyel beszélnie szabad. Hivatalosan megpecsételt, a Vörös Porta által jóváhagyott és véglegesített igazságokat mond. Csak arról tud, amiről följobbvalóinak kegyelméből tudnia adatott. Amiről nem tud, arról nem is akar tudni, arra nem is kíváncsi, annak tudására, a tudhatók egybeillesztésére nincsen benne hely. Elméje törökmézes kanállal kimért hazugságadagokkal táplálkozik. Kordában tartja magát, kordáját alázatosan szereti, ünnepek előtt gyöngéden fényesre subickolja. Nincs se bal-, se jobbvéleménye. Középvéleménye mindenkor megegyezik a *Pravda* véleményével.

A bennszülöttek városaiban járva ellenséges terepen érzi magát. Itt nem lehet otthon, tudja, hogy megszálló, s hogy annak is tekintik. Gyarmatosítóként érkezett az országba, azzal az utasítással, hogy három lépés távolságot kell tartania a bennszülöttektől. Közömbös / ingerült / lekezelő / bepalizó / gúnyosan hajbókoló / émiyegve meghunyászkodó / szenvelgően csicskás viselkedésük elbizonytalanítja. Nyelvüket nem érti, kultúrájukat nem ismeri, de tudja róluk, hogy időnként elragadja őket eszelős törzsi hevületük: 1956-ban a tá-

maszpont környéki tanyák rejtekéből a népfölkelés leverése után is még sokáig ki-kicsaptak Nap-lelkű, borús, nyugtalan vitézek, és elmélyült pusztításokat tettek a szovjet janicsárállományban (nem lehetetlen azonban, hogy ezekre a *ki-csapásokra* KGB-ügynökök bujtogatták őket).

Ismeretségünk és szesztrágyázta barátságunk szárba szökken, s megérleli gyümölcsét: kiváltságos vendégként bejutunk a támaszpontra, a betonkerítés mögé. Lopva, feszengő áhítattal, de kevélyen, mint a kunok ebe a homokon, végigmasírozhatunk a tisztek számára cementezett szabványösvényeken, a mindenkor ellenség állhatatos és megbonthatatlan gyűlölésére pezsdítő plakátgíaszok palánkjai között, s méltatlan bennszülött talpainkkal tapodhatjuk Ivan Vasziljevics tisztii lakosztályának padlóját. Vendéglátónk két szobát lakik, az egyikben hatalmas Szaratov hűtőgép tátong, a másikban dívány vöröslik, ülőpárnák, nyersfa hokedlik és asztal, alatta bádoglavór cigarettacsikknek, a hajópadlón orosz szamovár, szovjet televízió, szovjet lemezjátszó, szovjet kávéfőző, szovjet pálinkásüvegek, a falon a birodalmi pártatyák glóriás képei. Ivan Vasziljevics meggyőzni vágyva muzsikál nekünk: *baján* nevű, nyomógombos harmonikáján orosz népdalokat játszik, széttárt karral húzza-vonja hangszerét, mint aki az egész világot magához akarja ölelni. „Csudára érzékeny zeneszerszám”, magyarázza, „ha az ablak közelébe rakom, a legkisebb huzattól is elhangolódik. Mindig megérezem, ha babrálják, amikor nem vagyok idehaza, mert ha utána előveszem, húsz-harminc percbe is beletelik, mire úgy szól a kezemben, ahogy kell.” Fuvoláján Csajkovszkij-dallamokat és rettenthetetlenül otromba katonai indulókat ad elő. Vigyázzba vágja magát, így játszik, így él. Tekintete és gondolkodása fölfelé irányul, nem győz elmét rogyasztani, hasra veti magát a pártcári parancsolat előtt, s mihelyt föltápászkodik, lefelé fegyelmet tart, ukázt oszt, korbácsot csördít.

Ivan Vasziljevics érzelmesen szereti a kisdedeket, a feleségét (*Marúszja majá*), a fiát, Moszkvácskát, az orosz földanyuskát, a *drúzsbat*, a söröcskét és a vizecskét, a romantikus muzsikát, a sakkjátékot, a félrevezető, bugyuta szóeregetést. Szinte hitbeli kötelességérzettel iszik, engedelmesen butítja magát („*kötelességérzet*: az az érzet, hogy nyakunkon egyre szorosabbra hurkolódik a kötél”). Tereferéinkben sosem él sértő észérvekkel, ezt nem véli illendőnek: érvelés helyett érzélgősen döngeti az asztalt vagy a mellét, akár az óriás, aki agyon akar csapni egy legyet, de folyton melléüt, csak az ökle lesz egyre dagadtabb és véresebb. Politikai kérdésekről szólva mindig a hivatalos világnézeti képregény maszlagjait nyilatkoztatja ki – ragacsos jóssággal, rábeszélően, szinte szemérmesen, mint egy finom szerkezetű guillotine.

Megkedvel bennünket – mi is megkedveljük benne az embertestvért, a mindnyájunk mélyén ott szunnyadó *belső orosz* lelki atyját. Magánvélekedései ugyan nincsenek, ám vannak szokásai, van modora, sajátságosan gesztikulál, egyéni a hanghordozása. Lénye – ha egyáltalán az övé – tömör és zűrzavaros. Annyira kiszolgáltatott, hogy szinte ártatlan; tömörsége tele van apró lyukakkal, zűrzavarosságát talán a szeretet egyetlen jól irányzott szivacsmodulata letörölhetné.

Ha úgy érzi, hogy álláspontját, a hivatalosat és egyetlen, aláaknáztuk (valóban *áll* és *pontszerű*), nyomban szuronyt szegez, és öblös általánosságok meg

közhelyek mögé húzódik vissza: a barátságra hivatkozik, Majára kacsint, csatadalra fakad. Szemernyit sem enged a belé nevelt típusigazságokból. Vodkaival átitatott buzogányát suhogtatja védekezésül. Fél engedni. Fél, hogy kinyílik előtte valami esetleges, törvényellenes, pillanatonként módosuló, folyamatos változásra és alkalmazkodásra kényszerítő világsokadalom, és elemésztí: kiszírpantja létének betonozott muzsikkamrájából.

A bennszülöttek keresetlen gyámkodásával és nyájas rátartiságával hallgatjuk a mondókáját. „Beszélj csak, ruszki ember, de mi tudjuk, amit tudunk: a világ közepe nem ti vagytok, hanem mi! Mert a Föld, Ivan Vasziljevics, Isten pufajkája, és mi, magyarok vagyunk az arany díszgombok rajta, akkor is, ha ti megszállva tartjátok az országunkat... Istenek vagyunk, még ha meztelen koldusoknak muszáj is látszanunk. Az eszkimók, az Amazonas-medence vadászhai, a kínaiak, a navahó indiánok, az ausztrál bennszülöttek és Kunvásárhely lakói mind-mind nyilvánvalónak tekintik, hogy a világmindenség közepében élnek, és különleges helyzetük jóvoltából övük a jövő. Dialektikus és történelmi materializmus ide, a nyelv minden eresztékét szétfeszegető posztmodern gáncsoskodás oda, az efféle előjogokba vetett hit nélkül, bátyuska, nehéz lenne szembenézni a lét csapdáival.”

Játékos, de módszeres érzelmi propagandával, átgondolt szellemi uszítással próbáljuk föllazítani érzékelőkészségének és gondolkodásának merevségét. Becsempészett nyugati lapokról, folyóiratokról és könyvekről beszélünk neki; igyekszünk fölkelteni a kíváncsiságát, kikezdeni meredt ellenszegülését; iparkodunk tarthatatlanná tenni új ismeretektől való szertartásos óvakodását. Megállapodunk: legközelebbi találkozásunkkor nem érjük be egymás udvarias áltatásával, érzékenységeink pátyolgatásával, közhelyeink ünnepélyes végigpörgetésével, hanem ő is, mi is visszavonjuk cinkelt reklámkártyáinkat, öncenzúránkat szabadságoljuk, fölélesztjük magunkban a kalandvágyat és a játékszenvedélyt. Ígéretét vesszük: legközelebb beletekint a lapjainkba. „Hej, Ivan Vasziljevics, drága bátyuska, a rímek ősi hajnalán mi is Keletről jöttünk a Kárpát-medencébe, fehér paripán, bíborpalástban, zeneszerszámmal, dalosan! Kezünkben íj, fejünkön korona; az apokalipszis lovain nyargaltunk győzelemről győzelemre, diadalmasan és duhajul. Győzedelmes népünk, mint a csattogó jégeső, félelembe s remegésbe borította Európát.”

Sikerül kíváncsivá tennünk. Talán helyet szoríthatunk benne friss értesüléseknek, rákapathatjuk – hiszen mi is rászoktunk a kubai rumos feketekávéra – új ismeretek termékeny bekebelezésére. Úgy látszik, nyiladozik, lépésre készül. De aztán a megbeszélt helyen és időben nem jelenik meg. Begazolt? Leleplezték? Megkapta a szultáni selyemzsinórt? Végső, katatóniás engedelmességbe butult? Többet nem találkozunk vele.

Ivan Vasziljevics Golicin órnagy feszes vigyázzban állhat betonkamrájában, lavórjából szanaszét ömölhet a szovjet cigaretták csikkje és hamuja. Büntető páncélban izzadhat, puffadt képpel fújhatja fuvoláját, *bajánján* rohamindulokat gyakorolhat. Sajoghat a szíve, hogyha ránk gondol. Cellájának betonpadlóján recseghet-ropoghat a szovjet televízió: hadsereg vonulhat a képernyőn, kievegye be, nem tudni.

Készülődnünk kell hát az Ivan Vasziljevics nélkül megüendő ünnepek sa-nyarú sorára. Pedig milyen szívesen találkoznánk vele; hiányozni fog nagyon! Hiányozni fog, mert talán meg sem ismertük őt igazán. Talán csak félreértés mindaz, amit összehordtunk róla. Talán meghorzsoltunk sem sikerült Ivan Vasziljevics lelkének végtelenjét. Talán le kellett volna borulnunk előtte, le kellett volna borulnunk népének tengernyi szenvedése előtt, és úgy maradnunk, örök leborulásban.

És hiányozni fognak a többiek is mind, az orosz, ukrán, tatár kiskatonák, akikkel találkoztunk, vagy csak szerettünk volna találkozni. Addig ültek a nyakunkon, hogy a végén megszerettük őket. Ha ők faképnél hagyják a Magyarorszá-
g nevű, szocializmussal telefosott pócegödrot – hajdanában selymes fűvű, édes vizű, faodúból mézet csöpögtető szittyá föld, preposztmodern zsebkiadás-
ban: megtöretett, kis trianoni csonka haza –, Árpád korcs / csünt / bösme / paszkonca / kutyaütő / kanyhalló / simlis ivadékaiknak eszük ágában sem lesz megpucolni a magyar ugart az égis nyúló gizgazoktól: se erejük, se hitük, hogy új vérszerződéssel megpecsételt nagy és nemes vállalkozásokra („bőség, jog és szellem Kánaánja”) tegyenek kötést és esküt; nem korcolják föl a lobogós ga-
tyát, hogy berendezkedjenek a létezés tág és magasztos, fűtülőbarackosan vi-
dám és dicső terében: – *Vivere cum possis, non timuisse mori!* „Élj, amíg élhetsz, meghalni se félj!” –, miként szépapám cselekedte, aki egy ’48-as újonc-
század kapitányaként még holtában is meg tudott nyerni egy ütközetet.

Erős ágyútűz alá vette a századot az ellenség.

– Magyarok, tinéktek szólok – tüzelte katonáit szépapám (arról persze sejt-
telme sem volt, hogy a partitúrát, melyből elmuzsikálja a maga szólamát, Bécs-
ben és Szentpéterváron írták). – Gyilkolják nemzetünket, gázolják országunkat,
mint erdei kan a szépen plántált szőlőt. De ha az oktan állatok a maguk
barlangjának bántódásáért, a maguk kölykeinek elviteléért készek halált szen-
vedni, mennyivel inkább minékünk, kik a dicsőséges magyar vér maradékai va-
gyunk, a mi atyáinkfiáiért, atyáinkért, anyáinkért, feleségünkért, gyermekünkért,
hazánkért meg kell mozdulnunk, halálra is, ha kíváncsiak, mennünk, a dühödt
labanc eben bosszút állanunk. Ne féljete, fiaim, nem olyan veszedelmes dolog
az az ágyúgolyó. Csak minden századik vagy ezredik talál.

Abban a pillanatban jött egy tizenkét fontos golyóbis, és lesodorta lováról a kapitányt.

– És ha talál, az a legszebb halál – rebegte szépapám, és kilehelte lelkét,
holtan is elméje birtokában.

Az újoncok könnyekre fakadtak; csodálat és lelkesedés hevítette őket (meg
– igaz, ami igaz – némi törkölypálinka). Köptek egy jó nagyot a tenyerükbe meg
az ölést tiltó kozmikus parancsolatra, rohamra lendültek, és addig gyilkolázták
a labancokat, míg meg nem nyerték az ütközetet – fölíratkozva ekként a hente-
sek táblájára, s újabb öles lépéssel kerülve közelebb a végső vereséghez.

Magasban él a poézis, ideleenn az adoma meg a veszeme...

A Vérmezőn, lovaspólo mérkőzések, tenisz- és golfjátszmák közti szünetek-
ben lezajlott a magnum áldomásos, sundámbundám bolsevik véglicit, a hunn
história legnagyobb kótyavetyéje: a 150 milliárd *dezsőre* (1 kosztolányi = 10

tandori) taksált közvagyon nagy részéből világbíró globokraták magánvagyonra lett, a maradékból amit csak bírtak, elloptak, a többit meg elsnóblizták, a bennszülöttek meg csak civódnak és gyalázkodnak, káromkodnak vagy fütyörésznek, kitört rajtuk a *morbus hungaricus*: az önemésztő téboly, a folyton porkolábjaik torkának ugrani készülő, de ugrásra már gyáva és rest rabok, a görénylyukba zárt sasok, a rabszolgává alázott Dionüszosz-sarjak komor eszelőssége. Vagy úgy van a természettől rendelve, hogy a magyarok zavart elméje el nem szenvedhet immár se rabigát, se szabadságot?

Mi lesz az égig érő világfából rügyezett magyarivadékokkal, a mi szép, álmos, láncolt fajtánkkal Ivan Vasziljevicsék nélkül? *Ők mégiscsak megoldás voltak valahogy...*

Honnét szól ez a zene
kérdi egy öregasszony.
Szerte ökörüle
mindenünnen a földből
a szélből a vereség szántotta hosszú
barázdákból a hajdani
keserv a hajdani mámor
sötétbe enyészett vének dalai.
Eladták az országunkat
a tolvajok meg kacagnak mind.*

Ó, hogy dölne rátok az Iparcsarnok, a mennydörgős istennyila ütne belétek, állna belétek a nyavalyatörés, rohadnátok meg mind egy szálig, elevenen rágnának szét benneteket a hullaférgek, döghalál emésztene, a föld nyelne el benneteket, ti undok piócák, ti emberbőrbe öltözött, gonoszsággal bélelt fenevadak, pokolravalók korcs fattyai, sakálok és hiénák gyalázatos tojadékai, bűnben és szegyenben fogant átkozott *befektetők*, szodé belü ocsmány kufárok, dögletes leheletű bankárok, kígyószívű milliárdosok, akasztófára való fegyvergyárosok, Sátán ágyékából szakadt profitmaximalizáló globokraták, kik rablók barlangjává tettétek a Földet, és halálba viszitek a népeket!

Hanem csak kacagjatok.

Sőt hála adassék néktek, világbíró tolvajok, szívbéli hála és részvét! Ti a lopás és birtoklás nyomorú terhét vettétek magatokra, s örökön örökké belesztek börtönözve abba, amit loptatok. Minket, indiánokat, bennszülötteket, garabonciásokat, szegénylegényeket, bolondokat éppen ezzel tettetek szabaddá. Legnagyobb gazdagságunk az ürességben rejlik – onnan szól a mi zenénk... Hopp, téritsük el az apokalipszis lovait: a Bakonyban várnak ránk Hermész marháái!

* Részlet Ken Smith: *The Shadow of God: A Poem on the Battle of Mohács, 1526* („Isten árnyéka – Poéma a mohácsi csatáról, 1526”) című művéből.

Élni infarktus-országban

„Meghaltam, s íme, mégis élek”
(Jelenések könyve)

*Két halál közt, múltam s jövőm halála közt
élek, halok,
nem voltam és nem leszek, de most még vagy és vagyok,
vagyok és vagy.
Múltam s jövőm halála közt egy bázáért, egy életért,
családomért s magamért, szerelmeimért
nem biába küzdöttem.
Segíts Uram, hadd folytassam, bírnom kell még,
nem hagyhatom abba,
jószágoddal, szeretettel, bánatokkal, örömökkal,
áldott jó apámmal, anyámmal,
emlékükkal, testvéremmel,
három szép szál fiammal, sok jó öreg barátommal,
édes drága kedvesemmel
két halál közt éljek élet életekkel,
balandó és balbatatlan kiáradó szépségekkel
abogy tegnap, tegnapelőtt
tüntess még ki folytatással engem.
E fordított világban fordított étellel
mire is mehetnék, mire is mehettem?
Időm immár vissza soha nem hozhatom,
jobb lett volna több jót tenni,
szeretni és szeretni, teremni és teremteni,
arcom fényes napnak nyíltan fordítani,
úgy mutatkozni meg, nem ily szomorúnak.
Úszkálni búss vizekben át-átfénylő halként,
csókolni virágok arcát, napfény-borzas lombokat,
babonázó nőket,
áldott szép pünkösdsnek rügylobbantó erejét
rajongással imádni.
Két halál közt nincs már messze az én másik életem,
ballaghatok; kórház-ország,
intenzív-osztály Magyarország,
ballgatom a közel s távol szirénázó mentőket
– számon tarthatatlan mennyi szívroham!
Infarktus-országban, agyérgörccs-országban*

engem is elvittek sötétségen túlra, Isten eleibe
ítéletre várni, mikor éppen házát építettem volna
magamnak, bárom fiamnak, földönfutó feleségemnek,
legyen végre otthonunk,
védvárunk, Istenünk,
ne kelljen e vadonban vadként csörtetni,
szívdobogva szimatolva meg-megállni, fuldokolva futni,
golyók elől bujdosni.
Hogy lehetne meghalni
mikor száz dolog van! Semmi sincs még készen!
S elbúzták a függönyt irgalmatlanul,
maradhattam volna örök sötétségben,
fényeskedhetne most az örök világosság nékem.
Nem rimáncodtam, nem siráncodtam,
nem is könnyörögtem,
könnyörül rajtam én Istenem, inkább átkozódtam:
mire kell ez az élet? meghalni, elpusztulni
mint a sebzett állat?
Nem véreztünk eleget
két pogány közt egy házért,
most meg így kell elpusztulni?
Szétrobbanni, rongybabaként lecsuklani, szétbullni?
Nem dolgoztunk eleget, nem tartottuk jónál jobban
semmittevő népedet?
Én Uram Istenem hogy engedheted meg
földünkön e botrányt?
Mért kell belehalni örületbe, bajszába,
jövőtlenységünkbe
szívroham-országban, agyérgörcs-országban
mért csattog az ostor? Mért nem csavarjuk ki
ostoros kezekből, mért nem tapossuk el
kígyóinknak fejét, mért nem verjük ki
templomunkból, házánkból
a szutykos emberárulókat?
Hogy juthattunk idáig?
Nyílik a föld szégyeniünktől,
elnyűvődve, porba rogyva
mászunk, mászunk, magunk mászunk gödrünkbe.
Megalázkodásig, gerincroppanásig,
csak nehogy az Úr
feltámasszon, porból-sárból újra gyúrjon,
foszadjunk és oszadjunk szét inkább
semmivé, lényegtelen senkivé, elveszett néppé.
Én Uram Teremtőm, négy folyónk partján

*s vesztett hegyeink közt
mi végre vagyunk még
maradék hírvivő maradék bobóca.
Befibrilláltunk.
Jöjjenek bát értünk ugrásra kész győztesek,
szívrobam-országban jöjjenek a rohammentők
szirénázva, vijjogva
vigyenek el innen akár a pokolba.
Vagy mentsenek meg minket,
mentsék meg szívünket, indítsák el újra,
szeretnénk még élni.
Nekem is kegyelmezz, adj békességet,
nyugalmat, hadd nézzem örömmel
repkedő madaraink, ingó-bingó fáink,
fiaim, lányaim, drága kedveseim,
anyáink, nagyanyáink,
lehessen a színed előtt mind
illatozó jácint, hisz alig szerethettünk,
dolgoztunk és harcoltunk
infarktus-országban, agyérgörcs-országban
kenyeret kerestünk.
Én Istenem Atyám, te voltál a műszer,
a tudás és a bit doktorok kezében,
Mindenható voltál, az vagy Uram most is,
s mert szerettelek s te is szerettél,
megállt szívem újra indították,
nekem segítettél,
élni a balálból visszaengedtél,
s ha szeretsz még valóban,
szeresd a népem is, segíts most népemnek,
alig dobogó, remegő szívének,
segíts a magyarnak,
segíts most Teremtőm
emberi fajomnak.*

(2009. november)

Hazád

*Hazádnak mozdulatlanul,
mint a hűtlen szeretők.
Félelem nélkül,
mint az aradiak, mint a világosiak.
Fehéren,
mint a váltakozó vádlottak,
mint a bánatos kezdeményezők,
a világosság bontalan hívei.*

*Hazádnak énekszóval.
Szóval úgy, mint a többiek,
mint a hiába leselkedők,
mint azok, akik a milléniumot keresik,
a kezdet után lobolók.*

Néhai

*Néhai kísértetek,
lankadó látomások.*

*Minden egyre megy.
Holnap már ketten lesznek,
talán hárman is.
Mennek rendületlenül.*

*A végzet hívja őket,
a törhetetlen jövő:*

menetelnek.

Tavaly

*Felbukkan a tavalyi nép,
Szilvesztert keresi, az első írástudót.
Képirók díszítik a láthatárt,
néma tudósok siratják batalmukat.*

*Annyi történés, annyi szomorúság:
el kell gyorsan intézni a múltat.
A felszínre most a siratók jönnek,
letörlik a képről a győzteseket.*

S Z I R M A Y E N D R E

Élni és meghalni

*Abogy éltem,
bátran – bár gyakran féltem,
hogy mivel lep meg a jövő pillanat,
az ismeretlenből mindig itt maradt
egy rám telepedő lomb árnyék...
Tudtam, millió próba vár még
a sodrásban, amit úgy bívunk: ÉLET.
Tudtam, mikor majd a végső ítélet
kimondatik rólam és felőlem...
lesz majd erőm binni, mosolyogni
minden szeretetet híven visszaadni,
mert a tisztesség mindig adott erőt
igaz emberként élni – és meghalni.*

A végzet elé

*A fények és a gazdag csend mögött
mozdulatlan minden árva árny,
vigyázza lelkünk minden mozdulását
a terpeszkedő, üszkös, vak magány.*

*Kérő kezem hiába nyújtom
a vágyak remegő rengetege felé,
nem cserélhetek üszkös sorsot
inkább leborulok a végzet elé.*

A potyázó

A temető hátsó sorából, a ravatal mögött szürke sírmenet. Zord reggel van. Lassan haladnak a szomorú tubaszóban. A sírköveken dér. Négy díszruhás viszi a koporsót, egyéb mozgás nemigen érzékelhető.

A bejáratnál feltűnik egy pipát pöfékelő kalapos úr. Komótosan indul a csoport felé. Csatlakozik a menethez. Lehajtott fejjel fürkészi a gyászolók arcát. A menetbe olvad.

A mellette lépdelő hatvanas asszony siránkozni kezd. A kalapos úr igyekszik vigasztalni:

– Pedig arany szíve volt...

A hölgy csodálkozva:

– Arany? Gyémánt!

Megérkeznek a sírgödörhöz. Mint valami színházi jelenetben: az anya kiszakítja magát férje karjából, és a koporsóra borul.

– Fiam! Miért álltál be közéjük?

Közvetlenül a sírnál áll a család. Két kamaszsrác, egy kisebb lány, és egy szakállas férfi, aki monoton, dörmögő hangon sír. A pap belekezd a nekrológba:

– Porból lettél, s porrá lészel... szerető szüleid búcsúznak tőled...

Az anya virágszirmot szór a koporsóra. A szüntelenül kántáló pap szavait halkán kíséri a tubaszó. A kalapos egy hátrább álló, kisebb társasághoz csapódik. Vélhetően távoli hozzátartozók. Egy fókaképű asszony, az ő értelmileg nem túl erős fiacskája, és valami gazdaember.

– Tisztelem, ez rettenetes! De változtatni nem tudunk, ami történt, megtörtént...

Rázza a fejét, és a földet nézi hosszasan, majd hirtelen, mintha mi sem történne, így szól:

– Kérnek kávét? Frissen darált, olasz.

Maca Jánosné és Maca János gránitsírára helyezi termosztát, és előveszi táskájából a porceláncsészéket. Amazok szemükkel kérik a kávét, de nem szólnak. Tiltakozik a bennük lakó jó ízlés, nem tartják időszerűnek, hisz még zajlik a ceremónia.

A kalapos lassan szürcsöli a kávét, s újratömi pipáját.

– Valamikor én is szíttam – dörmög a gazdakülsejű, a fiú pedig rejtelmesen vigyorog. A kalapos részvétet kíván a fókaképű asszonynak, aki csak ennyit mond:

– Nagyon megviselte a raktáros asszonyt, már alig látogat be a céghez. A sajátom szerencsére itt van – mutogat a huzamosan vigyorgóra. A kalapos grimaszt vág, elteszi az üres csészét. A szoborra dermedt idősebb testvérfiú mögé áll.

– Részvétem! Add át apukádnak és anyukádnak is. Én tanítottam, nagyon jó képességű fiú volt. Rettenetes... – ismét visszafojtott sírást színlel. A fiú hátra se néz, úgy bólint egyet. A kalapos most az apához közelít. Alig ér oda, mondja is:

– Uram, ha tudná... részvétem... és nagyon vigyázzon, sok arc csak most bújik elő. Eddig hol voltak? Amikor segítség kellett volna, vagy csak egy baráti szó. Előadják a *gyászoló jelenetet*, fájdalmasan siránkoznak, s közben halálosan unják az egészet. Higgyen nekem, csak a halotti tor jár a fejükben.

Az apa gyanakodva néz körül, és ennyit mond az idegennek:

– Köszönöm, uram, nagyon köszönöm.

A menet lassan kioldalag a temetőből. Betérnek a közeli Halotti Tor-túra nevű étterembe. Az apa mutatja, hogy ki hol foglaljon helyet. Az idegent meglepően közel ülteti magához: „Maga éles szemű barátom, ide”. A leves után, az apa megkérdi a kalapos úrtól:

– Ön honnan is?...

A nagyobb fiú szólal meg:

– Az úr tanította Jóskát!

Az apa bólint. A kalapos úr feláll és snapsztól fűtötten halotti búcsúztatót rögtönöz:

– Nem mindennapi gyerek volt ez a Jóska! Az egész tanári kar szerette! Persze, egy kis csínytevő volt, de kérdem, ki nem az közülünk? Talán ott, hátul az a kéköltönyös úr épp a cége pénzével kombinálgat törvénytelenül. A valódi tragédia pedig az, amikor egy gyermeket veszítünk el. És milyen gyermeket?

Újra a jól bevált szipákolás. Rogyadozva áll, zsebkendőjébe fújja orrát, majd mintha mondani akarna valamit, de legyint, és leül sírásra torzított arccal. Vállát az apa keze veregeti meg, ezt suttogja:

– Köszönöm tanár úr, köszönöm. Ismét csodálatosan beszélt.

Az anya is hálásan néz rá, de szólni nem tud.

A kalapos úr örömmel nyugtázza a húsleves érkezését. Először magának mer, közben hangosan:

– Most nem a poharam emelem, hanem levesemet szedem drága Jóskánk emlékére, hisz enni azt szeretett, noha nem látszott rajta...

Jólesett ezt kimondani; szabadon, természetesen jött belőle. Utána döbrent csak rá, hogy milyen felelőtlenül beszélt arról, amiről nincs is tudomása. Megnyugvására egyre többen kezdenek bólogatni, néhány távoli hozzátartozó bátortalanul elmosolyodik.

Feláll egy szigorú ábrázatú úr:

– Kalapban fogyaszt és diskurál! Maga zsidó?

– Uram, ez hagyomány. Apám méltóságteljes ember volt. A kalapot csak szűk körben vette le.

– Értem, értem, ez is egyfajta válasz. Maga ismeri Szintúgyékat? A múlthéten is láttam az unokája esküvőjén.

– Igen, ott voltam! Nem egy Szintúgyot tanítottam, nem egy generáción keresztül.

A szigorú küllemű férfi lemondó ábrázattal foglal helyet, mintha méltatlannak tartaná a további társalgást. Egy asszonyka a halotról kezd beszélni, borongósabbá téve az amúgy is komor hangulatot. A kalapos hevesen rázza a fejét és mindenkinél fájdalmasabb fintort vág. Amint megérkezik a jó fűszeres bor, annak címkéjét lesi, és már alig hallja az óbégató asszonykát.

A kalapos úr jól megtömi magát a frissen szervírozott pörkölttel. Amikor már egy falat sem megy le a torkán, feláll. Hűvös tekintettel körbenéz, veszi kabátját, és mély fejhajtással elköszön.

Hazagyalogol csinos kis házába. Ledől a heverőre, és bejelöli a Temetői Közlönybe a közelgő temetési időpontokat.

Szellem a faluban

Különleges események színterévé vált a falunk, miután egyre nagyobb bebizonyosodásnak vetődött alá az a tény, hogy biza kísértetek vertek tábort középünk. Már csak azért is került napirendre a kísértetjárás igazolása, mert először Jászabó bátyám paprikás földjét csúfította össze plasztikusabb ürülékkel valaki. De nem ám, hogy a porta egyik sarkában meghúzva magát könnyített segge nehezékén, hanem mindent összekent a gőzölgő gyurmával. Meg is állapította azt csendőrum, hogy biza csakis kísértet lehetett, mert senki ember fia nem képes magából annyi salakot kifolyatni egyetlen éjszaka alatt.

Aztán meg a templomban is nyoma volt a kísértésnek. Maga Szivacs atya tett feljelentést Karabics uramnál, hogy hiába kap a falubéliektől bort a misére, azt valaki titokban mind egy cseppig felissza. Bíz a pap még azt is hozzátette, hogy ez valóban kísértetre utal, mert ő tapodtat sem távozik a templomból, oda meg be senkit se lát jönni, mégis elfogy a drága nedű. Oszt azt is hozzátették a falu bölcselői, hogy egyedül Csabaki bátyám kocsisborától kap az ember olyan hascsikarást, hogy dugóval se lehetne elzárni a kikíváncozó salakanyag útját, ezért valószínű, hogy a szellem megitta a bor, aztán Jászabó bátyám paprikái között eresztette szabadon a szökni kívánó ürüléket.

Kisvártatva aztán az is kiderült, hogy kinek a szelleme merészkedett középünk. Egyik nap Börje Jocó kertjében nem hétköznapi építmény nyilvánult meg. A köpcös parasztgazda ettől olyan rémületbe esett, hogy úgy üvöltött, akár egy disznó, amit nyakon döf a böllér. Futott is összecsődíteni a falu apraja-nagyját, mert bíz a portáján nem más állott, mint egy bitófa.

– Hát ez mög miként kerülhetett ide? – tanácsalankodott Szivacs atya.

– Varázslat volt, ha engöm kérdőz – vakarta meg fejét a csendőr –, méghozzá a rosszabbik fajtából.

Egy kötélén egy cetli lógott, melynek szövegét Sarfai tanár úr tette közhíré:

Ezön lóg majd mindön burzsuj mög pór, a falu alja és söpredéke.

– A szentségös anyám úristenit – szívta fel taknyát Ropszky Máté. – Ennek bíz a fele se tréfa. De hát milyen szellem állít föl bitófát nekünk?

– Mögmondom én Máté fiam – dugta zsebre kezét a polgármester. – Nem lehet más, mint a hírös betyár, Rózsa Sándor kísértete.

Volt ám riadalom a faluba. Szét is széledt a rettegő társadalom és csak hosszas megnyugtatóssal és egy hordó borral lehetett kikönyörögni őket a Csabaki fogadóból, mert bíz polgármester uram nem hagyta annyiban a dolgot, és nagygyűlést szervezett a főtéren, ahol napirendre tűzte Rózsa Sándor elűzésének megkísérlését. A tanácskozás koradélután már meg is hozta a nagy ötletet, miszerint a szellem biztosan rabolni jött a falba, ezért megelőzve a bajt, mindenki önszántából ajánl fel valamit értéktárgyaiból és azt az erdőben gyűjtik kupacba és hagyják ott Rózsa Sándor javára.

Estére aztán az erdő széle már úgy nézett ki, mint egy zsidvásár. Szabó Miska kapott hivatalos felkérést a könyvelésre és az adományok beszédésére, ellenőrzésére.

– No nézzem koma, mit hoztál – vonta kérdőre Kalapos Győzőt.
A férfi egy nyakláncot adott át.
– Oszt ez miből volna?
– Aranyból, ha mondom. Az asszony kapta tőlem tavaly neve napjára és két pofont köllött adni érte, hogy visszavőhessem tőle.
– Rendben van, tödd csak a többi közé, oszt eridj utadra, ne gátold a haladást!

A sorban Csabaki Dezső következett, aki egy jókora disznócsülköt tett a csendőr elé, aztán már ment is volna dolgára.
– No mögállj csak Dezső komám. Hát ezt a csülköt minek hoztad? A szellemek nem szoktak önni.
– Már hogy ne önnének. Valamit nekik is köll önni.
Miska zavarba jött és gondolkodás alá vette az eseményeket, de mivel megoldásra nem talált fejében, kénytelen volt segítség után nyúlni.
– Szivacs atya – kiáltott a papnak. – Ösznek a szellemek disznócsülköt? Akár hogy is gondolkozok, nem akar eszömbé jönni a válasz.
– Azt nem – vetett keresztet az atya. – Disznócsülköt nem. De hallottam már hírét, hogy szoktak lakomázni tehéntőgyet.
– No akkor Dezső komám, ezt nem vöszöm át, szerintem hozz abból a muskotályosból egy üveggel, vagy ne is csak egyet, inkább kettőt, az lösz Rózsa Sándor kedvére való.

Menyus volt a következő, egy ócska petróleumlámpát szorongatott a hóna alatt, letette és vigyorogva kilépett a sorból.
– Na mögállj csak te cigány – mordult fel a csendőr és elkapta a férfi grabancát. – Hogy képzelted hogy te ennyivel idejössz? Ez nem ér semmit se!
– Tudom, ezért hoztam. Mög hát neköm nincs semmim, amit Rózsa Sándor értékölne.
– Már hogy ne volna. Ott a hegedűd, amivel a kocsmában szoktál zenélni!
– Azzal ugyan mit kezdene? Rózsa Sándor nem tudott hegedülni és nem hiszöm, hogy szellem mivoltában akar mögtanulni.
– Löhet, löhet – tanakodott Miska. – De van neköd egy baltád is, amivel a fát szoktad lopni, te csozél!
– Hát mit gondol csendőr uram? Rózsa Sándor, aki telis teli van becsös portékával, rá lönne szorulva hogy fát vágjon? Mög minek néki a fa? Egy szellem nem szokott fázni.
– Möglöhet – vakarta fejét Miska. – De akkor eridjél inset, ne tartsd föl a haladást.

Ami ezután történt, azt bíz senki se fogja feledni, míg életében tartózkodik. Pont Börje Jocó következett soron, mikor a szellem közébünk érkezett. A fák között hangos ricsaj rázta meg a kiserdőt és egy jókora nyárfa dőlt egyenesen a kirakodott portékákra.
– Itt a szellem – jajveszékeltek. – Meneküljünk!

A nagy kavarodás után kiderült, hogy csak a favágók szorgoskodtak a környéken, de Karabics uram szerint Rózsa Sándor akart így üzenni, hogy bíz semmi szüksége sincs azokra az ócskaságokra, amit elébe hordtunk. Nem volt mit tenni, újabb gyűlést kellett összehívni, ezúttal a biztonságos övezetnek nyilván-

nított Csabaki fogadóban. Ám a kocsmá se volt felszentelve a kísértetjárás alól. Talán csak véletlen, hogy amikor Börje Jocó megérkezett és nekitámaszkodott a söntésnek, az pont akkor mondta fel a szolgálatot és összedőlt, ráadásul egyenesen a pult alatt tárolt három láda Tokajira. Csabaki uramnak ettől annyira felszökött az agyvize, hogy öngyilkosságra adta a fejét és a folyóba ugrott. Aztán amikor elfogyott a levegője meggondolta magát, felkereste Jocót, és nemcsak a férfit, hanem az anyját is az emésztőbe dobta.

Később össze is dugták a fejüket a falu bölcselői, és először Szivacs atya tárta közösségi okossággá gondolatmenetét.

– Azt hiszöm nem szellemekről köll itt beszélni, hanem egy rossz átokról, ami Börje Jocó és társaságát sújtja. Mondom ezt azért, mert az ő portáján állott a bitó, aztán meg az erdőben akkor dőlt ki a fa, amikor megjelent. No meg itt van Csabaki komám problémája is, amit szintén Jocó okozott.

– Már egy ideje én is erre gyanakodom – közölte a polgármester. – Hiszen ha nincs a közelbe Jocó, semmi baj se ér minket. Azt javallom, gondoljuk végig az eseményeket és tőgyünk megfelelő lépéseket az ügy érdekében.

– Amondó lönnék, kerüljük el egy darabig Jocó társaságát – csatlakozott az eszmecserebe Csabaki bátyám. – Akkor majd bizonyossá válik, valóban ő hordozza-e az átkot.

A falubéliek be is tartották a kidobolt parancsot. Nem szóltak hozzá, sőt messzire elkerülték, ha jönni látták. Se bérese nem akadt, aki betakarítsa a terményt, se más segedelme a jószágok ellátására. Sőt még az anyja is átköltözött ideiglenesen a templomba.

Amikor belépett a Csabaki fogadóba, úgy ledermedt a szomszéd társadalom, mintha a kaszás állott volna ottan, hogy elvigye a népességet.

– Maga mög minek gyűtt ide? – kérdezte az erdész. – Ránk akarja hozni a veszedelmet?

– Csak innék egy pohár bort.

– Mönjön haza, oszt otthon igyék kend – mordult rá Ropszky Máté. – Van magának annyi bora, mint az egész falunak együtt. Ott igyon, legalább nem átkoz mög senkit.

– Dezső komám, kiszolgálnál?

– Nem én! Gyorsan zargassad ki ez a fejedből!

– Háromszoros árat fizetek érte.

– No nem bánom, lássad kivel van dolgod. Igyad mög, osztán eridj innet tüstént, mert összerondítod a kocsmámat átokkal!

– Atyám – fordult a sarokban kuporgó pap felé. – Törje már mög ezt az átkot valahogy!

– Az oltárra írtam kend nevét, oszt mög is hintöttem szentölt vízzel. Még egy feszületet is oda raktam. Ha ez nem segít, akkor semmi se.

A kiserdőn át ment haza a földesgazda, én pedig a nyomába szegődtem. Megállt valahol a sűrűben, térdre ereszkedett és imára kulcsolta a kezét.

– Vödd le rólam az átkot Isten! Mért bánsz így velem? Mit követtem el?

Na, úgy éreztem, eljött az idő, hogy egy kicsit magam váljak a teremtvővé.

– Megkaptad ami neked jár te ganyé!

– Te vagy az Istenöm? – nézett körül Jocó.

– Én hát! Minden lépésedet követem, oszt nem hagylak nyugodni!
 – Vödd le rólam az átkot Istenöm! Kérhetsz bármit cserébe, csak vödd le!
 – Jól van! Hirdesd ki a faluban, hogy közkinccsé teszed az összes ételedet, italodat. Ha ez megtörténik, az átok le lesz véve rólad. De vigyázz, ott leszek a sarkadban, és figyelem, hogy betartod-e az esküdet.

Másnap Jocó ki is hirdette kötelességét. Meg is jelentek nála a falubéliek, hogy kóstolás alá vegyék a nedűket. Ott aztán úgy meg ittak mindent, hogy annyira tán nem is lehetett volna meginni. Mind elfogyott a sok disznótoros, meg a szüreti muskotályos. Jocó aztán meg is bánta, mert az átok úgy le lett véve, hogy innentől kezdve mindenki csak hozzá akart menni. Amikor hazaértem, apámat a szoba padlóján leltem magán kívüli állapotban. Anyám próbált életet lehelni bele. Azt mondotta, eltűnt a kisházból néhány gerenda, egy zacskó szeg, meg a kocsis kötele, amiért cserébe pont ma hoztak volna neki egy hordó vörösbort.

(A Berzsenyi Társaság novella-pályázatán megosztott II. díjat nyert írás.)

Postai levelezőlap, 1900

EMLÉKEZÉS

POMOGÁTS BÉLA

Főhajítás Berzsenyi Dániel niklai emlékoszlopánál

Ahol most állunk – és elhelyezzük az emlékezés és a tisztelgés koszorúit –, nemzeti irodalmunk klasszikus emlékhelyei közé tartozik. Emlékhelye nagy költőnknek, Berzsenyi Dánielnek, aki előtt tisztelegve éppen százötven esztendeje: 1860. június 11-én állították fel a most megkoszorúzendó emlékoszlopot. Méltán, hiszen a költő halála után negyed évszázaddal Berzsenyit mint klasszikus költőt tartotta számon és ünnepelte a magyar szellemi élet, de nemcsak ez, a magyar nép is, minthogy feljegyezték, hogy az emlékoszlop állításakor több száz ember gyűlt össze Niklán, nem csak Somogyból, hanem az ország távolabbi vidékeiről is. És emlékhelye ez az oszlop a magyarság önbecsülésének és történelmi emlékezetének, minthogy felállítása, alig több mint egy évtizeddel a levert szabadságharc után, a nemzet élni akarását és szolidaritását fejezte ki. Méghozzá az akkori hatalom ellenében, amelyet eleve zavarba hozott és megrettentett az emlékműavatásra érkezők sokasága, kivált amidőn felhangzott Kölcsey *Himnusza* és Vörösmarty *Szózata*. Talán az sem nélkülöz valamelyes szimbolikus értelmet, hogy az emlékoszlopnál akkor, virtuális módon a nemzeti költészet három óriása: Berzsenyi, Kölcsey és Vörösmarty találkozott.

Berzsenyi Dániel több mint három évtizeden keresztül: 1804 és 1836 között lakta a niklai kúriát. Költészetének igen nagy része itt született, így például *A magyarokhoz*, *Osztályrészem*, *A jámborság és középszer*, *A felkölt nemeséghez*, *A közelítő tél*, *Fobázkodás*, *Életfilozófia*, *Kazinczy Ferenchez*, *Wesselényi hamvaihoz*, *Dukai Takács Judit*hoz című versei és még számos további költeménye. Nikla ilyen módon, az emlékoszloptól eltekintve is, a magyar irodalom megszentelt helyei közé tartozik, akárcsak a Kazinczy Ferenc által Széphalomnak átkeresztelt Bányácska, Sümeg, ahol Kisfaludy Sándor született és élt, vagy Sopron, ahol Berzsenyi felfedezője és barátja: Kis János tevékenykedett, hogy csak Berzsenyi dunántúli kortársaira utaljak.

Nikláról vette fel az összeköttetést és kötött életreszóló barátságot Kazinczyval – érdemes felidézni ennek a – mindkét író gondolkodására és pályájára hatást gyakoroló kapcsolatnak az emlékét. Berzsenyi 1808. december 13-a és 1831. április 6-a között (egészen a széphalomi mester haláláig) harmincnégy levelet postázott Kazinczynak, ezek hitelesen mutatják be a költői pálya történetének azokat az állomásait, amelyek során a „niklai remete” poézise, nem függetlenül a „széphalomi remete” biztatásától és tanácsaitól, kialakult. Berzsenyi 1808 szeptemberében küldte el Sopronban élő barátjának: Kis Jánosnak első verseskötetének kéziratát, ez azután továbbküldte a verseket a „magyar irodalmi respublica” mindenki által tisztelt fejének: Kazinczynak. A Széphalom magányában meghúzódó mester 1808. október 31-én keltezett levelében a következő

szavakkal nyugtázta a küldeményt: „Ritka ragyogású barátom! Kisünk megírta, úgy hiszem, azt néked, hogy verseidnek kötetét tőled elkértem, oly végett, hogy azt megolvassam, minekelőtte sajtó alá kerülnek. Azon kevés darabok után, melyeket ezen halhatatlan barátunknál olvasni örömöm vala, meggyőzhetetlen kívánság szállott meg a többit is olvashatni; mert valóban a te énekeid nem szokott hangicsálás a Magyar Helikonon. [...] nyelved oly szép, oly nemes, hogy azt csudálni fogja a haza. Te engem mesterednek nevezel. Hamis tettetés nélkül és igaz örömmel nyomom vissza homlokodra a szent koszorút, és azt vallom, hogy az tégedet illet, nem engemet. Elég dicsőség az nékem, hogy te engem szeretsz.” (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy akkor még nem volt szokatlan tünemény, hogy két magyar író szeresse egymást!)

Berzsenyi erre a, mondhatni: „költővé avató” levélre válaszolt Nikláról 1808. december 13-án. „Nagyérdemű hazafi! – kezdődött a Széphalomra címzett köszönő episztola. – A dicsőség ösztöne tulajdona a szebb lelkeknek, de a bölcsnek lángpillantása alatt hiúsággá olvad. Egy igen érzékeny jelenést, egy igen szent innepet jegyzett az Úrnak levele az én életemnek napkönyvében, s nem szégyenlem megvallani, hogy pár forró férfiúi cseppet nyomott ki szemeimből; de érzem, hogy az nem a dicsőség csiklandásának munkája, hanem a jó szándék jutalma és a jók összetalálkozásának andalodása. – Ez az én érdemem s dicsőségem! Úgy vagy, nem maradt elrejtve az én jó igyekezetem s törekedésem.” Valójában ezzel a klasszikus levélváltással nyílt meg az út Berzsenyi Dániel költészete előtt.

Azóta, hogy a most általunk körülvelt emlékoszlopot felállították, Berzsenyi Dániel költészete otthonra talált a magyarság emlékezetében és szívében – életének és munkásságának igazán nagyszerű és (hogy a költő által kedvelt Horatiusra utaljak) minden „ércnél maradandóbb” emlékműve azokban a könyvekben, írásokban található, amelyek Nikla költőjének munkásságát világították meg a magyar olvasók előtt. Olyan klasszikus irodalomtörténet-írókra és írókra hivatkozhatom, mint Erdélyi János, Váczy János, Horváth János, Merényi Oszkár, Füst Milán, Németh László, Halász Gábor, Szerb Antal, Keresztury Dezső és Vargha Balázs. Hadd idézzem fel közülük most végezetül Szerb Antal szavait: „Kifejezésének csodálatos, csak a legnagyobb antik költőkhöz mérhető hatalma, a magyar kar mennyköve által áll Berzsenyi azok között, akikre ha gondolunk, magyar-voltunk valami nagyszerű, megdöbbentő értelmet kap. Akikre ha gondolunk, valami olyanféle érzés tölti el a magyar irodalom hívét, mint a római költőt, mikor a görögökkel mérte össze nemzetét: excudent alii spirantia mollius aere... Mások mélyebb bölcsességeket mondanak és hajlékonyabb nüanszokkal fejezik ki lelkük ezer-rétűségét, ami idegen a magyar földeken; – de Berzsenyi, ez a bennszülött óriás, még szóhoz tudta juttatni azokat az ősi rétegeket, a heroszok és félistenek rétegét az emberben, amit utoljára Shakespeare és Michelangelo szólaltattak meg az európai kultúrában.”

Valóban, Berzsenyi Dániel a nemzet szellemének óriásai közé tartozott – ezt ismerte fel az a sokaság, amely éppen százötven esztendeje elzarándokolt ide Niklára, hogy felnézzen az emlékoszlop magasára, majd meghajtsa fejét a költő emléke előtt.

(Elhangzott 2010. június 11-én, Niklán.)

A Teremtő ministránsai

Mindannyian a Teremtő ministránsai vagyunk. Lélekfenyek, akik közül sokan, sokat köszönhetünk papjainknak. Azoknak a lelkipásztoroknak, akik – mint mindannyiunk – kisebb-nagyobb intenzitással ki vannak téve kísértésnek, támadásnak, hiszen dolgozik az ellenoldal is. Egymást segítve, egymásért imádkozva azonban járható ez az út, s ha még olykor-olykor vargabetűket ír is le az ember, visszatérhetünk az Úr aratásába. Akár szolgálatra is; szívünkben örömmel, reménnyel, s az evangelizáció vágyával. Mert világi hírvivők, sötétben világító szentjánosbogarak is kellene, hogy rendszeres imával, gondolattal, szóval és cselekedettel, közösen építhessük Isten országát.

Magam is valom *Czakó Gábor* igazát, miszerint hihetetlen erővel támad az Antikrisztus, és a történelem során fokozatosan kialakult egy tudatosan vallás-talan, sőt Krisztus-gyűlölő civilizáció a Földön. Az ebben érdekelték ugyanis előre megfontolt szándékkal bedeszták az eget. Szakítottak Istennel, és törölték az életcélok közül az üdvösséget, hogy a szellemiek rovására anyagi erőket nyerjenek. Különös kegyetlenséggel elkövetett bűnükkel talán maguk sincsenek tisztában, ám abban biztos vagyok, hogy a deszkákat tartó, sokak szerint stabilnak hitt tartópillérek megroppanthatók, ám ezért egyháziaknak és világiaknak egyaránt tennie kell.

Nemcsak a papok, a hívek is örültek, hogy a szentatyja Vianney Szent János halálának 150. évfordulójához kapcsolódóan, múlt év márciusában Rómában, a kléruskongregáció plenáris ülésén „Krisztus hűsége, a papok hűsége” mottóval meghirdette a Papság Évét, amelyet június 19-én nyitott meg, majd zárt be az idén. Az ünnepre a papok patrónusának, az arsi plébánosnak az ereklyéi is megérkeztek az „örök városba”. Ki volt *Vianney János*? Egy Lyon melletti falu szegény földműves családjában látta meg a napvilágot 1786-ban, s állatokat őrizvén, 17 éves koráig szinte írástudatlan maradt. Mivel emlékezetében megőrződtek édesanyjával mondott imái, egy különös világ tárult fel előtte, s már ifjúként is úgy érezte: papnak hívja az Úr. Meglehetősen sok viszontagság után jutott el a felszentelésig. *„Jámbor lélek, ismeri a rózsafüzért és ismeri a Szűzanyát. A többi a kegyelem és a szíve majd elvégzi.”* – Állítólag e szavakkal ajánlották előjárói a szentelésre a 29 éves kispapot, aki végül elmondhatta újmiséjét...

Élettörténetéről bővebben egy egyházközségi képviselőtestületi ülésen hallottam, mint ahogy arról is: elég bugyuta volt János, nehezen ment fejébe az ismeretanyag, a szemináriumtól éppen ezért eltanácsolták, aztán már papként a prédikációkkal is adódtak gondjai, pedig jó előre leírta a szövegét. Volt, amikor nem tudta befejezni a misét, s kirohant a templomból. Egy idő után azonban elkezdett lelkiileg is fejlődni a település, ahol szolgált. A kocsmák, mint a legfontosabb közéleti színterek, sorra bezártak, a nép a plébánoshoz sietett, hogy tanításait hallgassa, és letegye bűnét. A túlárado kegyelem felébresztette a híveket csipkerózsika-álmukból...

Virrasztásból, vezeklésből, magányból egyaránt jutott neki, de megélhette hívei ragaszkodását, akik közül folyamatosan ostromozta a „langyos” keresztyéneket. Éjjel-nappal gyóntatott; olykor 12-18 órán át, s az is megesett, hogy

három hetet kellett várni a gyónásra. Mivel kiderült róla, hogy ismeri a szívek a titkát, valóságos zarándokhellyé vált Ars. Azt hirdette ugyanis, az ember hivatása: imádkozni és szeretni, s a rossz legjobb kritikája, ha jobban csináljuk...

Ahogy jegyeztem a gyónókért önmagát rendszeresen korbácsoló arsi plébános szolgálatáról szóló szavakat, rögtön eszembe ötlött: a híveknek nemcsak tudós, hanem János atyához hasonlóan, jámbor papokra is szükségük van, akiknek egyszerű szavai között mély bölcsélet sejlik. De az is eszembe ötlött: mivel többé-kevésbé ismerem egyházmegyém papi „felhozatalát” – igaz, a szűkebb és tágabb környezetükből szárnyra kelő, sokszor kétes értékű információk is gyakran eljutnak hozzám –, nos lehet, hogy a jövő századok potenciális szentjei vesznek körül bennünket... Őket hallgatva választjuk lelki vezetőnket, hallgatjuk meg tucatszor lelkigyakorlatos tanításukat, velük parolázunk...

Elképzelhető, hogy a szentek valóban köztünk élnek, s évszázadok múltán minden bizonnyal kutatások sora veszi majd kezdetét, hogy a Vatikán Szenttéavatási Kongregációjához eljusson a hiteles peranyag. Merthogy minden mozzanat, élettöredék, kis vagy nagy közösségben megélt élmény, gyógyulás, csoda és a szeretettel, alázattal végzett szolgálat ezernyi mozzanata súlyosan nyom a latba. Talán még az is leíratik: a szentéletű plébános a 2010-es országgyűlési választások alkalmából fogant püspöki körlevél felolvasását követően fontosnak tartotta megjegyezni: „Négy évvel ezelőtt sokan rossz helyre húzták be az X-et, s ami még felháborítóbb, ezt még meg sem gyónták azóta.” Vagy: a megyeszékhely szavazóhelyiségeket négyévenként titkon megszentelő plébános, aki legszívesebben narancssárga ruhában misézett volna, mint ahogy ezt meg is jegyezte virágvasárnap, és a sekrestyébe invitálva elbizonytalanodott(?) híveit, mondván: szívesen felvilágosítja őket, hova voksoljanak.

Se szeri, se száma azon területeknek, ahol papjaink figyelemre méltó életprogrammal ismertetik meg a híveket; a keresőket, s e körből természetesen nem maradhat ki a politikai orientáció sem. Az ateizmus követői hiába próbálják sulykolni belénk, hogy az Egyház maradjon csak a templom falain belül, és a papok ne nyilvánítsanak véleményt a közéleti eseményekről. Miért ne tennék, hiszen Jézus is kora legkiválóbb politikusa volt. Nem gyűjtött ugyan kopogtatócédulát, inkább a szívek ajtaján kopogtatott. Jó szóval, szeretettel, irgalommal, s a megbocsátásra buzdítva. Mégis követőkre talált. Népszerűsége 2000 éve töretlen...

Utódai, a XXI. század papjai tanulmányokat, könyveket írnak, kötetté rostálják prédikációikat, verseiket, helytörténeti kutatásokat végeznek, doktorátusra készülnek, lelkigyakorlatot tartanak, zarándoklatokat vezetnek, imatáborot és ministránstalálkozót, szabadegyetemet, egyházközségi majálist, kiállítást szerveznek, kajaktúrára viszik a fiatalokat, bebarangolják a környéket a hittanosokkal, számháborúznak, bicajoznak a gyerekekkel, ifjúsági napot tartanak a tiszta szerelemről, s Spielhózn-s hétvégét a kamaszoknak. Bejárnak börtönbe, kórházba, pasztorálják az idős, beteg, magatehetetlen betegeket, romatanodában tanítják tanulni a hátrányos helyzetben lévőket, tangóharmonikát ragadnak magukhoz az életveszélyessé vált templom megmentésére rendezett jótékonysági bálon, maguk ülnek orgona mellé, s az illemről elmélkednek házassági felkészítőn. Alfa-kurzusra készülnek, Élet a Lélekben szemináriumot vezetnek felnőttnek, kollégistának, Antióchiás nagyhétvégét, Emmanueles találkozót, Cursillos kurzust készítenek elő, és élelmiszer-csomaggyűjtésre buzdítanak, mivel egyre több a környezetünkben élő szegény...

S akkor még nem szoltunk arról, miként verik vissza a sajtó támadásait. Miért helyezte el a püspök kedvenc papjukat, miért ért későn a haldoklóhoz a betegek kenetével a plébános, miért nem vállalja a temetést akkor, amikor a család kéri, miért rendelkezik úgy, hogy az advent elején megépített betlehembe csak karácsony éjjelén fektessék a kisdedet? (Merthogy volt olyan orgánus, aki megszavaztatta olvasóit: egyetértenek-e azzal, hogy csak az éjféli misére helyezték el Jézust a jászolba?)

Látható, Isten szolgálói elég gyakran támadások kereszttüzében kénytelenek az Úr országát építeni, amely ha nem is mindig oly látványosan és hevesen, de épül. A gyóntatószékek rejtekén, a házioltárok előtt imádkozva, a kisközönségi imák fényében, a gyalogos zarándoklatokon, a közbenjáró imák során, az Oltáriszentség igézetében. Gitárszóval és dobbal, erdők gyógyító csendjében és üde tisztások kijózanító gypén. Madárricsaj közepette, friss vízű patak kövein időzve, Medjugorjében, a Krizsevác kövein, vagy a hegy csúcsán lévő kereszt tövében, a lourdes-i barlangban, Szent Péter vagy II. János Pál pápa sírjánál Rómában, a Gellért-hegyi sziklakápolnában, Pécsen, Janus Pannonius, Esztergomban Mindszenty bíboros nyughelyén, a torinói halotti lepel előtt imádkozva vagy éppen Taszáron, az egykori plébánián, ahol a kaposvári megyéspüspök lelt otthonra, s aki rendszeresen hívja-várja papjait.

Hogy imádkozzanak, s hogy tanuljanak egymástól.

A Papság Éve – hiszem – zsilipeket nyitott meg. Nemcsak a hívek, hanem a papok között is, akik közül többen vallják: lelki síkon szorulnak a legnagyobb segítségre, ezért lehet sok világi igazi támasza a plébánosnak. A papok egy része olykor értéktelennek érezheti magát – csakúgy, mint azok a pedagógusok, akik nemcsak oktatni, hanem nevelni is szeretnék diákjaikat, és pünkösdi hírnökként hisznek abban, hogy az ima, a Szentlélek, felülírva a fásultságot, lendületbe hozhatja az iskolát, a tantestületet, a világot –, mert úgy tűnik, hiába buzdítottak prédikációjukkal, gondolataik nem hullottak termő talajba.

Így éli napjait egy elkeseredett somogyi falusi plébános is – vajon hányan még, hozzá hasonlóan? –, akit könyvbemutatóra invitálva mesélt fájón: náluk dyslexiások az emberek. Szépirodalmat nem olvasnak, csak bulvárlapokat, s legnagyobb örömük az RTL-Klub műsora. Egyik fiájában pedig hárman szokták hallgatni a miséjét, de mára csak egy lélek maradt, aki lebetegedett. Ha az atya kocsival odaáll a háza elé, és elviszi a húsz méterre lévő templomba, akkor szívesen meghallgatja a prédikációt...

Míg mások egyszerre tekinthetik szolgálatnak és vezetésnek a papságukat, melyben egyszerre lehetnek testvérek és lelki atyák. Igaz, néha nehéz összeegyeztetni a különböző szempontokat – vallják –, ám a Szentlélek hét ajándéka intenzíven segít a „megkülönböztetésben”. Szerencsére a papok nagy hányada azt hirdeti: lehetünk derűsek, örömtől sugárzók és békések ebben a válságokkal terhelt világban is, amelyben annyira megszoktuk már a morgást, az elégedetlenkedést, a hiányra való koncentrálást, hogy azt hisszük, ez a normális létállapotunk. Pedig a keresztény embernek normális alapállapota az öröm, ami hálából fakad; abból a hálából, hogy Isten országa köztünk van.

A Teremtő ministránsainak pedig – egyháziaknak és világiaknak – nem kell mást tenniük, mint világítani, s elhívtetni környezetükben Vianney Szent János igazát: „*A világ azé, aki szereti és ezt be is tudja bizonyítani.*”

Értelem és hit metszéspontjai

In memoriam Papp Árpád

Gyászjelentésén két idézet: egyik az Újszövetségből:

„... *Ama nemes barcot megbarcoltam, futásomat elvégeztem. A bitet megtartottam, végezetre eltétem nekem az igazság koronája.*” (Tim.2.4.) a másik az Ó verséből:

„...*Egyedül, / s mégis: mindig veletek, tereken, állomásokon, kikötőkben / ahonnan sokfele vezet út, s mindegy, melyiken indul el / az ember, / úgy is elérkezik egy-egy gyönyörű, reménytelen/felismeréshez...*” (Tengerfenék)

Itt hagyott bennünket a legjobb, legnemesebb ember, akit ismertem. *Papp Árpád* költő, műfordító az újgörög irodalom tudósa, címzetes főiskolai tanár, a Magyarok Világszövetsége somogyi alapító-vezetője, a Magyar Írók első világtalálkozójának szervezője, a Százak Tanácsának tagja. Életének 74. évében vitte el a mindig másokért is dobogó szíve.

Miként a múltat az idő kerekíti korokká, az ember örökös kísérletezését is csak a halál rendezi életművé. Ő tavaly elkészítette összegzését lírai és prózai munkáinak. (A *Szívgyökér* írásai olvasói figyelmet kaptak, s most értő bírálatokat várnak.) Számunkra is elérkezett az összegzés ideje. 2007-ben a Balaton Akadémia könyvek 66. köteteként, több mint 100 oldalon felvázoltam pályaképét – befejezésként egy tanulmánykötet vázlatát adva. (Az 50 példányban nyomtatott könyvhöz az eltelt három évben, találkozásaink alkalmával 182 megjegyzést fűztem, s most a kiegészítéseken dolgozva hiányzik igazán Árpád baráti figyelme.)

Az interneten mindenki ellenőrizheti, hogy a halálát követő néhány napon belül már hány híradás jelent meg, milyen sok méltatást közöltek a legkülönbözőbb lapokban, elektronikus hírekben. A *Somogy* olvasói számára - éppen azért, mert Papp Árpád írásai először itt jelentek meg, alapító szerkesztője volt a periodikának, s mert Ő a Táncsics Gimnázium tanáraként ifjúkorától a város közismert, közszeretettnek örvendő alakja volt – a gyász hír különösen megrendítő.

Diákkori barátai, hajdani tanártársai, hozzácsüzlött régi tanítványai most hitetlenkedünk, mert az utóbbi két évtizedben Ő oly sok csatát nyert a halállal szemben. Első szívműtete előtt Papp Lajos professzor nyugalomra intett minket: ne féltsük, aztán a második műtét előtt azt mondta, hogy most imádkozunk, az orvosi tudás önmagában kevés, bízunk abban, hogy a Teremtőnek még terve van Vele. Ennek már majd egy évtizede. Gazdag, szép évek voltak ezek, bár tudjuk Ő sokat szenvedett.

A *Metszéspontok* karcsú kötetét két magánkiadás után további nyolc kiadásban kilenc nyelvre fordították, s ezek a versek előbb találtak értő fogadtatásra Athénben, Palermóban, Iraklionban, Varsóban, Grazban, Tbiliszipben,

Szófiában, Nicosiában, Heidelbergben, mint Budapesten. A XX. századi magyar líra legnagyobbjaiként tisztelt Illyés Gyula, Weöres Sándor, Lakatos István, Rába György, Csorba Győző, Nagy László, Kormos István megértették, – meg merték érteni – a Metszéspontok, a Tengerfenék, az Orákulumok üzeneteit. Néhányan szolgáló emberek, akik félve- félve segítették olvasókhoz juttatni munkáit (Parancs János, Rigó Béla, Fodor András, Tüskés Tibor, Vasy Géza, Szili Ferenc, Csernák Árpád, Kövesdy Zsuzsa, Varga István, csakúgy, mint e sorok írója) – tudtuk, hogy Papp Árpád kiválasztott, közülünk a legjobb, tagja a nemzet „természetes nemességének” – akik vállukra és szívükre veszik az egyes ember és a nagy közösségek gondjait. Csoóri Sándor baráti szeretete a kitűnő költőnek, a haragvó, értékeink pusztulását sirató prófétának, a magyar-magyar kézfogásokban hűséges munkatársnak szólt. Nagy Gáspár, Döbrentei Kornél, Nyilassy Balázs, Németh István Péter bátyjuknak vállalták Papp Árpádot – a példa és beszéd, élet és mű kivételes egységét köszönték.

Jakovosz Kambanelisz sorolta először a „Budapesti Ősz” költői közé az 1956-ban egyetemista nemzetőrt, aki lábában szilánkot őrzött, lelkében pedig a szabadság és az „emelkedő nemzet” eszményét. Hasonlóképpen becsülték verseinek fordítói, lexikonszerkesztői, irodalomtörténeti tevékenységének méltatói: Jannisz Ritszosz, Nikiforosz Vrettakosz, Fivosz Delfisz, Kosztasz Aszimakopulosz, Andreasz Tzurasz, Takisz Tranulisz, Patroklosz Sztavru, Prevelakis, Nat Scamacca, Vincenzo Mascaro, Paolo Santarcangeli, a grúz Miha Kvlivdze, a máltai Olivier Friggieri, Gencso Hrisztoszov, Margarit Jekov, Szecepan Woronowicz, Lawrence Ferlinghetti.

Tiszta, természetes, de mindig magas izzású költői nyelv, ragyogó, bátor, eredeti képek, kitűnő versszerkesztés, intellektuális megformáltság, felkavaró erő jellemzi költészetét. Költői mozdulatai, gesztusai túlmutatnak önmagukon, sors és idő van bennük, azt sugallják, hogy nem a mítoszt kell újra elmondani, hanem elsajátítani a mítoszteremtés – még inkább: a teremtés ősi mozdulatát. 1976-os kötete óta csak néhány rövid verset írt, de 1954 és 2008 közötti írásai 240 oldalon Kaposvár Város támogatásával megjelentek. (A „Szívgyökér” Barabás Ferenc igényes, szép könyvtervezése.) Az életművet és fogadtatását is áttekintő, nagy műgonddal készített, különlegesen szép különszámot adott ki Papp Árpádról a „Búvópatak”. Versei, prózai munkái minden sorát különös gonddal fogalmazta. Életművének alapkérdései mindmáig kérdések. „Vakotás, gyermekkori vásárfia-tükröm / Semmi köze trükkökhöz, tükrözéshez. / Dugdostam, s elejbéd tartom, népem: / Bepárasodik-e?” 1976 októberében írt sorai ma – bár más okból – ugyanúgy időszerűek.

Másként volt Ő eligazító, mint századunk legnagyobbjai. Kérdései, bizonytalanságot jelző széttárt karjai, bocsánatot kérő főhajtása – csakúgy, mint indulatos kifakadásai –, mellyel régen a hatalmasok rosszallását váltotta ki, újabban pedig a rendszerváltoztatók hitét, reményeit megcsúfoló ügyeskedők, „a múltat végképp eltörölni” (vagy fiatal „nem is akarjuk megismerni!”) helyezkedők számára váltak szavai kényelmetlenné – gondolkozni kényszerítették barátait, hallgatóit. Újgörög költőantológiákat szerkesztett, fordított görög, olasz, orosz, bolgár, lengyel költőket. Tanult Athénben, Krétán, Cipruson, ösztöndíjasa volt a palermói, vendégtanára a La Valetta-i egyetemnek, Athénben több

irodalmi díjat kapott. (A Magyar Írószövetség vezetésének látókörébe elsősorban, mint nyugtalan író került, aki az 1981-es közgyűlésen a lengyel tragédia hajnalán az 1956-os forradalom 25. évfordulójára emlékeztetett. Idézem a kitűnő műfordító Kerényi Grácia levelét: „Kedves Kollégám, nem tudtam, hogy Maga ennyire fiatal, és örülök, hogy épp Maga mondta el, amit elmondott. Ne várja, nem várhatjuk, hogy ez az Írószövetség ma úgy viselkedjék, ahogy a lengyel Írószövetség 1956-ban a magyar forradalom vérbefojtása után. Nem várhatunk ettől az intézménytől semmit. Mindig csak saját magunktól. Üdvözl: Kerényi Grácia 1981.dec.13.”) Tudta, hirdette, hogy nemzeti összefogás kell, de csak a tisztesség és az értékek becsülete lehet ennek tartós alapja. Széchenyi – naplója tanulása szerint – 1818 Karácsonyán az Akropolisz tövében álmodozott egy magyar reformkorról. Papp Árpád 1993-ban a pusztulásnak dadogva is nemet mondó szívvel írta Athéni ösztöndíjas szobájában: „...Ültessünk gyümölcstermő és árnyékadó fákat ebbe a földbe, gondozzuk eleink sírjait, örökítsük át gabonakévé gabonakévére helyező, önmagunkat a művel együtt magasba emelő apáink mérték és arányérzékre valló kazalrakó mozdulatait. Építsük fel arra a kis telekre, melyet ma még Magyarországnak mondhatunk, nomád sátraink után, gazdag szomszédok lomtanítási akciói során idehordott szedett-vedett bútoraink köré és fölé, a nagyvilágban jobbára már kimustrált autóink garázsai mellé, a hazatéréseinkkor Ithaka kéményfüstjével, egy-egy vén, lánc nélkül is őrző, hű kutyával váró, otthont jelentő házainkat. A Hazát...”

Egész életében tudta, hogy csak a munka a mienk, mely nem vár jutalmat, babért. 70. születésnapján javasoltam a Magyar Írószövetség elnökének, hogy terjessze fel József Attila díjra. Baráti szabadkozás volt a válasz, a választmány „illetékességéről”. Ekkor a Balaton Akadémia nevében – könyveket is mellékelve – küldtem felterjesztést a Minisztériumba. Választ sem kaptam. József Attila írta: „nekem sikerült, s ez is szégyenem, hisz nem egyéb az emberárulásnál, hogy csupán száraz kenyeret egyek az Isten testén való osztózásnál...” Harminc év központi irodalmi adminisztrációjának szégyene az elmaradt magas irodalmi elismerés. Kaposvár és Somogy megye vezetői és mi – hazai és külföldi barátai, olvasói igazítottuk helyre ragaszkodásunkkal, szeretetünkkel a Budapesten kizökkent értékrendet.

Kazantzakisz krétai regényhősei somogyi dialektusban beszélnek, s bár volt az MTA aspiránsa, az Eötvös Collegium tanára, a Balaton Akadémia tanáráként címzetes főiskolai tanár – pályáját ott fejezte be, ahol 1961-ben kezdte: a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban. Kaposvár városa és a szülőfalu: Somogyaszaló, díszpolgársággal köszönte meg hűségben fogant életművét.

Plutarchos nyomán írta: „...az erény kis helyeken is gyökeret verhet. Raktam itt egy kis tüzet, fényét, melegét szívesen megosztom másokkal is, s azért nem megyek el innen, nehogy a kisváros még kisebb legyen.”

Van ember, aki maga győz, mint Theseus és van, akinek a csontjai győznek, mint Oidipusznak. Ady Endre csontjai, Nagy Lászlóé, Kondor Béláé, Latinovicsé, és immár Papp Árpádé is ilyen oidipuszi csontok.

Felemelő érzés, hogy barátai lehettünk. Szívünkben is őrizzük emlékét.

Utassy József halálára

Csak nemrég küldted – egy esztendeje –, a többi öregkori remeklésed között, az ötvenhatos versciklusod végére illesztve e verssorokat a Somogynak:

*„Csillagászati ősz. Vasárnap.
Szelek tornáztatják a fákat.
Fel-felnyög egy jegenye: korban.
Arcán rémület, vád, iszony van.
Lépdelek, ősz, öregem, árván
útjaidnak hosszúdad árnyán.”*

Nem Jóskám, nem drága barátom, nem lépdelsz már ebben a hirtelen őszben, nem lépdelsz már, megöregedvén, szép hófehér hajaddal, nem.

Felnyög egy jegenye, arcán rémület van. Vád. Mert ellépdeltél, Jóska, az őszi utak hosszúdad árnyán, el. De a verseid itt maradtak, reménységként, vigaszként, biztatásként.

*Zúg Március, záporos fény ver,
Subog a zászlós tűz a vérben...*

Százéves időkben beh' féltek, beh' rettegetek a *Zúg Márciustól*. Te voltál a tűzzel járó, gyújtogató ember, Jóska. A botránykő. Talpra Petőfi? Szólj még egyszer a szabadságról!

A szabadságról? Amikor listázták a március idusán kitűzött kokárdákat. Amikor hőstelenítették a történelmi hőseinket. Amikor abban a hitben ringatták magukat, hogy a nemzet szabadságát örökre elrekkentették előlünk. Amikor úgy gondolták, hogy a bőség kosarát akár milliók szeme láttára is megdézsmálhatják. Amikor nem sajnálták az erőfeszítést, hogy ránk roppantsák a szellem napvilágát. Ránk is roppantották. A szellem, a kultúra romjai alól nézünk ki ma, keressük a fényt ebben a sötétségben.

Mi mást tehetnénk eztán is, hogy elmentél Jóska –: sírjából kikelni, járni szólítjuk Petőfit. Ebben a kicsiny, bizonytalan, képmutató magyar hazában minduntalan üzeni kell érte. Hadd féljenek, mindenkor, akik nem viselhetik el Petőfi Sándor tekintetét!

Ellépdeltél, drága Jóska, a csillagászati őszt meg sem várva, de reánk hagyta a szigorú szemedet, a megvesztegethetetlen igazságérzetet. Nem véletlen, hogy utolsó, 2010-ben megjelent köteted az *Ezüst rablánc* címet viseli. Ránk hagyta a meg nem alkuvás szellemét, a hívó szavakat: „Talpra, Petőfi!”

Talpra, hogy ebben az országban – ahol némelyek oly szívesen tennének, végleg szemfedőt minden igaz poétára –, ebben a hazában soha többé ne férjenek hozzá a bőség kosarához a ragacsos kezűek.

Talpra, hogy a szellem napvilágát többé be ne deszkázhassák a hamis ideológiák bajnokai! Meg ne rontsák, el ne rabolják tőlünk az anyanyelvünket. A hétszer gyávák, ahogy te nevezted őket, Jóska. A kofák, a kufárok, akik annyit szónokoltak, handabandáztak itt a nép nevében, a népre hivatkozva.

Ősz botorkál a kertek alatt, Jóska, szelek tornáztatják a fákat. De én nem a nyögésüket, a *korbanásukat* hallom, nekem március zúg, amikor meglódult szívveréssel rád gondolok, amikor elköszönök tőled.

Március zúg, Jóska. A te varázslatod. Az őszben is Utassy József halhatatlan márciusa.